

KNĚŽÍ KATOLIČTÍ V ČESKÉM
OBROZENÍ.

11
ZDENĚK GINTL: 13-E-97

III. etapa 10/1
KNĚŽÍ KATOLIČTÍ
V ČESKÉM OBROZENÍ,

PŘED NÍM A PO NĚM.

rus. 5467/II

1924

VYDAVATELSTVÍ

VOLNÉ MYŠLENKY ČESKOSLOVENSKÉ

V PRAZE.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 037 P0

PROF. DRU. EMILU SVOBODOVI.

I. PROTIREFORMACE.

Když Mariánská korouhev mnicha Domínika a Jesu Maria, kterou na Bílé Hoře k srdnatosti povzbuzoval císařské, vítězně zavlála nad kupami mrtvol Šlikových Moravanů, tři vysocí církevní hierarchové pražští sestrukují hlavy, a radí se o prostředcích, kterými kacířská země má být navrácena samospasitelné církvi. Ani jediný z nich není našinec; všichni jsou Němci a odpovědní nepřátelé všeho českého.

První je Lohelius. Pražský arcibiskup, podle katolických historiků člověk jemného citu a vlídného smýšlení, jinak nesnášenlivce a štváče. Druhý fanatický kanovník mnohoobročník Jan Arnošt Plateys, a třetí strahovský opat Kašpar z Questenberka, kancléř a pravá ruka Loheliova, největší „rváč a urputník“ z této trojice, kněz, který za pětadvacet let v Čechách ztrávených nenaučil se jedinému českému slovu a který dovedl nenávidět i katolíky jen proto, že byli Čechy.

Tento černý popský triumvirát našeptává a radí tvůrci protireformačního plánu, papež-

skému nunciu Caraffovi a jezuitské loutce, Ferdinandovi; v jeho rukou ocitá se osud země neblahého 8. listopadu 1620. Země z devíti desetin protestantská musí se státi katolickou; jejím dědičným králem je Ferdinand a dědičnou královnou a ochránkyní neposkrvněná panna Maria de Victoria.

Říká a píše se sice, že trest za vzpouru byl věci čistě světskou, ve které církev, jako v upálení Husově, neměla vůbec rukou a byla beránkem nevinným; že to, co se dělo tehdy pro katolicismus nevycházelo z lásky k' církvi, nýbrž z interesů státních; jisto však je, že tyto státní interesy šly ruku v ruce se zájmy církevními, a že porážky, která se stala porážkou jen bezradnosti poražených, využítkoval Řím pro sebe s brutalitou, pro níž bychom stěží našli příkladu v historii.

V průvodu císařských okupuje království černá armáda Panny Marie Vítězné. Jejím návodem ztrestáni jsou povstalci na hrdle, oči a statcích; jejím návodem výkvět národa vyháněn za hranice. Při krvavé exekuci staroměstské stojí vedle kata sluha Kristův a voják Mariin; on je věrným a nerozlučným průvodcem dragouna, plenícího české vsi a pobíjejícího české lidi; chráněn palašem, vnučuje dobrým křesťanům římského Krista, loupi a páli knihy, zneuctuje hrob Žižkův a Rokycanův a rozmetává jejich prach.

Jesuité obsazují zemi; rozestírají po ní své síťe až k' nejzažším hranicím, chrání ji před vniknutím jakékoli nové myšlenky, ba jakékoli myšlenky vůbec, před jakýmkoli stykem s vystěhovalými kacíři. Zakazují lidu čtení evangelia; katolík nemá hloubat a přemýšlet. Stačí, aby klidně žil v lůně samospasitelné církve a byl ve všem poslušen Tovaryšstvu. V rukou Jesuitů je censura knih a školství; jezuitské školy jsou kadetky bojovníků Lojolových. Zmocňují se mladých duší a propouštějí je jako dospělé muže, jejichž mozek je zformován zcela po jesuitsku. O duchu, který v těchto školách vládl, vydávají dostatečné svědectví disertační themata filosofická: „Klekne-li si dobytče, zdali se modlí k' bohu?“ „Kolik tisíc andělů může tancovati na špičce jehly?“ „V kolik hodin počne poslední soud a jak dlouho bude trvati?“ V době, kdy v Anglii a Francii vědy přírodní byly na vítězném postupu, učí jim Jesuité v Čechách ještě podle Aristotela. V zápiscích Jana Jeníka rytíře z Bratřic čteme: „Nebylť jest z našich filosofův ani jedinký, kterýž by byl věděl, v které zemi Londýn, Paříž nebo Lisabon jakožto hlavní město se nalézá. Za to znali všechny legendy svatých, a nočních strašidel se báli všichni tak, že by si byl žádný netroufal nočního času sám ven jíti, leč by ho tam někdo doprovázel.“ V době Newtonově a Laplaceově stačilo Je-

suitům, věděli-li žáci, v kolik hodin bude poslední soud.

Tímto způsobem a v tomto duchu dvacet bohatých kolejí a dvanáct residencí, s jesuitskou baštou Klementinskou v čele řídí duchovní život země. Takto v zemi předtím hmotně zničené dokonávají dílo duchovní zkázy a záhuby.

Pod záštitou Jesuitů plíží se sem houfy jiných řádů: barnabité, piaristi, hyberni, bosí karmelitáni, kartuslání, servité; s nimi přicházejí řády nevěst Kristových. Všichni jsou cizinci, neznající řeči lidu. Vznikají laická bratrstva a kongregace; českým lidem je opáno do hlav, jak velikou otí a ozdobou je modrá šerpa mariánského sodála, jak velikou zásluhou před tváří Hospodinovou jsou odznaky bratrstva svatého růžence, škapulíře sv. Františka a medaile bratrstva svatého Michala. Hluboká, čistá a prostá víra z lidu mizí a nahrazuje ji pověra, víra v kouzla a čary, strach před úklady, mocností pekelných, před věčným ohněm zatracenců, strach před čarodějnicemi, které jsou hromadně upalovány.

Náboženství je už jen prázdným obřadem; není v něm obsahu a ducha. Staré gotické chrámy jsou přecpávány barokními, pompézními oltáři, a nové „nejsou už stavěny bohu, ale jesuitským klientům“; s chrámových stěn shlíží vyzlacené sochy světců a koketních

světic; bohoslužba je theatrum zrovna tak, jako jesuitské divadlo na dvorech klementinských: obleky, kadidla, břeskná instrumentální hudba, pozouny a tympány, nádherná menší roucha, duch svatý v podobě živého, bílého holuba, světelné efekty, monstrance svítící zlatem a drahým kamením. Ne vnitřní zbožnost, ale zevnější okázalost; pastva pro oči, při které duše zůstává hladová a zakrňuje.

Svátky, už tak dost četné, jsou rozmnožovány; k poutním místům, která rostou jako houby po dešti, putují procesí, množící se den ze dne; den ze dne se množí také zázračné obrazy Mariánské.

Té, která potřela české kacířské rebelly, Marii Vítěznou, staví se chrám na Bílé Hoře; r. 1647 odevzdána také Svatá Hora O. O. Jesuitům. Hned potom počíná za tmavých nocí vrch často zářit jako světlem nebeským a zázračná soška ze dřeva hruškového počíná z lásky ke svým věrným bojovníkům dělat četné zázraky a prokazovat neobyčejné milosti a dobrodiní. Vrch svaté panny stává se českou Čenstochovou, českým Montseratem; vrcholu slávy, dostupuje vatikánským povolením slavného korunování Marie a Jezulete. Šestnáct tisíc lidí k němu přišlo a přijelo, vznešených i prostých; všichni zanechali na Svaté Hoře nějaký dárek královně nebes na důkaz své hluboké úcty. Svatá Hora

bohatne; bývalá prostá Mariánská tvrz pražských arcibiskupů stává se stkvělým Mariánským hradem vítězné protireformace.

Nad milostným, pohyblivým obrazem matky boží v Staré Boleslavi roste ze země svatyně na místě, které obraz sám zázračně vyvolil a naznačil, že na něm chce být uctíván a vzýván. Přenesení obrazu do Staré Boleslavi je rovněž jedním z triumfů, které slavil katolický vítěz; čtyři preláti nesou obraz z Pražské Lorety na trůně z perel a drahých kamenů; v ohromném průvodě jde císař, komoňstvo, šlechtici, úřednictvo, vojsko, horníci, cechy, duchovenstvo, Hmoždíře hřmí, zvony zvučí, pochodně planou, bubny víří. V Brandýse na Labi je hudba na šífech, musica navalis; matku boží vítá tam bůh Neptun a jiní bůžci pohanští; vítá ji mládeneček za krále Davida oblečený a procesí ze všech končin země. Dva dny a noc bylo zpovídáno a přijímáno a podle P. Votky, český lid v slzách odprošoval rodičku boží za všechna příkoří, jež jí byl způsobil, tak vroucně a pokorně, že sám císař Ferdinand, vida to, hlasitě se při tom rozplakal. (Votka: Památky Staroboleslavské.) Byly to však asi velmi rozdílné slzy, které tam plakal uhnětený, pokořený český lid a které plakal zpupný a pomstychtivý Habsburk.

*

Dovršitelem díla armády Ignáce z Lojoly stává se nový světec a patron, „potěšení Čechů“, „kvítek majální“, „růže zlatá“, „jako vosk bílý beránek boží, nebeským bleskem osvícený“ a „zahrada skrze mlčelivost zavřená“, Jan Velflín z Pomuka.

Brzo po Bílé Hoře mluvilo se už o prvním zázraku svatojanském; kalvinista, jenž šlápl na hrob doktora Johánka, oslepl a zlomil si nohu; jiný na to dokonce umřel. Postupem času zázraky jsou častější, zajímavější a pikantnější; přímluvou blahoslaveného Jana rozkázal bůh větrům, aby rouhavou ženu zahabily zvednutím sukni; blahoslavený Jan chrání před soudním stiháním kavalíry, kteří se dopouštějí vražd svých nemanželských dětí a kteří mají poměry s nevěstkami. Největší však zázrak provedl jazyk blahoslavencův před úřední komisí; byl vyňat z lebky neporušen, červený, a naříznut, naběhl krví. Zázraky, tak velikými, vroucími modlitbami věřících a značnými záilkami peněžními byl papež Benedikt XIII. přesvědčen o svatosti generálního vikáře a prohlásil ji ex cathedra.

Slavnost svatořečení dovršila bohubíbe dílo jesuitské. Slávobrány, hudby, iluminace, ohňostroje, hodokvasy, hmoždíře, zpovědi a svaté přijímání, odpustky, a kázání, hlavně však nevidaně nádherný průvod s jazykem ustavičně neporušeným — to všechno přivá-

bilo z blízka i z daleka nesčíslná procesi, která po celý oktáv svatojánský vzdávala hold přepodivnému světci, jenž „od dávných dob považován byl za zvláštního patrona a ochránce těch, kteří se obávají, aby dopuštěný nebo spáchaný zločin nepronikl na veřejnost, a který co se stalo, skrývá.“

Reformace byla zdánlivě dokonána; františkán Jindřich Labe mohl si libovati, že není hned tak na světě království, v kterém by blahoslavená panna mocněji, milostivěji a slavněji panovala; že není jediného kraje v české zemi, který by nebyl počten zázračným obrazem panny velikomocné.“ V středu země české sedí na trůně v Boleslavě, v kraji podbrdském na Svaté Hoře dává audienci, v kraji Bechyňském v děrách ohrady Bechyně jako holubice se kreje. V kraji slánském zase Svatohájecká táhne Prahu magnetem svého milování.“ A mohl právem volat s emfasi: „Ó jak velice jsi milá Bohu a blahoslavené Panně zamilovaná země česká, tolika svatými obrazy ozdobená a okrášlená! Ó nejsvětější Panno! Plášť svaté své ochrany nad zemí naší ráčila jsi rozestříti! Děkujeme Ti, velikomocná královno za všechna dobrodiní a milosti a prosíme, abys nás ráčila na budoucí časy, vždycky pod panenským pláštěm své svaté ochrany hájiti.“

Nad národem ubohým, ochuzeným, bez škol a bez kultury, rozklenul protireformační kult

marianský a svatojánský uměleckou nádheru baroku. Ale to bylo krásné jablko s vnitřkem plným popela, estetická, rafinovaná šalva náboženství, které jen podle jména bylo ještě křesťanským. Temno to bylo přes všechnu honosnou stkvělost; a září-li cos v tomto temnu, není to ani Balbín ani Pešina. Je to duch lidu, otročičího jako tažná nemá tvář cizáckému panstvu, ukrývajícího své knižní poklady před slídivými zraky Koniášů. Duch lidu, který se modlil svůj selský otčenáš, který se scházel tajně za nocí v lesích a stržích, aby vyslechl své predikanty, který plakal s Komenským: „Slyšte nás ubohé, aby i vás vyslyšel milosrdný bůh,“ ale který s ním také pevně věřil, že vichřice hněvu přejdou.

Odtud vyšla národu jitřenka; dobrodiní a milosti, které mu prokazovala jeho panovnice, Marie Vítězná, stály jej málem život a panenský plášť její svaté ochrany byl by ho málem zadusil.

*

Literatura, pokud je projevem duševního života národního, vystěhovala se s exulanty za hranice. To, co římstí kněží doma píší a lidu vnucují jako náhradu za písemnictví kaotické, je literaturou pustou, bezobsažnou, a duchamornou, plnou pověr a prázdného modlářství. Jesuité přervali staré tradice, zni-

čili dávnou kulturnost českou, ale nenahradili ji jinou. Jejich boha i duchaprázdné postilly a kancionály jsou nad to ještě psány jazykem porušeným a zkaženým, z vulgarisovaným a sesprostáčelým, kterým zhanobují a znešvařují i staré písně lidové; samu účtyhodnou píseň svatováclavskou przní ubohými vložkami a přídávky.

Římský kněz znamená v této době až na několik čestných výjimek naprostou negaci všeho literárního snažení, je odpovědným nepřitelem a brutálním ničitelem české knihy. Čestné výjimky, lidé ušlechtilí a česky citící, kteří protikulturní běsmění tovaryšstva neschvalovali, byli sice v samotném řádu Lojolově, ale i ti měli mozky prohnětené jezuitskou výchovou a dávali nakonec vždycky za pravdu těm, kdož národ přivedli do lůna církve. Neschvalovali snad v duších svých prostředky, ale chválili účel a cíl; byli v první řadě Římány, a teprve v druhé Čechy.

Bohuslav Balbín je nejlepším příkladem tohoto nemožného spojení. Po celý život zápasil v jeho duši jezuita s Čechem, ale nakonec přec jen onen měl vrch. Řád, k němuž od malička náležel, Maria Staroboleslavská, které jako dítě byl zasvěcen, rozpoltily jeho duši; psal-li Balbín Čech, díval se mu do písma přes rameno a censoroval Balbína jezuita.

Balbín hájí plamenně jazyk český; ale svou „Obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého“, píše jako všechny spisy, až na jeden, latině, ačkoli tehdy čeština ještě i šlechtě byla jazykem běžným a namnoze obcovacím. Nepíše, jako psal Komenský, pro celý národ, píše jen pro nejhořejší vrstvy, šlechtu a inteligenci.

Ale i tak, kdyby Obrana byla vyšla v době, kdy Balbínovi bratři řádoví nejmocněji rdousili národního ducha, mohla vykonat veliké dílo vroucností a láskou, jakou byla psána; je nesporno, že jen vřele citící Čech mohl napsati slova: „Samy háje a lesy a údolí, samy kmeny a listí na stromech zdají se jim šeptati: Vzpouř! Vzpouř!“ Jen české srdce mohlo takto horliti proti dvoru vídeňskému, že „navnaděn sladkostí peněz českých jicnem nenasytným denně volá: Přinášej! Přinášej!“ Česká země je mu „slabým zajíčkem uprostřed psů“ k roztrhání určená; žaluje hořce na její otrocké ponížení, na záhubu její velebnosti. Čech z vítězil tu na chvíli nad jezuitou; ale z vítězil asi jen proto, že obrana nebyla určena vůbec veřejnosti, že neměla a nebyla by směla vůbec vyjít tiskem. Vyšla až v době, kdy národ už spal hlubokým spánkem, smrti podobným; Balbín sám psal ji pouze pro přítele Pešinu, ale i přes to opatrně zakrývá v ní své autorství, a dokonce sám sebe chválí, aby bylo zakryto

ještě lépe. Věděl dobře, že jeho „nationalitas“ je trnem v očích tovaryšstva, a pocítil přes všecku opatrnost na vlastním těle, že řád nerad vidí mezi svými údy muže, v kterých jesuita ještě nepotřel Čecha docela a navždy. K chvále Balbínově nutno říci, že u něho se toho řád nedočkal; zůstaly v něm vždycky dvě duše: římská a česká.

Narozen v něšťastném roce bělohorském, viděl očitě všecko to nekřesťanské rádění vítězů; žaluje na krutost, s jakou nastupováno proti království, jež má být roztrháno jako zajíček ubohý, na slidičství, tušící ve všem ducha vzpoury: ale povstalci bělohorští jsou mu přece jen zas zuřivými, nenáviděnými kacíři, nebezpečnými a hroznými spiklenci. Na jednom místě odváží se dokonce k obraně kacířů Čechů proti výtkám nevzdělanosti; na jiném však nechce jejich jmen ani uváděti, „aby svého spíšu nepokálel.“ Jednou napíše, že „i u nepřítelů máme ctnost velebiti a místo propůjčiti pravdě, ať již kdekoli se stává“, podruhé nemá ani dost kleteb pro Husa a České bratry; všichni jsou mu nejhanebnější a nejbídnějšími pikarty. Jednou horlí na zlé a barbarské nakládání s knihami: „Viztež, čtenáři, kam nejhloupější nevědomost vede. Velká škoda povstává, berou-li zkázu tištěné knihy, ale daleko větší, ničí-li se rukopisy“ a protestuje proti fanatické zášti, jež na všech stranách tehdy buj-

ně kvetla; podruhé však rozplývá se radostí nad bělohorskou porážkou, která byla „nebeským vítězstvím Ferdinandovým“; toto vítězství je mu nejslavnějším dnem dějin, protože potřebovalo povstání proti zákonnému králi, potřebovalo kacířství a zvelebilo církev. Pro fanaticky kruté tresty na provinilcích, pro strašnou tragiku jejich osudů nemá ani jediného slůvka soustrasti a prohlašuje trest za zcela zasloužený.

Napíše, že hlavním požadavkem u historika je mu pravda a cituje dokonce známý citát: „Přítel Plato, přítel Sokrates, ale větší přítelkyně pravda“. Staví se, jakoby byl na prostém nepřítelém překrucování pravdy: „Lži psáti jsem neuvykl, pravdy nesmím“; ale naproti tomu celý jeho „Život Jana Nepomuckého“ je téměř jediným pásmem neověřených báchorek, lehkomyšlných výmyslů a vědomých nepravd. Tady je vidět nejlépe, jak jesuita potíral v něm Čecha, historika, rozumného a správně myslícího člověka, a že nakonec vždycky vyhrál. Balbínovo češství je pouze světlou stránkou jeho jesuitství.

Balbín jesuita sice prospěl velmi církvi, ale církev jím národu nijak neprospěla. Bez mála za sto let po smrti vstává však z hrobu Balbín Čech; vychází jeho „Obrana jazyka slovanského, zvláště pak českého, a její autor dostává se tím v řadu kněží buditelů. Ale to byli už docela, docela jiní kněží, a jejich

dílu dařilo se jen proto, že byla už zlomena moc a síla řádu, k němuž se Balbín s takovou pýchou hlásil a který mu za to dával jenom kópance.

*

Smýšlením i působením na vlas podoben Balbínovi je mladší jeho přítel, generální vikář pražského arcibiskupství, Tomáš Pešina z Čechorodu; jako Balbína od útlého mládí měli jej v rukou O. O. Jesuité, jako v Balbínovi ani v něm však neutlouklí Čecha docela. I Pešina jedním koutkem úst mluví, že Bílá Hora byla veleslavným dnem, protože byli pokorěni buřiči proti zákonnému králi; druhým koutkem nařiká, že přemocný kdysi národ ztratil všecku svou starou slávu a svobodu, že Čechové stali se k nesmazatelné hanbě otroky, národů cizích. Jako Balbín chce si hrát i Pešina na objektivního historika, ale o Žižkovi píše jako o „potvoře ohybné, kterouž ruka lidská zahladiti nemohla, proto prst boží ji setřel“, a o vzniku přijímání podobojí vyjadřuje se takto: „Ještě tehdy, když Jan Hus do Konstancie vyjížděl, blud o svátosti oltářní pod obojí způsobou nevyjevil, ale v nebytnosti (nepřítomnosti) jeho nějaký školometa Petr Drážďanský spolu s fanárem svým Jakobellem takové nové učení zklepal.“ V díle „Phosphorus septicornis“, oslavujícím chrám Svatovítský, uvádí už jako historickou pravdu zázraky, sběhlé nad hro-

bem mučedníka zpovědního tajemství, Jana z Pomuka; vypravuje v něm jako dějinné faktum, že v noci před bitvou na Bílé Hoře v chrámě náhle osvětleném sešli se k důvěrné poradě svatý Václav, Vojtěch, Vít, Zikmund a Jan Nepomucký, s císařem Karlem Čtvrtým. Radili se patrně o tom, jak budou pomáhati, aby „J. M. císař Ferdinand“, jehož Pešina byl obzvláštním ctitel, „zlý koukol kacířství vyplel a samu toliko pšeniici pravého náboženství katolického v ušlechtilém vzrostu rozšířil.“

Pešina i Balbín jsou názornými příklady, jak naučili Jesuité české lidi pojímat dějiny své vlasti, jaké spousty udělali v českých duších za několik desetiletí svého působení; veliká česká minulost, zápasy, které předkové po staletí bojovali, ideje pro které hrdině umírali, to všechno nestojí těmto zkaženým potomkům za víc než za přezdívkou. České krále cení tito jesuitští odchovanci už jen podle toho, jak horlivě sbírali ostatky, stavěli kláštery, a kostely, přáli církvi a kněžstvu. Ti, kteří to dělali, byli králové znamenití; takoví znamenití králové byli na příklad Karel IV. a Ferdinand II.; kteří toho nedbali, byli potvory ohavné (Jiří z Poděbrad).

Má-li Pešina zásluh o český národ a jazyk, získal si jich jen skutky, které sloužily v první řadě církvi, v druhé řadě císaři a

teprve potom národu. Kdyby církev nebyla potřebovala českých kněží, kdyby prospěch národa nebyl se v této věci kryl s prospěchem katolictví, nebyl by jistě hnul ani prstem. „Cokoli před se bral ve prospěch českého jazyka“, praví o něm jeho životopisec V. V. Zelený, „chráněno bylo proti námitkám sebe zlomyslnějším jako skutek zároveň ku blahu církve a k oslavě císařství cílicí.“

Tentýž V. V. Zelený praví o něm, že měl kromě lásky k národu ještě jednu přednost; neobyčejně ušlechtilé, čistě ideální smýšlení o důchodech kněžských; pokládal prý je za věc, již nesluší užívatí k užitku hmotnému. Měl statek Obořiště, v zemských deskách zapsaný, měl vinici Malou Žezulku, měl velké peněžité úspory; odkázal to z větší části na zřízení kláštera, v kterém měli být v Čechách zavedeni noví mniši, Pavláni. Ještě jich bylo Pešinovi málo.

Ano, Zelený má pravdu: český kněz sedmáctého století, odchovanec Jesuitů, nemohl, pohříchu, svou závěť sepsati jinak, a nelze mu za to činiti výtek. Ale nelze také říci, že by tento kněz nějak zvláště vynikal v pobělohorském temnu.

Balbín i Pešina stali se církvi bojující výbornou zbraní proti těm, kdož ukazují na nekulturnost, nekřesťanskou nesnášenlivost a

germanisátorství jejich protireformačních method; ale jsou to zbraně slabé. Ani Balbín ani Pešina nevynikají nad svou dobu, aniž ji v čemkoli předstihují; tápou v temnotách a jejich oči jsou nad to ještě obvázány černou páskou fanatismu a předsudků. Nejsou to lidé činu, lidé velikého odhodlání, nejsou to lidé touhy, jako byl Komenský. Jejich víra ve skálu Petrovu je nezvratná, ale víra v národ — několik desetiletí po bělohorské porážce — je zcela otřesena; hledí na jeho osud se zoufalstvím a chtějí už jen budoucím pokolením zachovati čestnou památku vymřelého národa. Chtěli národu pomáhat matkou boží, svatým Janem, nadbíháním vídeňským císařům a latinskými spisy, které zůstaly lidu cizí.

Zařili-li národu v Čechách zbylému nějaké světlo v těchto zlých časech, je to záře línoucí se ze vznešeného zjevu Komenského; jeho české řeči národ rozumí; její hláhol povznáší jej duchovně a dává mu sílu, víru i naději. Jsou to slova křesťanské lásky a snášenlivosti, plná pravé a vroucí zbožnosti, odsuzující nesvornost, jež už tolik krve prolila a toužící po sbratření lidstva na celém okrsku zemském; a veliký ten prorok pronáší je v době, kdy fanatičtí kněží Balbín a Pešina zdráhají se dle vlastních slov pronést i jen jména svých krajanů jinověrců, aby úst svých nepokáleli.

Českým jazykem přičiňuje se o rekatolisaci českého lidu horlivý ctitel a nonsled Balbínův a Pešínův, křížovník Jan František Beckovský „Poselkyní starých příběhů českých.“ Hájkovu kroniku, která mu byla ještě málo katolicky stranická a nenávidná, rozhojnil novými výmysly a přeplnil ji fanatickou zběsilostí proti české reformaci. Patrony země české oslavil mnohými, zcela novými a původními zázraky; kámen ve hrobě Jana z Pomuka potí se u Beckovského olejem a tím olejem rozliční nemocní jsou uzdraveni; pověra a bezduché modlářství slaví tu triumfy. Vše, co přišlo zlého na Čechy je dílem „velikého a škodného neřádu“ kacířského, „zběře pikartské, roty nečisté, chasy škůdné a paličské.“ Ale za to co katolík, to sama dokonalost; jedině katolíci jsou zasloužili poctivci, plní heroických ctností; oni také jedině v pánu umírají; arcikacíř Hus, Žižka a všechna ta „zběř“ obvykle jenom bídně zdechne nebo zcepení.

Jesuita Matěj Václav Šteyer se svým bratrem řádovým, bývalým protestantem Jiřím Konstancem jsou původci jednoho z nemnohých záslužných činů, jehož se ve prospěch jazyka bezděky dopustili Jesuité. Šteyer a Konstanc odvážili se poskvřnit své katolické ruce kacířskou Biblií Kralickou a vzavše si ji za vzor, přeložili na jejím podkladě Vulgatu a vydali ji po mnohých proti-

venstvích jako „Bibli svatováclavskou“. Ozdobili se sice cizím perím, ale vrátili lidu alespoň poklad jeho jazyka. O ten zasloužil se Šteyer i svou gramatickou příručkou „Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti“, a Konstanc „Brusem jazyka českého“; obě ty knížky navazují na staré, dobré tradice jazykové z doby Velešlavínovy a Blahoslavovy, jsou psány vřele českým duchem a jsou položkou, kterou nutno těmto Jesuitům připsat zcela rozhodně k dobru. Jinak pluli ovšem oba věrně a vytrvale s černým, kalným proudem; jsou zrovna tak jako ti druzí slepými příslušníky řádu, jenž v Čechách dle slov Denisových ubil ducha vzpoury, protože ubil ducha vůbec.

Šteyer zpracovává a tiskne hrůzostrašný „Věčný pekelný žaltář“, líčící rafinovaná muka pekelná tak živě a barvitě, že by je snad ani moderní dekadent nevymyslel lépe; vztekli, potvorní čerti mučí tu zatracence smradlavým ohněm, proti němuž všechn oheň pozemský je pouze vlažným; ubozí hříšníci tlačí se v pekle „jako vinní hroznové v presu nebo jako herinci v toně a cihly, ve vápenné peci; plovou v potocích hořící síry a dýchají smolnou, černou mlhu“; čerti je rozsekávají a jejich maso pečlivě odškrabují od kostí; vyhazují je do výše a oni padají do příšerné tlamy lví, plné břitev a nožů,

kde jim plazi pekelní užírají srdce; zhmotnělá hrůza a děs, na kterou ovšem mají největší naději ti, kdož setrvávají v kacířství. Aby takováto literatura mohla být co nejvíce šířena, založil Šteyer „Dědictví svato-
václavské“; tímto duchem nesla se i jeho kázání, kterým na sv. Hoře naslouchalo prý až 60.000 zbožných poutníků. To je těžká položka k tíži; položka, dokazující, že rád Lollův ani upřímnými Čechy, jako byl Šteyer, nemohl přinést národu požehnání.

*

A co vyšlo z péra kněží po Šteyerovi, to nebylo už temno, ale nejčernější tma.

Rada pobělohorských kněží — literátů je hodně dlouhá; ale co lidu dávali v náhradu za dobrou literaturu starší, čím se mu snažili nahraditi Husa, Chelčického a Komenského, to vzbuzuje prostě úžas. To není navivnost dětinské víry, nýbrž úpadková rafinovanost náboženství, z něhož duch dávno už vyprchal; není to vzpínání mysli k bohu, ale nahánění hrůzy před peklem a jeho obudnými čerty. Všechny ty postilly, žaltáře, mariánské atlanty, nebeské sněmy, duchovní rozjímání, nábožná cvičení a semena i bíče slova božího nemají v sobě ani špetku pravé křesťanské nábožnosti a nejsou ničím jiným, než materialistickým modlářstvím.

Proč tehdejší katolíci chodili do kostela a jaký byl obsah jejich nábožnosti ukazuje jesuita Matěj Tanner ve svém „Bičí Kristově“. Chodí prý tam hlavně na zvědy, „jestli tu kdo známý, s kým by mohli času poukrátiti.“ Když najdou známého, mluví o „onehdejší bumbě, povídají noviny a mastí je smíchem, řehtáním, nestydatými připovídkami a frejírskými šprýmy s takovým frejírským hlukem, že kostel je podoběn obecní hospodě.“ Jiní, „Venušini sokolové“, chodí tam na frej a pasou po ženském ulíceném mase, které však není ničím jiným než pytle nečistoty, hezký, omalovaný, a pěknou kůží, hnojem nacpanou. A tak to jde dále; katolíci doby Tannerovy, chovali se v kostele asi tak, jako parter v Shakespearovském divadle při komedii: „frkali, chrkali, smrkali, plivali, kašlali, zívali jako psi a vrtěli hlavami jako vrtohlaví berani“; každý podle svého temperamentu. Někteří si „rozčesávali vlasy, kroutilí frňousy, šoustali nohama, sekali rukama a koukali na ženské vyboulenýma očima nejinak než jako krávy na nová vrata“; výčet všeho toho, co se tehdy v katolickém kostele dělalo, stál by mnoho místa. Dělalo se tam bezmála všechno, co člověk vůbec může dělat, a ani doktor svatých písem a rektor kolejí Tanner toho svým „Bičem Kristovým“ nespravil. Týmž časem scházely se „roty kacířské“ k jiným bohosluž-

bám; ale nescházely se k nim na frej a na klep, ne z dlouhé chvíle a pokrytectví. A nebylo třeba pobízet je k zbožnosti „Kristovými biči“, přes to, že každou takovou schůzkou dávali v šanc život i statky.

Většinou vyplývávají kněžští autoři pobělohorští své talenty, ve fantastickém a drastickém líčení hrůz pekelných; fundus instructus tohoto náboženství sestává z milionů šeredných ďáblů, oblud, příšer potvorných a strašidel satanových, kterými zalidňují i tento svět. Jesuita Vojtěch Martinides v „Uzdě duchovní“ vypočítává a přesně třídí muka pekelná na muka slyšení, vonění, kořtování, dotejkání, ustavěného zoufání, muka červů a přerůzná jiná muka; děkan písecký, exjesuita Bohumír Hynek Bílovský v „Postním rozvažování“ vidí civět v pekle všechna božstva pohanská; chlípny nedvěd a smradlavý kozel Jupiter dělá tam cerbera; nečistá koza Venus sedí v trdlici, bratr z mokré čtvrti Bacchus a Pluto sedí zase v kládě. Ale všichni údové řádu tovaryšstva Ježíšova jsou už na této zemi anděly. „Každý z nich je anjel, neboť vede život anjelský. Jedí-li a pijí, zdají se jísti a pítí, zatím však požívají jen pokrmu neviditelného, nebeského.“ Jesuité-anjelé kralují na nebesích i na nebi; jsou matkou všech lidí, zázrakem světa, srdcem i světlem církve. „Proti komu bojujete, když bojujete proti

Jesuitům, jestliže žádáte do nebe přijíti? Bojujete proti sobě, nebo budete v nebi všichni jesuiti. Kdo se tejká Tovyaryšstva, ten se dotejká zřitelnice oka mého — tak protestýroval Ježíš před jistou osobou, která tovaryšstvo nenáviděla a které tovaryšstvo jako sůl v očích bylo.“ Tento exjesuita a tím také exanjel stal se děkanem v Písku, ale vedl tam život tak málo anjelský, že byl pro nezřízenost mravů z města vypuzen.

V líčení pekelných hrůz stáli všichni nábožní autoři tehdejší na půdě dogmat církevních a nelíšili se hrubě druh od druhá; ale v líčení muk, jež pro nás vytrpěl spasi-
tel, objevil se mezi nimi povážlivý rozkol. Bílovský udává počet krůpějí krve, které Kristus vycedil, na 81.200 krůpějí; premonstrát Chrysostom Xaver Táborský, zvyšuje ho na 90.000, a rektor pražského semináře, Pavel Axlar ve svém „Nábožném vůdci“ dokonce na 97.305. V počtu slz, které Ježíš pro nás vyplakal, jsou tito učenci za jedno; je to u všech rovných 62.000, takže v počtu ran bičem je mezi nimi shoda: 6666. Ale Axlar s Táborským rozcházejí se zle co do počtu políčků a pohlavků na krk; každý udává jiné výsledky svého badání. Axlar, rektor semináře, vysehradský kanovník a doktor theologie rozuměl tomu asi nejvíc, protože udává i čísla, která si druzí udat netroufají: Kristus byl třikrát vlečen za vla-

sy, za bradu rván a škubán 58krát, od sině Pilátovy až na Kalvárii kříž 321 kroků nesl, a při tom na tváři „utrpěl 32 ošklivý a smrdutý flusy“. Není mi známo, pokud se tato statistika shoduje s oficiální statistikou svaté církve katolické; zmiňují se o tom jen proto, abych ukázal, co bylo tehdejším křesťanům dáváno církvi v náhradu za „špatné“ a „zhoubné“ knihy kacířské.

*

Bylo by bez užitku uvádět jména všech katolických postilářů, jejichž ubohé plody měly obracet mysl českých lidí k samospasitelné víře. Jsou to knihy myšlenkově pusté, z kterých jesuitská scholastika nadobro vypudila křesťanského ducha evangelií. Nemluví z nich mravní síla a hluboké náboženské přesvědčení jako z postil Husovy, Rokycanovy a Chelčickéhoho, křesťan není už v nich nabádán k řádnému životu hlasem svědomí; mluví z nich farizejství hrobů bílených, otupují náboženský cit a zhrubují jej. Co bylo obsahem jejich náboženských rozjímání, ukazuje na příklad postila křížovníka Štěpána Františka Náchozského, nazvaná „Svatá všetečnost“, která odpovídá zcela vážně na tyto otázky: „Jak vysoko od země je nebeské království?“ „Zdaž po vzkříšení v nebi šaty, míti budeme?“ „Mnoho-li domů v nebi bude?“ Zdaliž Kristus,

jsa tak velký pán na nebi i na zemi, titul nějaký neb erb rodu nésti může?“ To je už víra bez boha, dogma bez smyslu, náboženství zkažené, podávané drsnými, nízkými výrazy, slohem plným bombastu a vulgárních podobenství, která mají působit efektně. — Všechno bylo u jesuitů vypočteno na vnější efekt, všechno bylo sypaním písku v oči: literatura, akademické divadlo, bohoslužba, kázání. Jesuité byli výborní režiséři a znamenití herci.

Největším fanatikem tohoto zkaženého náboženství a také asi nejlepším jesuitským hercem byl zlopověstný Antonín Koniáš, který slovem, písmem i ohněm pracoval o vymýcení kacířství s takovou horlivostí, že by mohl právem býti zařazen do nespočetné řady katolických světců. Vlastní rukou, dle vlastního doznání vmetal do ohně třicet tisíc bludařských knih; kolik jich tam jeho návodem vmetali jeho spolubratři, nebude už asi nikdy zjištěno. Plamen Koniášových hranic, na něž byla odsouzena téměř všechna předchozí literatura česká, je příšernou iluminací pobělohorské tmy. Hoří v nich knihy husitské, staroutravistické, protestantské i bratrské; hoří v nich kralická bible, a nad ohni, sžíhajícími tyto odkazy dávné české kulturnosti zpívá barbarská soldateska Ignáce z Lojoly a Marie Vítězné pověstnou svou písničku:

Zapalte kacířské bludy,
zkoste pekelné obludy,
spalte pohanskou nevěru
i každou babskou pověru.

Hoříž, hoříž, Jene Huse,
ať nehoří naše duše;
hoříž i ty, Havle Žalanský,
zasloužilš dvě mastné facky;
hoříž, hoříž, Jene Zizka,
jak v směle smažená šiška;
hoříž, Jiříku Tesáku,
dostaneš od čerta facku.

Hoříž, Filipe Kegeli,
koštni kyselého zelí,
ať vás žere sirný plamen
s bludnými knihami. Amen.

Koniáš, tento tupohlavý „kat myšlenky“ jak ho nazval Svatopluk Čech, byl duší a hlavním strůjcem těchto auto-da-fé. Jeho „Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající“ podává přesný návod, jak slídit po tomto drahocenném palivu a jak prohlédnout „šalby obmyslných kacířů“, kteří bludařskou knihu skrývali pod nevinným rouchem životopisů svatých. „Kdyby skryše a sklepy, truhly a almary, kdyby komory a špýchary mluviti uměly, ukázaly by nám několik dílů pikartských zapověděných biblí. Kdyby se

všecky došky rozpadnouti měly, vypadly by z nich postilly jednoty bratrské.“

Koniáš nebyl však jen paličem, byl také travičem. Za knihy, které spálil nebo čínským inkoustem „vylepšil“ psal a cpal lidu knihy svoje, pravověrné; na každé skoro poznamenává, že ji obětuje „darem milým vlastencům místo nekatolických, bludy kacířskými porušených“ knih, jako „žitnou skývu duchovního chleba, která, ač chatrnější pšeničně, přece podstatnější jest a větší síly každému dodává.“

Tento bezduchý ničitel české kultury nalezl ovšem mezi svými souvěrci obhájce ještě dnes. Nehájí ho však tím, čím jediné bylo by lze ho hájiti, že to byl prostoduchý omezenec, slepý nástroj nádu, a že vlastně tedy nemohl za to, co dělal, ale pokládají ho za značné lumen své cirkve: „Z dobrých důvodů a s čistým úmyslem pracoval Koniáš k tomu, aby byla z rukou lidu vzata četba záhubná. A činil to celkem (celkem!) opatrně a obezřetně. Vnitřní hodnota knih Koniášem zničených byla většinou (většinou!) nicotná, i neutrpěla tím osvěta národní přílišné škody.“ Jeho obhájci doktoři Tumpach a Podlaha (v doplňcích spisu jesuity Durha „Bajky o Jesuitech“) stěžují si dokonce, že „mezi lidem obecným setkával se Koniáš zřídka jen s ochotnou poslušností, daleko častěji však s odporem a zatvrzelostí. Díky a

vděčnost (!) za své působení klidil vůbec velice zřídka.“

A dále: „V náhradu za špatné knihy bylo nutno dávat knihy dobré, těch však nebylo příliš mnoho. Tu Koniáš chopil se péra, aby zásobu dobrých knih rozmnožil.“

A to jest Koniášova činnost travičská. „Zásobu dobrých knih“ rozmnožil nejen svým „klíčem kacířské bludy otvírajícím“, o kterém Jakubec praví, že „sotva který národ může se honositi činem tak nekulturním, provedeným prostředkem nejkulturnějším, knihou,“ ale rozmnožil ji i mnohými jinými knihami s barokními tituly a s obsahem co nejubožším. Náhradou za evangelické kancionály sestavil svou „Cytaru nového zákona, pravého Boha v předrahých, Kristové víry tajemstvích a v svatých jeho libozpěvně oslavujících,“ ve které čteme na př. v „Písni o smrti“:

„Tělo počne zapáchati
jako mrcha na drahách,
budou nosy zacpávati,
položí je na marách.“

Nebo v písni „o mukách pekelných“:

„Pejcha, co holub nadutá,
v šarlatě tu obchází,
Smilstvo, nevěstka smrdutá,
kurevským očkem hází.“

Za spálené, křesťanské postily dává Koniáš postilu svou, „Vejtážní naučení a vejklady, na všechny nedělní i sváteční epistoly, též evangelia celého roku“, psanou jako všechny jezuitské postily jazykem zdívočilým a zbarbařeným, který se však jeho apoletu Podlahovi velmi zamlouvá, jsa prý pln „vhodných přirovnání a podobenství“, které mu dodávají „zvláštní vnady“. Na obranu všech Koniášových vulgárností Podlaha cituje apodhvaluje si vlastní slova Koniášova: „Budou-li se některá podobenství někomu zdáti poněkud sprostější, ať pamatuje, která sám milý Spasitel náš, moudrost věčná, v řeči i obcování svém skrze všeliká podobenství pravdu zákona svého vyučoval.“ Není konečně div, prohlašuje-li Podlaha svého velikého Antonína za horlivého a nadšeného českého vlastence, který ničením české kultury pracoval nejen proti nevěře, ale také prý proti prusáctví; ale schvalovat srovnání Koniášovských podobenství s Kristovými — hraničí snad už na zločin urážky náboženství.

Koniáš byl miles gloriosus, slavný voják armády Mariiny; přes dvojnásobnou kýlu, přes časté křečovitě záchvaty a prudké bolesti hlavy kázal až do úpadu, osm hodin denně za třeskatých mrazů zpovídal, a pro boj s kacířstvím nezapomínal na boj s „přirozenou žádostivostí“, kterou dle P. Podlahy krotil „způsobem, jakéhož toliko hrdí-

nové ctnosti křesťanské užívali“. Ale při všem tom následování Krista vedl si po jesuitsku: své veřejné výstupy misionářské dovedl zaranžovati velmi efektně a hrál při nich jako osvědčený herec. Pokoru a kajícnost stavěl na odiv hodně okázale: chodil špinav, v odřených hábitech, v obuvi zablácené, vystupoval na kazatelnu s těžkým, chřestivým řetězem na šíji a po pražských ulicích dával se vozit na voze, na kterém se odváželo smetí a hnůj. Byl to nejstkvělejší a poslední květ jesuitské „kultury“ pobělohorské.

Když bylo r. 1760 uloženo mrtvé tělo Koniášovo v kryptě u sv. Salvátora, byl právě naplněn čas; v Čechách počíná ponenáhlu svítat. Koniáš měl štěstí, že se toho nedočkal; nebyl by asi umřel tak klidně. Česká literatura, až dosud služka zájmů katolických a jesuitských, počíná těžce a pracně navazovat tam, kde byla protireformací přefata. Její nástroj, jazyk, je však zkažen, zanedbán a zpustošen; je nutno vyhrabávat jeho neporušené části z naplaveného protireformačního bahna. Je to práce skoro nadlidská, a přece byla vykonána; mohla být ovšem vykonána až tehdy, když jesuitský řád, otrokář duší, byl zrušen. Osud chtěl, aby téhož roku, kdy klesl ve hrob tento hrobař národa, narodil se jeden z jeho předních křesťanů: Josef Jungmann.

Jesuité nedovedli obehnat království šraňky tak pevnými, aby vzdorovaly náporům nových myšlenek zvenčí a nedovedli ušlápnout přemítajícího, nábožensky hloubavého ducha národa, jehož byli pány. Všecky výborně promyšlené misionářské metody, všechny modlitby a zvyvání boha i svatých, aby vedli ruku svých sluhů při vyhledávání bludů, všechny hranice, na nichž hořeli kacíři i jejich knihy, hrozby, lichocení a domluvy, všechna nádhera barokního katolicismu i efektní pompa jeho obřadů — vše to ztrácelo ponenáhlu síly; všemocný kdysi řád upadá se vzrůstající mocí státní. I v době vrcholné protireformace dali se řádoví bojovníci oklamat vnějším zdáním; jejich dílo nebylo dovršeno a nebylo nikdy hotovo. I v době největšího útlaku, kdy nekatolík byl zločinec a psanec, zachovali si mnozí páteř tvrdou a neohebnou; všechna svatořečení, slavnostní korunování zázračných model i triumfální procesí k nim byla jim věci lhostejnou a cizí. Lhostejna a cizí byla jim i jesuitská literatura: nedotýkali se této stravy, jsouce

zásobování živným chlebem z vystěhovaleckých osad českých exulantů.

Byli to nepřátelé tajní a dosud slabí; ale připojili se k nim silní a mocní. Václav Euseb Lobkovic a jansenista, pascalovec a svobodný zednář František Antonín hrabě Sporck byli nepřátelé, z kterých šel strach. Obrovská socha obrněného rytíře, kterou Sporck postavil před žírecký zámek, aby zdviženým mečem jesuitům hrozila přímo do oken, Sporckova činnost vydavatelská a zednářská, kterou křížoval a mařil jesuitské plány — to byla první mementa klesající moci řádu.

Racionalisace vědy, zahájená na západě v době, kdy česká země ukládala se k spánku ve stínu jesuitské kutny, nauky anglických deistů a svobodných myslitelů, francouzských encyklopedistů a národohospodářů pronikají nezadržitelně čínskou zdí, kterou tovaryšstvo Ježíšovo obehlo dědičné země rakouské a mění i zde poměry, církevní a státní. Moc církevní, již za spoluvladařství Josefova soustavně omezovaná, přichází v době Josefinské úplně v područí státu.

*

Roku 1773 papež Klement XIV. vydává breve, zrušující řád jesuitský a pronáší v něm slova neomylně apoštolská: „Jest naprosto nemožno, aby pravý a trvalý mír zavládl, pokud potrvá tato společnost. Po zralé

úvaze a moci svého apoštolského úřadu ji zrušují, potlačují a odstraňují.“ Náboženskému fanatismu, protireformační nesnášenlivosti je odzvoněno; svoboda myšlení, svědomí a vědeckého badání je vítězem. Na rakouském trůně usedá osvícenec, jehož smělým, převratným a překotným plánům nedovedla by stačit v kroku ani nejideálnější moc výkonná; patent stihá patent, dekret stihá dekret a vše musí býti provedeno takřka přes noc. Církev přestává být státem ve státě; císařské placetum regium stanoví, že papežské bully a breve musí být předkládány, ke schválení dvorní kanceláři; papež nesmí nařizovat nic, čeho císař neschválí. Je zakázáno jakékoli spojení klášterů s jejich představenými v Římě nebo mimo hranice státu, jsou zakázány jakékoli cesty mnichů do zahraničí. Přísaha na neposkvřené početi Mariino, kterou skládali profesori universitní v Týnském chrámě, je zrušena. Císař škrtá v římském rituálu a nařizuje, co z něho vynechat; ruší soudní pravomoc papežovu a nunciovu, vyhražuje si jmenování biskupů a rozděluje diecése po svém. Zakazuje tak zvané noční modlení k svatému Kryštofu, spojené se zaklínáním duchů a hledáním pokladů, všechny večerní pobožnosti v chrámech, ulicích a na mostech, hlavně před sochami svatojanskými; upravuje pořádek bohoslužeb a dává odstraňovat z chrámů zby-

tečné oltáře a nepotřebné ozdoby, tabulky odpustkové, věnovací nápisy, oblečené milostné sošky. Zakazuje pouti a procesí, ruší zbytečné kostely a chrámy. Bělohorská svatyně Marie Vítězné prodána s domy i pozemky motolskému sládku za 1780 zlatých. Jeník z Bratřic vypravuje, proč se tak stalo: Josef, vida kdysi bělohorské procesí, ihned všechny pouti sem zapověděl „s tím opravdovým doložením, že on nad lidem a ne nad nerozumným dobyt看em panovati chce, a že ani pochopiti nelze, jak ten dubový národ za to, že bitvu a všecko ztratil, děkovati může.“ Kláštery jsou rušeny; v osmi dnech zmenšil se jejich počet v Rakousku o 700 a počet řeholníků klesl ze 63.000 na 27.000. Někde při tom mniši a jeptišky plakali a nařikali, jinde jásalí, že je císař vysvobodil ze žaláře; pohřichu všude vzaly při tom za své vzácné památky umělecké. S kláštery svezli se i poustevníci, kterým uloženo, aby do 14 dnů svlékli roucho poustevníků a nosili se občansky „jako jiní poctiví lidé“; svezly se s nimi i sodálie, kongregace, bratrstva a třetí řády.

Nejpronikavější reformou Josefovou bylo však ustanovení, že kněžský dorost má býti vychováván v generálních seminářích, státem spravovaných; všechny jiné školy církevní, biskupské a klášterní byly zrušeny.

Tvůrcem plánu generálních seminářů byl

opat benediktinů Břevnovských, František Štěpán Rautenstrauch, který chtěl, aby v nových kněžských učilištích byli vychováváni „dobří kněží lidoví a užiteční občané státu“. Osvícený opat byl sice solí v očích své církevní vrchnosti, arcibiskupa Příchovského, ale to tehdy nikterak nevadilo, a bylo spíše doporučením. Rautenstrauch byl vyznamenán zlatou medailí, kterou mu Příchovský musil vlastnoručně odevzdat, postupoval v hodnostech a stal se nakonec předsedou duchovní komise dvorské.

Semináře, prosáklé stuchlinou jesuitské scholastiky, byly nyní důkladně provětrávány; jakým duchem šlo v nich vyučování teď, je jasně vidno ze zprávy, kterou vydal rektor generálního semináře Pražského, Augustin Zippe: „Bohoslovci budtež utvrzeni v lásce k bohu, k bližnímu a vlasti, budtež vychováváni k snášenlivosti. Kněz nesnášenlivý neplní svých povinností, je na škodu státu i jednotlivcům; rozum, příroda, lidskost i náboženství ukládají nám snášenlivost všeobecnou. Omezováním poctivého přesvědčení hřešíme proti přírodě i proti rozumu, zkracujícíce nejdražší a nepomíjející právo lidské. Omyl jen přesvědčováním a pozitivními důvody lze rozumně vyvracovati; jinak otročíme ducha, překážejíce vývoji moudrosti i ctnosti, zavádějíce nejtěžší a nejhanebnější otroctví na zemí. V celém novém zákoně nena-

leznete ani jediného dokladu, že bychom se s jinověrci neměli dobře snášeti. Násilím nutiti k uznání víry Kristovy je ohavné, zločinné kacířství; násilím nevštípíme viru, ale odchováme jen licoměrné potměšilce.“ Když arcibiskup vzkázal Zippemu, aby mu poslal alumny k slavnosti božího těla na Hradčany, dostal tuto odpověď: „Dal jsem vrátnému rozkaz, aby již žádných konsistorních vzkazů pro mne nepřijímal. Co se tkne slavnosti božího těla, jsem proti tomu, aby se jí alumni účastnili. Máme doma předepsaný pořádek bohoslužeb, takže alumnové všeho doma se účastní, a o tomto průvodu se říká, že je spíše parádou nežli pobožností. Statuty, domu nám nařizují, abychom nepěstovali pobožnostkárství a zruďných pobožností, které vznikaly v pozdějších letech, kdy z náboženství se vyvíjelo chlebařství. Ostatně slavnost božího těla je původu nového, a alumni nejsou jí vázáni.“

Takto mluvil roku 1783 s Pražským arcibiskupem seminářský rektor a stalo se mu za to jen to, že byl jmenován brzy potom dvorním radou a povolán do Vídně, aby řídil ústřední správu kněžských učelišť v říši.

*

Kněz stává se státním úředníkem; jeho autoritou je osvícená vrchnost světská. Vzniká nový typ kněze v hierarchii i v nižším kleru,

typ josefinského liberála, který nemá obdoby ani před tím, ani potom.

Svobodomyšlný císař má v této části hierarchie bezpečný štít v boji s církví; jsou to nejlepší a nejuzdělanější duchovní, osvícení průkopníci a hlasatelé pokrokových zásad, stojí vždy po boku císařovět proti papeži. Ale i nižší klerus dovede oceniti dobrodiní, že byl zbaven tíživého jha bezduchého despotismu římského; dýchá svobodně, jeho svědomí nikým není znásilňováno, jeho myšlení nejsou předpisovány dávno vyšlapané cesty. Může psát i tisknout cokoli je mu líbo; svoboda tisková je taková, že ani dnes se nám o ní nesní. Rozum vniká i do vědy ze všech nejzaostalejší, do theologie; podstatou náboženství není už planý dogmatismus a bezduché modlářství, ale mravnost a lidskost; víra je této době přijatelnou jen tehdy, když neodporuje rozumu. Kněz není už povýšenou kastou „anjelskou“, jakou byl za protireformace, darmochlebem a pasorítníkem, nýbrž užitečným občanem; má tатаž práva i povinnosti jako druzí. Sžívá se zase s národem, cítí s ním, a užívá své svobody k tomu, aby pracoval pro národ přes nelibost vídeňských centralistů a přes hlavy církevních zaostalců. Český kněz katolický stává se hlavním nositelem ideje obrozenské; jest nutno však dát silný akcent na slovo „český“, velmi malý na slovo „kněz“ a pra-

žádný na slovo „katolický“. S oficiální církví římskou nemá ohromná většina těchto českých kněží pranic společného; naopak: byla falangou proti ní. Byli mezi nimi lidé hluboce zbožní, ale jejich víra se těžce rozcházelá s naukami církve. Byli to lidé prostí předsudků, na výsost snášenliví, a jádrem jejich víry bylo pěstování křesťanských ctností a duchovní povznášení sebe i bližního, nikoli zjevení, zázraky, pekelný oheň, legie čertů a divotvorné obrazy a figurky. Byli to zase apoštolové a misionáři, ale pro národ, ne pro církev. S odporem hleděli zpět na nedávné řádění jezuitské soldatesky a měli pro ně jen slova hlubokého opovržení a odporu. Z jejich kazatelen, jediných tehdejších škol mateřštiny, znělo zas Kristovo čisté učení lásky: Milujte se vespolek; nehřímali z nich o posledním soudu a neděsili mukami pekelnými; nestarali se hrubě, co bude na onom světě, jako spíše o to, co by mělo být na tomto. Jejich kázání podobala se spíše vlasteneckým řečem, kursům z českých dějin a z lidovýchovy; jejich nedělní náboženské besedy byly přednáškami o občanské výchově, literatuře, současných událostech, racionálním polním hospodářství, včelařství, štěpařství a zelinářství. Zakládali ve svých kolaturách čtenářské besedy a ochotnická divadla; jejich fary byly kulturními ohnišky, šířícími osvětu, nikoli jako dnes Svatého

Vojtěcha, Kříž a Marii; v jejich farních knihovnách půjčovány knihy, bez ohledu, zda mají katolický punc a církevní imprimatur, a většinu těchto knížek psali sami. A tyto knížky oslavovaly českou reformaci, Husa, Žižku, Rokycanu, Komenského, Jiříka z Poděbrad; obrazy těchto „arcikacířů“ zdobily jejich příbytky; nedbali toho pranic, že v očích oficiální církve byli to stále ještě „potvory ohavné“. Obrozenský kněz byl také horlivým kolportérem českých knih; neroznášel však a nerozdával knih, které mu dal natisknout bohatý řád a jichž účel byl zatemňovat a ohlupovat čtenáře, hanobit českou minulost; roznášel knihy za vdovín groš koupené, osvětlné, vzdělavací, mluvící pravdu o velikých předcích.

Učitel nebyl těmto farářům a kaplanům podřízeným nevolníkem, ale druhem, pracujícím na tétéž liše; šli spolu ruku v ruce, byli jedna záprež. A čemu tito kněží žijíce sloužili, tomu chtěli sloužiti ještě po smrti. Jejich kšafty neodkazují ovšem deskových statků na zřizování klášterů; ale odkazují knihy a obrazy českých kacířů veřejným knihovnám a nějaký ten groš na vydávání dobrých českých knih a na chudé.

Byla to opravdu církev bojující, ecclesia militans, ale jiná, docela jiná, než-li protireformační. Byla to církev národní, šířící světlo a teplo, kde byla zima a tma. „Bývali

kněží, kteří s uzlíčkem pod pláštěm pečlivě ukrytým putovali od vesničky k vesničce, tu nechali knížku, tam knížku, a všude jim vděčná ústa blahorečila. Byliť sami krev krve toho lidu, kost kostí jeho a zsvětiliť svůj život jeho probuzení, jeho vzdělání.“ „Jeho probuzení a jeho vzdělání,“ praví Třebízský; dvou věcí, které pravá církev a praví její sluzi jak mohli, potlačovali.

Byli solí země; kněžskými stávali se nikoli z chlebařství, nikoli z náboženského nadšení, ale z lásky k národu, pro který tehdejší kněz mohl učiniti nejvíc. Měli své lidské slabosti, ale neskrývali jich; žehrali otevřeně na celibát, který ušel císařskému reformátorství, nekrčili a nebáli se, mluvili směle a mužně, a nedbajíce o hodnosti, žili na svých zapadlých kaplankách, farách a děkanstvích své jediné životní myšlenky: vzkřísiti lid, z něhož pošli, v duchu a pravdě.

*

Dnešní klerikálové neušetřili však ani jejich svaté památky a jejich práci pro národ a pro osvětlení lidského rozumu vynášejí jako zásluhu církve. P. Votka S. J. dívá se na příklad na naše obrození takto: „Ve vlasti naši pracoval na roli národní hojný počet takových mužů, kteří nejen přirozenou, nezištnou a opravdovou láskou vlast a národ milovali, ale kteří tuto přirozenou lásku svou

ještě také nadpřirozenými, to jest z víry katolické váženými pohnutkami a milostmi zdokonalovali, takže nejen přirozenou, ale jak katoličtí bohoslovci dle věrouky katolické říkají, i nadpřirozenou láskou k svému národu a své vlasti se nesli, a na jejich blahobytu z nadpřirozených, ve víře katolické základ majících pohnutek v potu tváře své pracovali. Tomu na doklad sloužití může zejména ta nepopíratelná pravda, že mezi t. zv. buditeli národního uvědomění velická část kněží katolických se nacházela, a že právě kněžstvo katolické v Čechách bylo nejhlavnějším podporovatelem nejen nově vznikající literatury české, ale i samých tehdejších spisovatelů českých. Těmto tedy počestným a vírou katolickou zdokonaleným snahám přičítáme my katolíci čeští — po Pánu Bohu — aspoň z jedné částky ten utěšený a radostný vývoj našeho národního života. — Ano, my čeští katolíci, uvažující při tom slunečním světle, kteréž nám bohem zjevená víra katolická poskytuje, dějiny národa našeho, poznáme dosti jasně a důkladně, že Prozřetelnost Božská již od více staletí o to napřed pečovati ráčila, aby národ náš dvakráte nad krajem hrobu se potácející, nezahynul, ale aby přes to všecko opět k novému životu národnímu se povznésti mohl.“ P. Votka S. J. je kněz, který odkoukal svým protireformačním spolubratřím

kromě lásky ke klamu také vodnatou mnoho-mluvností; nebudu ho z nedostatku místa citovati dále; stačí říci, že naše znovuzrození připisuje předně Prozřetelnosti Páně, za druhé Nejsvětější Rodičce Boží; která všechny bludy proti pravé víře potírá, za třetí našim svatým patronům a dědicům českým, a za čtvrté to, co zbývá kněžím svaté církve katolické. Názor tohoto učence, kterého si strana plným právem překřtila na „druhého Balbína“, je také názorem jiných učenců náboženské partaje; je jejím názorem oficielním. Nebudu zkoumati pokud je naše obrození zásluhou Prozřetelnosti, Rodičky Boží a svatých patronů; chci jen na příkladech kněžích buditelů ukázat, pokud a jak byli ve svých snahách zdokonaleni vírou katolickou, a pokud své pohnutky k nim čerpali z katolictví.

*

Že snahy obrozených kněžích neměly základu v církvi katolické a nebyly vírou katolickou zdokonaleny, jak tvrdí „druhý Balbín“, je jasno už z toho, že většina kněžích, kteří kladli vědecké základy české renaissance, byli svobodní zednáři. Byli příslušníci řádu, jehož podstatou je boj proti tmářství jakéhokoli druhu, řádu, který osm papežů slavnostně proklelo a který katoličtí dějepisci jako jeden muž nazývají zhoubným býlím, jedovatým semenem, sektou lucifero-

vou a synagogou satanovou, otravným plodem moderní kultury, jehož jediným účelem je zničit starobylé řády a potříti náboženství katolické. Katolický učenec P. Sladomel nazývá zednáře nejúhlavnějšími protivníky papežství, jejichž meč je stále namířen na hlavu a srdce církve; podle něho není ve světě nepřítel nesmiřitelnějších, než-li je církev a svobodné zednářství; spíše oheň smíří prý se s vodou, než-li by církev zednářství uznala.

Nuže: mezi těmito prašivými ovceci, vyvrženými z ovčince Petrova všemi papeži od Klimenta XIV. až po Lva XIII. jsou nejslavnější jména našich kněžích-buditelů; a ti, kteří mezi nimi nejsou, kteří zednáři nebyli, zcela otevřeně se hlásili k pokrokovým naukám zednářských loží. Byla mezi nimi většina kněžích učenců, sdružených v Soukromé učené společnosti; s hrdostí hlásil se k řádu modrý abbé, exjesuita Dobrovský, Cornova, premonstrát Ungar, biskup Hay, opat strahovský, tvůrce filosofického sálu ve strahovské bibliotéce Václav Mayer, benediktn Modest Guth, arcibiskupský sekretář Karel Nun a jiní kněžích svěští i řádoví. A tito „úhlavní protivníci papežství, jejichž meč stále byl namířen na hlavu a srdce církve“, stojí pojednou na půdě této církve a byli ve svých snahách „vírou katolickou zdokonaleni“.

*

Jedním z předních hierarchů, který toho dokázal, byl královéhradecký biskup a svobodný zednář Jan Leopold Hay. Se všemi reformami, které císař prováděl v církvi, nejen souhlasil, ale mnohé z nich sám navrhoval. Některé patenty císařské vykládal dokonce ještě liberálněji, než byly císařem míněny; byl venkoncem úředníkem státním, venkoncem zednářem a tuze málo nebo zcela nic církevním knězem. Jeho pastýřský list, který mu získal příjmi „rakouského Fenelona“, vydaný po císařském tolerančním patentu způsobil doma i za hranicemi hotovou sensaci, a ještě dnes jsou jeho zásady velmi senační, uvážíme-li, že je napsal katolický kněz. Jeho instrukce diecésnímu kněžstvu obsahují tyto příkazy:

„Máte se při kázáních úplně zdržeti veškerých hádavých kázání, jež se katolíkům i protestantům právem nelíbí. Na místě jejich vykládejte nedělní i sváteční evangelia způsobem, jímž by získala správa duchovní i blaho občanské“.

„Věztež, že nikdo se nesmí opovážiti domáci pokoj rodin rušiti, tajnosti domů prohledávati anebo někomu pod jakýmkoli předstíráním nějakou knihu vzíti. Komu ponecháno jest svoboda svědomí a služby boží, musí býti také nezbytně všechno, co přináleží k jeho duševní útěše a ke službě boží, k níž se přiznává, neporušeně ponecháno.“

„Není nikterak, nikdy, a pod žádnou zámkou dovoleno sočiti na lid, který vyznává náboženství od našeho různé“.

„Poněvadž to naprosto není dovoleno, činiti svědomí některým způsobem úklady, musíte, když protestantům svátosti udělujete a nebo jiné duchovní úkony pro ně konáte, při všech těchto výkonech podržeti pouze to nejpodstatnější, avšak všech způsobů, které jsou pouze katolickými a jejich věroučným zásadám odporují, úplně se zdržeti. Nebylo by tudíž správným modliti se modlitby, obvyklé při našich pohřbech také při jejich, poněvadž v žádný očištěc nevěří; nebylo by správným kropiti je svěcenou vodou, jejíž užívání zavrhuji, podávati jim kříž k líbání a pod.“

„Pokoj a klid, jež zaujímají mezi církevně-policejními zákony po právu nejpřednější místo, vyžadují, abychom svým protestantským spoluobčanům, s nimiž jsme zavázáni v přátelské snášenlivosti žiti, také po smrti mezi sebou odpočinku dopřáli. Domníváme se, že budete jednati prozřetelně a dle křesťanské lásky, když augsburské a helvetské náboženské příbuzné, kteří u vás zemrou, s ostatními věřícími budete pochovávat.“

„Konečně poručím vám co nejprísněji, když ve své obci třeba to nejmenší odhalíte, co by občanské svornosti a dobrému pořádku mohlo býti na újmu, abyste bez otá-

lení případ nám nebo naši konsistoři oznámili, a vždycky našeho mínění vyčkali, nežli něčeho podniknete. Nevyslovitelné by bylo naše hoře, kdybychom zvěděli, že některý z našich duchovních z neprozřetelné horlivosti nepořádek způsobil nebo nejmenší příčinu zavdal k nenávisti, sváru, zášti nebo pronásledování a my musili jej potrestati s veškerou přísností, dokonce snad odnětím obročí“.

„Vikáři budou mítí zvláštní zřetel na ony klášterní duchovní, kteří mimo svůj klášter za účelem sbírek nebo z jiných důvodů navštěvují příbytky světské. Kdyby bylo nyní při některých upozorováno, že se pletou do úředních věcí pastýřských, lidu o víře a o náboženských sporech tlachají, jeho lehkověrnosti zneužívají falešným nářkem nebo pověrečným pobožnůstkářstvím: bez odkladu pošlou je zpět do jejich klášterů a oznámí nám jejich jména s úplnou zprávou o jejich přečinu“.

A charakteristický je konec pastýřského listu:

„Nepořádek přestaniž, neboť se to Bohu líbí a zbožnému panovníkovi je to milo“.

Citoval jsem zúmyslu obšírněji tento historický dokument náboženské snášenlivosti, abych ukázal ohromnou propast, zejména mezi názory oficiálních kruhů církevních, utkvělých na stanovisku protireformačním a mezi

názory osvicenců. Tábor pravověrný, „ve víře katolické základ mající“ potíral Hayův pastýřský list rozhořčeně a vášnivě; ale v tomto táboře by stěží někdo našel některého z kněží-buditelů; ti stáli všichni po boku osviceného biskupa.

Že Hay římského papeže za svou vrchnost neuznával už před vydáním císařského „placetum regium“ je jasno z listu, poslaného zemskému guberniu: „Pokud budu spravovati své biskupství, nepřijmu ani papežské bully aniž breve, pokud by nebyly schváleny panovníkem, kterého pokládám po Bohu za svého prvního zákonodárce. Biskup nemůže přece žádnému jinému pánu a vladaři holdovati nežli tomu, v jehož státě se zrodil a jehož zákony jej chrání.“ Hay v dalším textu odpírá předepsanou církevní přísahu, kterou po něm římská kurie žádala, že bude kacíře a bludáře dle možnosti pronásledovati a že každá čtyři léta vykoná pouť do Říma. Je ochoten vykonati pouze přísahu věrnosti zeměpánu.

V instrukcích, které vydal Hay jako císařský komisař náboženský, šel ještě dále. — Čteme v nich: „Jména kacíř, zatvrzelý, nasmějí býti slyšána ve státě, ve kterém zeměpán udělil svobodu náboženství a stejná občanská práva.“

„Ustavičné pouťi do sousedních chrámů, milostných míst, také do vzdálené Maria Cely

jsem zakázal se všemi při tom obvyklými mámidly, jako jsou bláznovskými zdobené a parukami vyparáděné panenské sochy, zakuklení mužští členové bratrstev, tajemné berly a pod., protože náboženství s takovými mnišskými vynálezy nemá pranic společného, a protože je nutno ze zbožných obyčejů odstraniti vše, co je směšným, a proto, že takové potulování nespočívá v duchu pravé zbožnosti, pracovitého rolníka o čas olupuje a velice často poskytuje jen příležitost k prostopášnostem, ke svádění nevinnosti, ke zkáze dobrých mravů a ke ztrátě zdraví.“

„Rovněž zakázal jsem přehnané velebení svatých, v duchu náboženství nezaložené, skoro vždycky zneužívané vypravování o zázracích, jež se nestaly, a uctívání rozmarných milostných obrazů.“

Jinde zase zakazuje „zlořád udílení svátostí podle platebních sazeb“ a dokládá: „Bylo by urážkou pro lidi rovnoprávné, kdyby se takovými to rozdíly rozřizovati měli.“

To jsou Hayovy projevy vsyň úřední; jakým byl katolíkem, ukazuje však nejlépe jeho život soukromý. Biskup Hay dal si upravit svůj Chrastecký park v rokokovém stylu a jeho eremitáže, besídky a gloriety vyzdobil namnoze emblemy zednářskými; po jeho cestách, vysypaných zlatistým pískem, stáčejičích se v labyrinty, mezi umělými jeskyněmi, vodopády a hermami, procházel se po-

hřížen ve filosofické rozhovory s přátely; po nich chodil s ním rukou v ruce abbé Dobrovský. Sem zval také svoje spanilé a moudré přítelkyně, zcela zapomínaje, že už svatý otec Řehoř VII. nechtěl vidět žen poboku duchovních. Toho zapomínají mnozí z církevních knížat ještě teď, ale Hay toho neskrýval, nebyl pokrytec. Ještě dnes lze číst nápis na pískovcovém balvanu u Chacholic: „Zde, toto odlehlé místo spanilá Poniatowska dne 28. srpna 1781 svou přítomností obšťastnila. Kolem byl háj klidný, jako její duše; nebe dobrotivé, jako její srdce, chrám dobročinnosti. Od tohoto dne budiž toho odlehlé místo mně i člověčenstvu stále posvátným. J. L. H.“ A v jeho ložnici v zámku Chrastekém visela podobizna jiné krásné dámy, kterou Hay nazýval „bona dea Carinthiae“.

O jeho ušlechtilosti svědčí výmluvně příhoda, která se stala už legendární. Přišli k němu dva starci, husité, s prosbou za vrácení bibli, Jesuity uloupených. Hay lítoval, že jim nemůže vrátiti tytéž, ale dal jim ze své knihovny jiné; starci v slzách děkovali a prosili, aby jim k tomu ještě poželhal. Hay vyhověl, ale chtěl, aby za to i oni poželhali jemu; sklonil hlavu a přijal nábožně jejich husitské žehmání. To se stalo dne 3. června 1782, dvaadvacet let po smrti Koniášově.

Hay nedocílil toho, čeho chtěl, narážel na překážky, a neporozumění, což není nijak divu v zemi půldruha sta let soustavně otupované; ale co chtěl, bylo jistě, ušlechtilé a křesťanské, a právem o něm mluví kniha Josefova, vydaná Krameriem: „Byli pak toho času někteří z vrchních kněží, jež nad jiné zemím svítili; Leopold z Háje, vrchní kněz z Králové Hradce v té zemi, kterouž císař z okovů otroctví osvobodil.“

O naše obrození i biskup Hay má zásluhy již proto, že jako pravý zednář byl světloňosem, nepřitelem předsudků, ale i tím, že byl příznivcem a podporovatelem vědeckých pracovníků vlasteneckých.

Hodností mnoho necenil, okázalosti nenáviděl; příteli Dobrovskému píše, že od svého dětství byl vždycky jen maličký a jenom mezi dobrými, myslícími lidmi, kteří k jeho nezaprádné bytosti se snížili, naučil se znáti a ctíti občanské povinnosti a ctnosti, poctivost a pravdu. Občanské ctnosti a povinnosti opravdu znal a pilně jako přímý, poctivý muž, ochotný pomáhati bližnímu, kdykoli bylo třeba. Muž svobodomyšlný do důsledků: ve Voltairově hře vystupoval na pražském jevišti biskup v plném ornátě, který způsobil hotové vzbouření mezi zpátečnickou šlechtou a hierarchií; Hayovi nezdál se však být nijak pohoršlivým. Oč byl tento církevní hodnostář z konce osmnáctého století dále než

naš divadelní censor, který je ještě dnes na rozpacích, nebude-li kutna zcela obyčejného kapucína působit s jevišť pohoršlivě.

Takovým byl biskup Hay jako člověk. A jako kněz, třebaže dovolil pochovávat jinověrce na katolických hřbitovech, byl mnohem lepším pastýřem duší nežli oni kněží, kteří se nad tím pohřbíváním pohoršovali, ale které musil Hay trestati za to, že na těchže hřbitovech páslí farské krávy. Mnohem lepším pastýřem i křesťanem než oni, třebaže jeho prostý Chrastecký náhrobek nezdobí kříž, ale symboly zednářské.

*

Hay, typ osvíceného hierarchy, není nijkou výjimkou v své době; názory, jimiž se řídil v úřadě i v soukromém životě, jsou společny všem kněžím, stojícím na straně reformu. Jeho žák, druh a pomocník, pozdější litoměřický biskup Josef František Hurdálek, uvědomělý a upřímný Čech, buditel, vlastenec a „rozhodný nepřítel všeho popství“, držel tradici josefínskou mezi kněžstvem i v době, kdy se Rakousko po smrti Josefově vrátilo zas už cele v stiny reakce. I Hurdálkovy pastýřské listy působily rozruch doma i v cizině svou otevřenou liberálností; Hurdálek byl modlou i jasným vzorem tehdejších vlasteneckých kněží a jeho duch žil v nich ve všech, když jeho tělo

dávno už na Košířském hřbitově tlelo. Byl to učenec, filosof, předsudků prostý lidumil, svobodomyšlný muž ryzích mravů, pavéza a štít všech kněží, které církve svatá pro přesvědčení podle svých nezměnitelných tradic pronásledovala a prohlašovala za zatvrzelé kacíře a karbonáře. Ani Hurdálek sám neušel v církvi tomuto losu svobodně myslících lidí; ale přestal-li být biskupem, zůstal vždycky tím, čím byl: celým mužem, nepoddajným, nezlomitelným. Jungmann o něm napsal jistě po právu: „Co se jiným důstojným jeho řádu z poklony říkává, to jemu a o něm říci vše nedostatečno“.

*

Pro sílu a průbojnost idejí josefinských je jistě příznačným, že tři léta po zrušení platnosti Koniášova „Klíče“, tohoto neblahého kodexu náboženského fanatismu, vychází stať, která by mohla být nazvána pomníkem fanatické snášenlivosti. Jejím autorem je zase vysoký církevní hodnostář, Ždárský opat cisterciácký a prelát markrabství moravského Otto Steinbach z Krávnichštejna. Jeho „Pokus o dějiny snášenlivosti v Čechách a na Moravě“ probírá českou historii od samých počátků až do vydání tolerančního patentu a odsuzuje příkře každého, kdo jiné, odlišné přesvědčení utískoval. Snášenlivost je zákonem přírodním

a svoboda náboženská je přirozeným právem člověka; vlády, sekty a církve, které se proti těmto zásadám prohršily, Steinbach příkře odsuzuje. Odsuzuje Karla IV., za něhož duch intolerance rozsel první směr po Čechách, Václava IV., Zikmunda, a hlavně „licoměrné Jesuity“; ale káře z nesnášenlivosti i Husa, Jakoubka a hlavně Žižku. Chválí koncil Basilejský, že se s Husity porovnal, velebí Jiřího z Poděbrad, že byl spravedliv k podobojím i pod jednou, ale nade vše vynáší Josefa II. pro toleranční patent, který učinil konec nesnášenlivosti, v které Steinbach vidí „hřích proti Bohu, strašnou obludu, potřísněnou krví nesčíslných nešťastníků, volajících po pomstě.“ Tolerance je řídicí ideou činnosti tohoto josefinského preláta, je mu jediným zorným úhlem, kterým možno hledět na dějiny; proti Balbínovi, Pešinovi, Beckovskému a jiným kněžským historikům, kteří je pojímali jen se stanoviska fanatické nesnášenlivosti, je to jistě obrat v názorech hodně rychlý a pronikavý.

V těchto názorech byl v seminářích doby Josefovy odchováván kněžský dorost theology hlubokého filosofického vzdělání, nestrannými a nebojácnými muži, kteří přednášeli svobodně výsledky svého rozumového badání bez ohledu, souhlasili s učením římským. Není proto nijak div, že tato doba je krátkým, jasným intervalem v dějinách církve v

Čechách, tak jasným, že to není milo dnešním církevním historikům, odchovaným už zase ve starých tradicích. Josefinský kněz, proniklý skrz naskrz láskou k pravdě a úctou k cizímu přesvědčení, myslící přesně mozkiem nepokrouceným, a smějící bez obalu a přímo říci, co myslí, stal se přirozeně světloňosem a hlasatelem svobody lidské i národní.

Takovým pokrokovým vychovatelem kněžského dorostu byl na příklad doktor bohosloví Kašpar Royko, professor církevních dějin pražské theologické fakulty. Jeho přednášky, na které se pro jejich směly a neohrožený tón hrnuli kromě bohoslovců i studenti jiných fakult a obecnstvo, byly ovšem tuze málo vhod duchovním vrchnostem starého rázu; ale to tehdy nijak nepoškodovalo kvalifikací učitelskou. Roykovo německé dílo „Dějiny velikého obecného sněmu Kostnického“, psané pokrokově a nestranně, překvapuje svobodomyšlností, s kterou autor píše o husitech, kteří nebyli kněžským historikům do nedávna ničím jiným, než ohavnými arcikacíři. Dobrovský se raduje z vydání Roykova díla: „Důkladné a svobodomyšlné! Nezaslужuje-li spisovatel slušné pochvaly a díků dobře smýšlejících Čechů, že zachránil čest jejich krajana (Husa)?“ Jinak ovšem spis způsobil poplach v kruzích, vězících ještě cele v myšlenkových sférách pobělohor-

ských; hlavně řádové duchovenstvo těchto sfér užívalo ho jako vítané záminky k boji proti novému směru reformnímu. Kazatelna byla tehdy jako dnes nejvhodnější tribunou, užívanou k nezřízenému pobuřování a štvání proti všemu, co páchlo novotářstvím.

Silnou hrází proti těmto zpátečnickým snahám, rozšiřovaným kazately formou, kterou stvořilo Tovaryšstvo v dobách své slávy, byl týdeník „Bič na kazatele“ vydávaný „Pražskou společností učenců“; vtipně, břitce a nemilosrdně mrskal ohlupující, rozum a vkus urážející kázání „zlomyslných a hloupých popů“, dávaje zároveň návod mladým kandidátům kněžství, aby jejich kázání neodporovalo době, která nemá už pranic společného s „dobou hlouposti“ a se „zrůdnou theologií“. A duší a spolupracovníkem tohoto týdeníku byl profesor pastýřského bohosloví na pražské universitě, strahovský premonstrát, doktor svatých písem a svobodných umění Jiljí Chládek. O předmětu, který přednášel ze stolice universitní, vydal také po česku „Počátky opatrnosti pastýřské“; jeho smýšlení vidíme však nejlépe v „Biči“. Je samozřejmo, že „Bič“ horlí proti nesnášenlivosti, pověrečnému uctívání svatých, zmechanisované bohoslužbě a církevnímu šarlatánství; ale všímá si také už české historie, očisťuje ji a chtěl by, aby kázání byla ušlechtilá nejen obsahem, ale také

jazykem. „Duchovenstvu“, čtete v „Bičí“ „schází namnoze na vědomostech; vyrostlo mezi seznamy zapovězených knih, nedovedlo si však z těchto knih osvojit, co je v nich dobrého; v knihách dovolených je toho dobrého však zase pomálu. Mnozí duchovní nejsou dost vlastenečtí; jiní nemají zase vlastností, duchovním nutných. Zakladatel jejich náboženství žil střídě, oni chtějí rozmáříle hýřit. On obětoval sama sebe v náš prospěch, oni chtějí ve svůj prospěch obětovati nás. On kázal pravdu, a byl proto vždycky jen chudásem; oni káží kejkle a šašky, proto bohatnou. Má-li být někdo rádně odřen a obrán, musí býti ovšem dříve dokonale znám a spleten“.

„Bič“ píše o „vyľhaných středověkých legendách“, o „pověrečných, hloupých a duchaprázdných modlitebních knihách, které mniši v své nesmírné hlouposti slátali na věčnou hanbu lidského rozumu“. Tyto knížky jsou „zhoubou křesťanství, podvodem, urážejícím boha i náboženství a z lidu činí dobytek, který pomáhá táhnouti triumfální vůz despotickeho fanatismu“; ony prodlužují epochu duchovního barbarství, zlatou to dobu pro mnichy. Klášterní askese nehodí se podle „Biče“ v naše časy, kdy vládne zdravý rozum; kláštery jsou „místa lakoty, panovačnosti a farizejství, semenišťe fanatismu, pověr, hloupých legend a modliteb vznik-

lých na úkor zdravého rozumu“; mnišská kázání jsou jen „misionářskou zběsilostí, řevem, harlekýnskými grimassami, snůškou citátů, směšných přirovnání a bombastem plným hyperbol“.

Takto psal o kněžích a mniších týdeník, jehož přispívatelý, odběratelý a hlavními čtenáři byli josefinští kněží, který redigoval profesor pastorální theologie a premonstrátský mnich Chládek.

Ideje sbratření různověrců, propagované hlavně zednářskými ložemi, jsou jasně vyřčeny v „Bičí“: „Bůh dal národům jen dvě zákony: abychom ho milovali a milovali bližního. Tyto nejpřednější zákony spojují nás všechny, neboť příroda je vštípila všem. Ježíš je potvrdil; upevnil naši morálku: o to jsme šťastnější jiných. Nuže, filosofický sociániáne, milý kvakere, dobrotivý anabaptisto, přísný presbyteriániáne, ctihodný luterániáne, lhosejný anglikániáne, zmatený menonisto, methodisto, pietisto atd., atd., žijme všichni bez rozdílu v bratrské svornosti pod jedinou střechou, plnice dva hlavní zákony, boží. — Mudrácké naše zákony nás rozdvojily, láska však nás zase spojí“.

To jsou názory pokrokových kněží této doby; tak soudí a píší o zřízeních své církve. Ale oni s pochvalou čtou a upřímně se smějí brožurkám, jako je Bornova karikatura mnišstva: „Specimen monachologiae, čili

Klassifikace mnichů dle systému Linnéova“, kde mnich je přírodopisně určován jako „dvojnožec s kapucí, zvíře lakomé, zapáchající, pití oddané, líné, které spíše snáší nedostatek, než by něčeho dělalo. Při východu a západu slunce, někdy i v noci, shromáždují se mniši, a počne-li jeden z nich výt, vyjí hned také ostatní. Žijí z loupeže a lichvy, předstírají, že svět byl stvořen k vůli nim, páří se tajně, svá mládata ukládají obyčejně v nalezincích, nenávidí druh druhá, a nepřátele napadají jen ze zálohy“. — Brožurka, obsahující ještě věci mnohem odvažnější, než je tento citát, která by za dnešních našich tiskových poměrů zcela jistě nespátřila světlo světa, vyšla tehdy v několika vydáních, a tehdejší kněžím z pokrokového tábora nebyla ničím pohoršlivým. A z těchto kněží chce P. Votka S. J. a jeho strana udělat kněze „vírou katolickou zdokonalené, pracující z pohnutek, ve svaté víře základ majících“.

*

Jarní a svěží ideové proudy, vanoucí do Čech od západu, přinesly také myšlenku na založení „České Učené Společnosti“ po vzoru cizích, dávno již existujících vědeckých akademií; myšlenka stává se roku 1770 skutkem. Zakladatelem Společnosti je velmistr zednářských loží rakouských, Ignác Born, autor citované už „Monachologie“; společ-

nost, jím založená, od svého vzniku až do dob Palackého je jediným ohniskem vědecké práce české a sdružuje v sobě skutečný výkvět tehdejších osvícenců. Většina prvních členů jejich hlásí se k svobodnému zednářství, menšina nezednařící stojí — jak dokládá Jaroslav Vlček — v táboře „biedermannů“, který zednářským zásadám otevřeně přeje.

V této slavné, osvícené a pro české obrození tak významné společnosti sedí bezmála všichni učené kněží, kteří svými vědeckými pracemi, psanými ovšem latinsky, a německy, kladou první pevné a spolehlivé základy našeho národního bytu.

Sedí tam direktor filosofických studií a průkopník západní vědy na pražské universitě, matematik a hvězdář, exjesuita Josef Stepling, odpovědný nepřítel aristotelsko-jesuitské soustavy vyučovací, a horlivý šířitel moderního, kritického zkoumání vědeckého; sedí tam jeho žák a nástupce v profesuře, exjesuita Jan Tesánek, a je tam i Tesánkův žák, učitel a miláček Jungmannův, astronom Antonín Strnad, ženatý kněz; po zrušení řádu se rychle oženil. O všech třech není zjištěno, nebyli-li členy „synagogy satanovy“, „dábelské sekty“ zednářské.

Je tam exjesuita a historik Leopold Jan Šeršník, pavlán a slavista Fortunát Du-

rych, který získal české vědě Dobrovského a Procházku, je tam piarista Gelasius Dobner. Ten stál ve věcech víry sice ještě na půdě pravověrného katolicismu — byl mladším vrstevníkem Koníášovým — ale ve věcech vědy byl už dobrý josefinista. Učinil konec všemu nábožnému lhaní, které kněžští historikové pobělohorští zavedli a dnešní pohříchu zas obnovili. „Pravda má být duší všeho dějepisu. Jest přední povinností historikovou, aby z lásky k vlasti a k vědě vymýtil vše, co bylo vymyšleno věkem pozdějším, a zachránil tím svůj národ před posměchem ciziny“ — to byly zásady, které Dobner hlásal a na rozdíl od svých předchůdců také držel. A že toho v české historii „věkem pozdějším“ hlavně protireformaci, bylo vymyšleno hodně, nestačil Dobnerovi ani život víc než sedmdesátiletý na odklizení všech těch výmyslů. Všechn svůj talent a čas vyplýval vyvracením Hájkových povídaček; jeho kritické stanovisko narazilo ovšem na odpor starší školy historické a její mluvčí, tři kněží staromilci, věrní tradicím své církve, dotírali na Dobnera zle. Jejich jména náležela by vlastně ještě do předešlé kapitoly; v této vyjímají se už jako Pilát v credu. Nejslušnější a nejvzdělanější z nich byl jesuita František Pubička; druhý byl nevědomý mnich bosák Athanasius a scto Josepho; třetí s nevědomostí spojoval ještě

hrubost a mizerčnost. Dal si svůj ubohý a neurvalý výpad na Dobnera předem zaplatit knížetem Jablonowskim; byl to P. Václav Duchovský. Ale bylo to všechno už marno; všechny pokusy odpůrců nezadržely Dobnera od očištné práce v českých dějinách.

V učené společnosti je s Dobnerem i jeho bratr z řádu „milovaného Musami“, zakladatel české numismatiky Mikuláš Adaukt Voigt. Rodem i výchovou Němec, později dobrý český vlastenec, učenec a jeden z nejhrolivějších osvícenců, pak zase ortodoxní katolík a nakonec pijan.

Pelcl o něm praví, že nebylo na něm kromě řeholního šatu pranic mnišského; jako piarista byl pohnán dokonce před církevní soud pro kacíře, protože půjčoval luterské bible. Osvícenec Voigt mluví s pohrdou o fanatické „katolické luze“, hájí českých Bratrů, je nadšen „stoletím filosofie“ ve kterém mu přáno žítí, vítá radostně všechny církevní reformy tereziánské, horuje pro humanitu a toleranci, vlastenci, žije v důvěrném přátelství s tehdejšími svobodomyšlníky, zejména s nejradikálnějšími z nich, Ignácem Bornem. Ale postupem času jeho osvícenství chladne; o rušení klášterů a jiných radikálních reformách Josefových mluví už s nelibostí a nerad slyší osoby, které mají být náboženství záštitou vyslovovat se o učení a zřízení církve s

neúctou. Taková změna názorů směrem k reakci nebyla nijak vhod tehdejší vládě, a Voigt, profesor vídeňské university, citě vládní nelibost, chladl ještě více ve svém bývalém nadšení osvícenském. Když pak byl pro své zpátečnictví poslán na odpočinek (což se mohlo v Rakousku stát jen v jediném decenniu Josefově), zhořkl docela, zřekl se svého dřívějšího přesvědčení a stal se pravověrným, poslušným katolíkem, který líbá papeži v audienci střevíc nejen za sebe, ale i za přítele Dobnera. Dobner sám i všichni pražští přátelé Voigtovi byli udiveni tímto obratem, tkvícím asi nejvíce v uražené ješitnosti. Voigt stěhuje se z rušné a veselé Vídně do kláštera Mikulovského, kde žije zcela v ústraní, nazýváje se sám „mrtvým lvem“. Žije tam z nepatrných příjmů hodně střídmě, trápen vodnatelností, způsobenou hojným pitím lihovin za lepších časů vídeňských. Když mu Učená společnost posílá dvanáct dukátů za jeho dílo „O duchu českých zákonů“, posílá mu tím i ortel smrti. Voigt mohl se napít dosyta, a napil se tak, že z toho umřel.

Voigt byl zasloužilý učenec a dobrý Čech, ale povahou slaboch; protože mu bylo osobně ublíženo, zahazuje vše, več kdysi věřil a co vyznával, a pije. Dobrovskému stala se přikojí větší než Voigtovi, ale nezradil proto svého přesvědčení, pracoval klidně dál a snášel zneuznávání těžší, neskloněn a zocelen;

slabého Voigta zlomil jediný neúspěch a jediná křivda.

Zasloužilým údem Společnosti a horlivým příslušníkem „vysoce ctihodné lože Pravdy a sjednocenosti u tří korunovaných hvězd v orientě Pražském“ byl profesor historie a exjesuita Ignác Cornova. Zednářství proniká všecku jeho činnost literární; jeho verše, kterou ji zahájil, jsou variacemi na temata zednářské všelidské humanity a zednářského osvícení, tolerance a lásky k Nejvyššímu staviteli světů i k jeho tvorům. Tentýž duch vane i z jeho díla historického a z „Modliteb svobodného zednáře“, které velmi pravděpodobně pocházejí rovněž z pera Cornovova. České dějiny, pojímá se stanoviska osvícence, ale jako Steinbach, v horlení pro toleranci nezná dobré míry a upadá v druhý extrém, ve snášenlivost stůj co stůj, která vede namnoze také k soudům upřílišněným. O Husově odsouzení mluví sice jako o činu hrozném, který slouží jen k hanbě biskupům, shromážděným v Kostnici; šíření pravdu mukami je myšlenkou příliš nelidskou, aby byla slučitelná s duchem nejhumánnějšího náboženství; s druhé strany však i Husovi, Rokycanovi a Stránskému vytyká fanaticismus. S Cornovovým zednářstvím nesnáší se také nijak přílišná devotnost k mocným tohoto světa; ta v něm vždycky zůstala jako zbytek jezuitské výchovy. Ale přes to Cornova si

nezasloužil, aby jeho památka byla tak docela zapomínána; i jeho hrob u východních vrat košířského hřbitova nemusel by snad být srovnán se zemí a tak ušlapán, že jedině díky skromné tabulce ve zdi známe ještě dnes místo, kde odpočívá tento pokrokový, dobročinný a líbezný zednářský lidumil.

Vedle Dobrovského nejhorlivějším zednářem z kněžských úřů Učené Společnosti byl universitní bibliotékař, premonstrát Karel Rafael Ungar. Když mu bylo jeho mnišství na závalu pro přijetí do zednářské lože, jejíž žádný člen nesmí býti „podporovatelem mnišské pověry“, rozřešil to Ungar bez dlouhého rozmýšlení tak, že vystoupiv z řádu, svlékl bílé roucho svatého Norberta a stal se raději synem lože Pravdy a Sjednocenosti a později jejím stoličním mistrem. Také klášterní jméno Rafael nechal na Strahově, a psal se nadále jen Karel.

Prvním činem Ungarovým jako universitního bibliotékaře bylo stažení všech výtisků pověstného Koniášova klíče z far do universitní knihovny. Z toho, co z české literatury zbylo z krutých dob protireformačních v rušených klášterích, Ungar skoro všechno zachránil nadlidským téměř úsilím; zachránil však i nespočetné poklady knižní z rukou orgánů vládních, kteří z přehnaného rozumářství, nemajíce smyslu pro umělecké a literární památky, byli by pálili šmahem všechno

jako „popské škváry“. Štěstím bylo, že v čelo universitní bibliotéky dostal se v této době právě Ungar, stkvělý organisátor, osvícenec, člověk mravenčí pracovitosti.

Jak se díval Ungar na jesuitské řádění protireformační, ukazuje nejlépe předmluva prvního svazku „Všeobecné české bibliotéky“ z r. 1786. Ungar velebí vládu, že odňala cenzuru církvi, a píše: „který spisovatel nerozpomíná se s hrůzou na barbarské 21té pravidlo Indexu? Ale fanaticismus šel ještě mnohem dále; na index dostaly se i knihy zcela nezávadné, složené od autorů katolických, jako Dalimil, Hájek, Ezopovy bajky atd., a pokládalo se za velikou zásluhu v ničení českých knih činiti raději více nežli méně.“

Nejstkvělejší ozdobou Učené společnosti i lože Pravdy a Sjednocenosti byl zářivý zjev „rytíře ducha“, exjesuity Josefa Dobrovského, jehož osoba je syntesou myšlenek a snah, hýbajících dobou.

Jako dvacetipětiletý jáhen počíná boj proti pověře latinsky psaným spisem „Zlomek evangelia svatého Marka“; dokazuje jím, že památka, uctívaná jako rukopis evangelistův, pochází z 9. století, a je za to oficielním kruhy církevními prohlášen za bezbožného rouhače. Od té doby všechna činnost Dobrovského je neohroženým zápasem za svobodu přesvědčení a volnost vědeckého zkoumání.

Své mínění říká otevřeně, bez ohledu na pravo i na levo, vzhůru i dolů. Jako Čech cítí se být potomkem starých Husitů, „našich dobrých předků, na jejichž kaceřování už pranic nedáme“; je přesvědčen, že „Žižka a jeho vojska nebyli naprosto těmi loupežníky, za jaké je kronikáři prohlašovali“. Ve svých dějinách literatury kladl za střed národních dějin dobu husitskou a bratrskou; jím připisuje největší rozvoj jazyka.

Vášnivou láskou k svobodě je nesenो všechno jeho myšlení, hledání pravdy je smyslem a cílem jeho života. „Důkazů, spolehlivých důkazů žádám, nikoli možností; důkazů, nikoli deklamací“ — od tohoto požadavku neodchýlil se nikdy ani o krok. Dobu, v které žil, prohlašuje po zednářsku za „jasné pole, kde záře osvěty, zapuzuje všechny tmy, mozku daleko za náš obzor“; jeho časopis „Böhmische Literatur“ vychází s významným mottem: „Braň každý, jak kdo smýšlí; jsouť úsudky svobodné“; bije se odhodlaně s „potměšilými násilnostmi hierarchického despotismu“, ztrácuje omezování svědomí v protireformaci slovy: „Styděti se nám jest za předešlé časy, kdy s náboženstvím byly tropeny takové zloňady“; popírá světectví Jana z Pomuka: „Věru hruběji nelze se přec mýlit, než vyhlásí-li se za svatou osoba, která nikdy nežila“; víru v zázraky, uctívání svatých a poutě k divotvor-

ným obrazům pokládá za „zjistnou pověru“. O celibátu vyslovuje se, že je tvrdým, těžkým jhem, zákonem svrchovaně nespravedlivým, kterým Řehoř VII. natropil v křesťanstvu jen neštěstí. Nemůže prý býti spravedlivým to, co odporuje zákonům přírodním. Církví by více slušelo, kdyby dala kněžím na vůli, chtějí-li být celibátníky; takto z nich dělá jen otroky, kteří nedovedou vládnout ani svému tělu.

Doporučuje bohoslovcům studium přírody, která ještě do nedávna byla Jesuitům jen dílem ďáblovým: „Kniha stvoření předčí nade všechny školní traktáty theologické; leckterý list její více přesvědčuje a dojíká, nežli všechna scholastická sofistika dohromady.“

Kdekoli svoboda svědomí byla potlačována, byl tu vždycky Dobrovský na její ochranu; ujímá se brněnského spirituála Blarera, jenž měl být trestán za to, že dával alumnům do rukou protestantskou bibli, proti moravské hierarchii „nemající odvahy k zápasu v otevřeném poli ale odvažující se lstivě mnohých výpadů ze zálohy.“

Stojí vždycky na straně pokroku proti zpátečnictví; jako stařec, několik let před smrtí láme ještě dřevce ve prospěch kněze Bernarda Bolzana, církvi pronásledovaného.

Téměř celý život prožil v palácích svých šlechtických přátel a zdomácněl ve stkvělých salonech; ale nikdy nezapomněl, že z lidu

vyšel. Jeho dobročinnost byla příslovečná jako jeho nezištnost. Poslední peníz dovedl prý dát chudému, a neměl-li, dal boty a šaty. Neznal msty ani pomluvy; protivníkům první podával ruku smírnou a oplácel dobrodiním za příkoří. Nikomu nelichotil; nikoho o nic pro sebe neprosil, nerozplýval se v poklonách a titulaturách. Z ničeho netěžil pro sebe; opsal-li starý nějaký text, oznamoval veřejně: Mám přesný opis; mohu jím někomu posloužit?

Vždycky, i tehdy, když „jasné poledne“, které tak vítal, změnilo se za nástupců Josefových zase už v soumrak, zůstal věren mladým svým ideálům, pevně věře, že světlo posléze přece zvítězí nad temnotami. Musilo zvítězit, neboť všichni, kteří v literatuře obrozené přišli po něm, které naučil česky psát, veršovat a milovat svůj jazyk, ti všichni byli živeni a oplodňováni září, linoucí se z jeho harmonické bytosti.

Za života chtěli z něho udělat Němce a Maďara, po smrti zase věřícího katolíka a jesuitu. Z toho nebyl ničím; byl veliký Čech, osvícenec a světloňoš.

*

Mimo společnost stál matematik, exjesuita a upřímný český vlastenec Stanislav Vydra, v kterém sice zbylo hodně ze starého režimu — byl podle Rybičky „jesuitou tělem i duší“ — který však byl také, hlavně vli-

vem Steplingovým, zasažen hodně duchem osvícenství. K táboru staromilců rozhodně nenáležel, už proto ne, že byl upřímným Čechem, který sám na sobě zkusil, jak češství a třeba jen „mírná osvícenost“ jsou jesuitům nepřijemny.

Vzdělaný a jemný Vydra, citel antických básníků i moderních přírodních filosofů, citel Jiříka z Poděbrad, kterého „horlivě vebíval a nad jiné oslavoval“, krajně snášenlivý, evangelický dobročinný, byl ctěn, zbožňován i opěváván všemi svými žáky od Jungmanna až po Vojtěcha Nejedlého, byl vysoko ceněn i svými protestantskými kolegy, profesory; jesuita tělem i duší, jak si ho představujeme dnes, byl by sotva došel takové chvály u tehdejších josefinských liberálů. —

Naprostým a horlivým osvícencem, ačkoliv formálně nenáležel k Učené společnosti, byl pavlán František Faustín Procházka, který probouzel národ už mateřským jazykem; nepsal jen latinsky a německy, ale také jadrně česky. Se svým spolubratrem řádovým a zaníceným vlastencem Fortunátem Durychem provedl slavnou práci obrodnou; pořídil první novočeský překlad bible. Lid dostal tak zase po dlouhých letech do rukou knihu, psanou jazykem neznetvořeným a ryzím. A to je největší zásluhou Procházkovou, že se snaží navázat písemnictví nové

na starší, protireformací přervané. Jesuity pokládá za nepřátele své i každého Čecha: „V čem mně misionáři ublížili? Mně v ničemž, ale vlasti, a tímž i mně, poněvadž vlasti.“ —

U Procházky vidíme zcela opačný vývoj názorů nežli u Voigta; Voigtovo osvícenství dobou chladne, Procházka roste. Voigt nálezel k těm mnichům, kteří rušení klášterů želeli, Procházka k oněm, kteří jásali, že je císař zbavil otroctví.

Byl tísněn klausurou klášterní, těžce nesl omezování a podezřívání nevzdělaných a úzkoprsých bratří i představených řádových, těžce nesl i celibát; v jeho pozůstalosti nalezeny dva smutné listy, svědčící nějaké nešťastné přítelkyni; dva smutné dokumenty, o nelidskosti tohoto církevního zřízení.

Posilou osvícenství Procházka byl také konflikt s katolickými tmaři, misionáři, kteří přes to, že překlad bible rozšiřován na přímý rozkaz Marie Terezie, sočili proti knize a rvali ji lidu z rukou, takže Procházka musil u Josefa II. hledat ochrany. Od té doby je Procházka rozhodným odpůrcem všeho popství; v českém vydání Erasmovy „Ruční knížky o rytíři křesťanském“, zamítá svrchovanost a neomylnost papežskou, varuje před „licoměrnými svatáčky“, horlí proti modloslužbě, jakou je uctívání svatých, proti pouťím, svíčkám, zázračným obrázkům a končí:

„Nevěř tomu, podvod jest to, aneb jistě neumělost.“

Procházka, který sám o sobě řekl, že se dopustil „mladistvého poklesku a stal se řeholníkem“ má nesmírné zásluhy o českou literaturu také proto, že jako censor knih prováděl svůj úřad nestranně a svobodomyšlně. Propouští bez námitek předmluvu Puchmírovu k „Sebrání básní a zpěvů, psanou tonem až dotud neslýchaně smělým. Chtěl svobodu pro sebe a přál ji jiným; ale temnou stránku každé tiskové svobody, její zneužívání od nedouků k činům protikulturním, Procházka rozhořčeně odsuzoval. Jeho svobodomyšlnosti se přičilo „ubližovati lidství, byť i vzešlo snad v kutné kapucínské.“

Na vědeckých základech, vyzděných těmito prvními staviteli, budována dále zvolna a nesměle novočeská literatura národní. I v té má hlavní slovo kněz, ale zase jen josefinský liberál, „freigeist“, který, kdyby žil dnes, bude stát v jednom šiku s bojovníky proti klerikalismu.

Strahovský bibliotekář Jan Bohumír Dlabač, tvůrce první novočeské, „básně“ oslavuje v ní sice příchod svatého otce Pia VI. k Josefovi II. do Vídně; ale jeho neumělý, mythologický zpěv je spíše oslavou vzkříšení českého básnictví a české řeči; papež se při tom pouze svezl. Tentýž Dlabač je důvěrným

přítelem Dobrovského, překladatelem (s Vojtěchem Nejedlým), zednářské „Kouzelné flétny“ a příspěvatelem Thámových sbírek „Bázně v řeči vázané“, jejichž předmluva mluví zcela jasně o úloze, kterou hrála církev v české kultuře. „Ti, jimžto mimo duchovní úřad také o rozšíření všelického umění a vybroušení mozku lidského a zvelebení jazyka všechnu možnou péči míti přináleží, ti nám učené práce výborných našich předků z paměti zahlazovali a v ošklivost uváděli, aby nás zaslepili a náš rozum v babské básně, pověry a pobožnůstky pohřbili. Nad to i tu ušlechtilou a jindy vždycky jadrnou řeč naši českou, (jíž přezdili husítkou, ne za jinou příčinou, nežli aby tím jménem, nám síce slavným, jim ale ohyzdným, ji potříti a lidu v lehkost uvéstí mohli), v svou jesuitskou, to jest nesličnou a nemotornými slovy promíšenou, přetvořili.“

Spolupracovník sbírky, uváděné do světa takovou předmluvou nemohl být zpátečníkem. Prokázala by to dojista jeho korespondence s přátely, mezi nimiž byla nejvýznačnější jména obrozenská; ale ta pohřichu se nezachovala.

Dlabačův „Zpěv ke cti svatého otce Pia šestého“ vzbudil formou i obsahem nelibost jiného josefínského kněze, Václava Stacha. Stach sám jako veršovec nepřinesl literaturě také nic; všechna jeho činnost veršotepecká

vznikla z uražené ješitnosti a byla namířena proti Dobrovskému a jeho prosodii. Pro smýšlení josefínského kněze je však příznačným Stachův překlad Roykova německého spisu „Dějiny koncilu kostnického“; Stach předesílá k němu ironickou dedikaci a předmluvu, která je přímo hmatatelným dokladem smýšlení tehdejších duchovních:

„Velebným a dvojctihodným pp. farářům a kaplanům pro dobrou vůli obětováno od překladatele. Vám totiž, velební a dvojctihodní páni, obětoval jsem tu práci svou, abyste ji pod svou ochranu přijali, když některí... buď z hlouposti a nevědomosti, která vzteklou horlivost pudí, nebo z pouhého faryzejství, které poznanou pravdu z daremného ohledu vyznati nechce, ji pronásledovati budou, křičíce: To jest kacířství! To jest Husitství! V té veliké záležitosti k vám svou největší důvěru mám, jsa ujistěn, že všem pastýřům na tom záleží, aby svěřené jim stádo pravdu až posaváde zakrytou, poznalo, a tím poznáním vždy dál a dále po cestě, která Vaším přičiněním od nálezků pobožnůstek, pověr a mnišství vyčištěna, k moudřejšímu smýšlení i jednání se přiblížilo.“ Dnes prý „i ten nejsprostější sedlák římský ví a pocituje, že pravda pro každého jest a že páni kněží ji rozsvítati ne však vypleniti mají, třebaš ona některým lidem byla nepřijemna.“

A v doslovu svého překladu píše: „Mohli bych mnoho říci na toliké pomlouvání, hadnění a klení těch, kteří buď svévolně před světlem pravdy oči zavírají, nebo nezdravým zrakem blesk její snést nemohou. Ale opravdivou s nimi outrpnost mám. Pravda sebe sama zastane. — K čemupak jsou všecka ta nepřátelská počínání, nežli k zahanbení, jež oni sami sobě působí. Ať pak křičí jak chtějí, ... až do chrapotu křičeti mohou, protože nevinost poctivého kněze Jana Husa nepohnutelnými důvody dokázána jest; ať i zlořečí na útraty rozumu a srdce svého, pravda přece na jevo přijde, kterou brány pekelné mečem a hranicí utlačití nemohly.“

V úvodu k druhému dílu Stach vystupuje ještě rozhodněji: „Kdo se pravdy štítí, nemá dobré svědomí... Zlořečení a potupa nikdy není důkazem pravdy, ale jen zbraň ze mstivé zlosti neb zoufalství uchopená. Nevinost poctivých mužů J. Husa a Jeronyma a ne-spravedlnost sněmu kostnického tak veliká jest, že ji slepý omakat může. Oni by tedy chtěli dokázat, že černé jest bílé? Ve tmách se to dalo dělat, ale nyní při světle každý může vidět, kdo s hloupým lidem na slepou bábu hraje. — Kazatelna a stolice u sedlského rychtáře není však to potýkadlo, na kteréž je pan autor zmužile vyzval. Tam lehce se může rozum neučeného prostáka zbryndat, kde mu žádný neodpovídá a odpovídat ne-

smí. Ale ať jen na veřejné potýkadlo vystoupí, ať písemně vyřknou a dokážou co nepravdivého jest v té historii. Každý rozumný jejich náleznost pravdy přijme — bude-li to pravda. Dokavad se to nestane, žádají se lásky jejich, kteříž tuto knihu k vyšetření pravdy čtou, aby se se mnou pomodlili za všechny ty odbojníky, ne jako za mrtvé, protože s nima ještě duch vzteklosti lomcuje, a také ne jako za zcela živé, protože s umírajícím mništvím již v nejposlednějším tažení jsou, nýbrž jako za ty, kteří při jasném východu slunce strašit chtějí, když lidé nejméně na mnišská strašidla věří! Přestanou oni strašit, jestli z celého běhu nynějších časův poznají, že minula noční hodina. Či by to nepoznali?“

Taková jest předmluva, kterou napsal kněz a profesor pastýřského bohosloví ke knize, napsané knězem a profesorem církevních dějin. Tento profesor katolické pastorálky vyjadřuje se o svém předmětu, církevních kázáních, těmito památnými slovy: „Jako lidé vždycky a všude v každém obchodu a práci své nábožným býti má, tak zvláště sedlák, jenž k nejtěžšímu obchodu ustanoven jest, v něm a skrze něj k nábožnosti veden býti musí. To jest jediná katolická důstojnost. Sem tedy také patří kázání o orbě, jež zajisté prostý sedlák s větší chutí poslouchati bude, nežli jakékoli spekulace o věci, kteréž deset

mil za rozumem lidským leží. Kýžby ten španělský, od Kristova smyslu tuze vzdálený hlas mezi námi slyšán nebyl, kterýmž jací lidé všechno, co se s panováním, zlástností a nevědomostí jejich nesrovnává, za kacířství vykřikují a po španělské inkvisici poctivě toužejí. — Takový kněz patří do pokažené sloty, kteréž ani zákon země ani zákon boží není svatý, leč zákon žádosti a hlouposti jeho. — Práva majestátní a rozumu musejí více platnosti míti, nežli ouskoky jakéhos Synedria.“

Radnický farář a první novočeský básník Antonín Jaroslav Puchmajer, který se stal, jak sám doznal, knězem pouze po přání rodičů a z lásky, k literatuře, ve své „Písni na Jana Žižku z Trocnova“ pokládá za veliké štěstí, že může opěvat rekovné a slavné činy hrdiny, který „v chrámě živé paměti se věčně bude trýpytiti“; opěvá ho takto:

„Ó Žižko! První mezi Čechy, reku!
Ty hrozný Husův mstiteli!
Cos k slávě vlasti v litém boje vzteku
Těch potřel všech, co hleděli,
by zhasnouc zašlo v popeli:
Tys důkaz jasný všemu podal světu,
co láskou k vlasti ztrženo,
to české muže rameno.“
„Ó Žižko, slavný (k tomu slepý) reku!
kdo rovný tobě hrdina?“

Mistr Jan Hus je mu „Čechem slavným, jenž přehanebně zahynul tam, kde Rejn se pění.“

Ostatní poesie Puchmírova je modní anakreontika, skládaná po vzoru cizích, rokokových, rozpustilých básníků. Bezúhonný, střídmy, jen své práci žijící kněz píše a vydává verše, které by svědčily, kdyby byly prožity, že jejich skladatel neznal ničeho jiného než holky, víno a zpěv. Nebyly však prožity, byla to poesie papírová. I ta však ukazuje nesmírnou liberálnost doby; dnes je sotva myslitelné, že by kněz vybízel (ve verších ovšem) „holku zlatou“, aby užívala lásky, jak jen se dá, aby odsuzoval u děvčat všeliké „upejpání“ a radil jim, aby na každého vylily kapku lásky, nežli „kyprá ňadra zapadají a ochabnou“. Je nemyšlitelné, že by dnešní katolický duchovní zvolil si k překlada kluzkého a galantního Montesquieu a doporučoval ho tím, že v „mládenci a panně sladký podněcuje oheň a s kvetoucím životným slohem nevinné spojuje vyobrazení předmětů nejpříjemnějších.“ Při tom všem byl však Puchmajer nejlepší pastýř svých osadníků, staral se o jejich mravní vzdělání, dával jim čísti knihy a časopisy, zřizoval spolky čtenářské a ochotnické; byl člověkem boдрým a přirozeným, veselým a vtipným, neúnavně pilným buditelem, skladatelem slovníků a gramatik, jemuž po práci pro vlast byla je-

dínou rekreací vlastenecká symposia radnická, pořádaná přátelům spřízněným smýšlením i ideálními snahami. Doba se změnila; dnešní kněz píše jinak, a také obvykle jinak žije.

Také přítel Puchmajerův, Žebrácký děkan Vojtěch Nejedlý, je nadšeným chvalorečníkem Husitství a vyznavačem hesel „liberté, egalité, fraternité“ pod zorným úhlem snášenlivosti i slavné české minulosti. — V hrdinskou epopej „Přemysl Ottokar v Prusích“ vložil vidění Přemyslovo, v kterém velí Žižku „mstitele ohnivého,“ jenž

„nepřátelské baby žene.
co vlk' ovce ustrašené,
žene prchlé zajíce
přes hory a hranice.“

Jiříka z Poděbrad nazývá „ctným vítězem nad nepravostí, mužem andělské čistoty“, proti němuž „zrádci vzteklou tlamou plili jed,“ který však „rychle co blesk vodil zbraně, co Bůh moudře řídil zem,“ který jest „jak v moři skála, pevný co stoletý strom, jehož duše v štěstí stála způrcům smrtící jest hrom.“ Jiří je mu „pravé ctnosti ctitel, k lidem co Bůh milostný, nepravosti přísný mstitel.“

Věk protireformační je mu dobou, kdy „zlí hýzdí zákon Bůží, podvod, tupost, psotu mno-

ží, vztekají se jako saň, proti bratřím vedouc zbraň.“

V době Napoleonských válek, kdy celá Evropa byla táborem vojenským, mluví z Nejedlého už také moderní, přesvědčený pacifista:

„Hrozné vojny, mordování
kláží lidské potvory
smyslům zdravým na vzdory.“
„Ó jak hrozná ukrutenství!
Běda tobě člověčenství!
Lidé sobě kati jsou!“

Je hlasatelem věčného míru národů; pouze osvěta však může rozdrtit okovy, poutající lidskou svobodu. Pokrokovost Nejedlého projevuje se i v jeho úsudku o mladém Máchovi. Když pokolení mnohem mladší, Tomíček, Tyl a Chmelenský Máchu krutě a bezohledně odmítlo, když Máj mu byl pouze něčím „co se nic nazývá“, píše o mladém bouřliváku čtyřiapadesátiletý Nejedlý: „Co o panu Máchovi soudím? Že jest výborná hlava, a bude-li pokračovati, mezi nejvznešenější básníky české patřiti bude, neboť již mnohého převyšuje, kterého do nebes vyhlásili.“

*

Takovými liberály jsou i ostatní kněžští veršovci, sdružení v první novočeské škole básnické. V době josefinské prožili sice jen své mládí, jejich mužná léta i stáří spadá

v čas obnovované a postupně sílící reakce, ale přes to jsou až do smrti vyznavači idejí racionalismu a napodobiteli doznívajícího literárního rokoka.

Piarista František Dominik Kinský, vlastenec, jehož oblíbeným rčením bylo: „když na vás bratr Žižka“, vybírá si k překladu směšnohrdinské, hodně kluzké epos galantního francouzského jesuity Gresseta „Papoušek“. Epos je pikantní satyrou na život v ženských klášteřích; Kinský předesílá, že ji ztlumočil „českému čtenáři vytřeného mozku; pro nábožnotvárné zasmušilce ovšem ani Gresset té básně nepsal, aniž já ji nepřeložuji.“ —

Také častolovický farář František Raymann pluje ještě cele s proudem modní galantní poesie; v biblickém epose „Maria Magdalena“ dává si nejvíce záležet na detailním vyličení pestré minulosti spanilé kurtisány a rovněž tak v epopěji „Josef Egyptský“ zase nejvíc na choulostivé scéně svádění Putifarčina.

Pedagog Josef František Rautenkranec, farář sedlecký, v básničce „Výstraha“ laškovně varuje děvčátka, aby si nedávaly květin za ňadra:

„neb Amor v každém kvítku
se potutelně skrývá,

A když již mezi ňadry
se zahrřitého cítí,
tuť vyjde ze své skrejše,
a jede prostřed ňader,
a prolehtá se v srdce,
a lijíc oheň v oudy,
pryč zapuzuje pokoj.
Tak nepozahrávejte
s tou malou šelmou nikdy.
A hrajete-li řady,
mne vemte mezi sebe,
a se mnou zahrávejte;
jsem krotší nežli Amor
a neškodím jak Amor.

A zas: Kněz zapálený jen pro vlast a pro osvětňou práci, který zadarmo přednáší mladým teologům o české mluvnici, který v noci si chodí ze Sedlce do Prahy, pro knížky, ztráví v Praze den mezi vlastenci, a v noci se zas pěšky vrací domů, který píše vychovatelské knížky a pojednání o domácím hospodářství a který hájí práva národa slovy tak ostrými, že je div, kterak při tehdejší, zas už hodně reakční censure mohla být vytištěna, a především zas ovšem snášenlivec a osvícenec.

*

Takoví byli josefínští kněží; ani o jednom z nich nemůže církev říci, že by byl cele jejím. Snaha po pravdě a láska k vla-

stí vedly jejich činnost, rozum byl kriteriem jejich víry. O zřízeních církve vyjadřovali se odmítavě, ano časem s krutým posměchem a pohrdáním. Na jejich práci obrozenské nemá církev zásluh nejmenších, co dělali, nedělali z nadpřirozených pohnutek, ve víře katolické základ majících, nýbrž z pohnutek velmi přirozených. Byli to Češi, jimž práce pro vlast byla povinností a podnikli ji jedině správnou metodou: osvícením lidu, vymaňením jeho z pout pověřeného modlářství. Nevyhlazovali v lidu vzpomínek na slavnou kacířskou minulost, ale snažili se je obnovit; nechťeli zbavit národ jeho dávné kulturnosti a vraceli mu proto knižní poklady, ušlé římským hranicím; nepochali mu divné národní patrony a ještě divnější panenky, Marie, ale učilili jej ctít slavnou památku Husovu a Komenského.

Že ve svých veršovaných skladbách šli s proudem modním a časovým, že psali poesii papírovou a neprožitou, jakou psala později i většina básníků katolické moderny, neznamená pranic; byly to oběti pálené tehdejšímu vkusu; hlavní jejich činnost pastýřská a rozsevačská byla však probouzení a vzdělávání lidu v duchu českém, proticírkevním. Církev nemá nejmenšího práva osobovat si ji; tito kněží nebyli jejími sluhy.

III. KNĚŽÍ PŘEDBŘEZNOVÍ.

Osvícenstvím hlásaná hesla tolerance, svobody, svědomí, humanity soustřeďují se v předbřeznovém romantismu v jediný široký pojem: vlastenectví. Není v něm už účasten jen chladný a kritický rozum, ale po výtecit. Historie, osvícenstvím očištěná, je základem, z něhož roste literatura, která není už jen věrným ohlasem, ba namnoze jen věrným překladem ciziny, ale která směřuje k svérázně samobytnosti národní.

Cesty, uklázané josefinskými buditeli, k příbuzenství slovanskému, jsou nalezeny, a slovanská vzájemnost projevuje se už uvědoměle. Lid, který pro učené osvícenství existoval jen jako studijní objekt, stává se vzorem umělému tvoření svou poesii, pohádkami a písněmi.

Moc církve ve státě s rostoucí reakcí proti josefinskou roste; odchovanci josefinských generálních seminářů vymírají a jsou zbabování svých míst, místo svobodomyšlných, tolerantních učitelů vychovávají zas už kněžský dorost lidé v první řadě římstí, teprve v druhé čeští. Kláštery jsou poněmáhlu zalid-

ňovány novými mnichy a jeptiškami, obraz bělohorské matky boží vrací se ze Stodůlek do obnovené svatyně a k jeho ochraně zakládá se bratrstvo bělohorské.

Kněží, odchovaní ještě v tradicích probuzenských, drží tyto tradice věrně až do smrti; svůj úřad pojímají i nadále jako službu lidu a vlasti, nikoli církvi. Ale mladší z nich, vyrostlí až v alumnátech reakčních, orientují se čím dále tím více k Římu, až posléze z jejich řad zazní první břeškná polnice, svolávající bojovníky pod prapor bílý a žlutý. Stará, slavná národní garda českých kněží řídne více a více; řady bojovníků Říma, jejichž štáb je tam, kde strmí církev tímě, rostou. Jsou to zase už kněží rozpolitého srdce i ledví.

Ti z nich, kteří setrvávají v poznané pravdě a osmělují se mít vlastní názor o věcech, církvi k věření předkládaných, jsou svou římskou matkou už snadno poučeni, že ta tam je doba, kdy kněz směl myslit po svém a znát se veřejně k svému přesvědčení.

Kněz, který žil s lidem jako jeho duchovní vůdce, osvícený učitel, apoštol snášenlivosti, stává se povlovně výbojným harcovníkem modlářské katolické ortodoxie; zase vodí lid na pouti, které osvícenští biskupové nazývali zbytečnými toulkami, zase šíří víru v zázraky, které se nestaly, kult svatých, kteří nežili, zase vyprošuje milosti od nevkusně

oblékaných, korunkami ozdobených loutek marianských a milostných jezulat s prsteny na rukou.

Římská církev vítá reakci radostně; svobodě Řím nikdy nepřál a hloubavého rozumu pro své věřící nikdy nemohl potřebovat; místo něho stačily škapuliře a růžence. Radostně chápe se svého odvěkého poslání: šíření tmy, pověřivosti, slepé víry a poslušnosti; chce dobýt zas bývalé politické moci, chce ovládnout školy, rodiny i svědomí jednotlivcov. Kněz, kdysi svobodný, je zase už nevolníkem Říma a zotročovatelem duší.

Typem kněze osvícence, který svou dobu přežil a který ji nezradil, je libušský děkan Antonín Marek. Smýšlením byl a zůstal po celý život deistickým racionalistou, josefinským liberálem, který rozhořčeně odsuzoval náboženskou zelotství; v „Psalni básnířském Josefu Jungmannovi“ těší se z toho, že v Čechách už neřádí Jesuité, kteří sežihali a utloukali ducha slavných předků a po kterých zbylo jen ještě poddanství politické. Ale i tu mladý Marek neztrácí naděje; mocná říše slovanská na východě přinese prý národu vykoupení. Dříve než Kollár vyslovuje tak Marek myšlenku panslavismu s odvahou, kterou, jak praví Jakubec, až do Havlíčka nikdo z českých spisovatelů neprojevil.

Jeho vlastenecká nechuť k církevní hierarchii mluví také z psaní, Jungmannovi poslanému o denunciantství arcibiskupské konsistoře: „Takto se staří časové, o kterých jsme se nadáli, že v moře nepaměti uplynuli; vždy opět k nám vracejí jako věčnou kletbou na nás vyřknutí. Ne, to není horlivost duchovní, to jest německá závist pod zástěrou nábožnosti; ona si najala to vysoké černokněžstvo k záhubě našich počátků!... Česká knížka, která na každé stránce nezavání katechismem Kanisiovým — jest u nich zátraty hodna.“ A o pražské konsistoři vyslovuje se vlastenec Marek takto: „Ta semper fidelis konsistoř pražská věrná zůstala své starodávné mrzkosti — ti páni břichopáskové nechť se namáhají češtinou.“ Nechuť k vysokému panstvu církevnímu, vzrůstající v Markovi tím, že to bylo panstvo německé, vysvítá i z toho, že odmítl ucházet se o místo kanovnícké. Jeho list o tom se ztratil, ale jakým asi tonem byl psán, je patrnó z odpovědi Jungmannovy:

„Mužné vaše a statečné rozumování o těch čepicích a holech jest arci v sobě pravé a pravdivé, a nevím, stojí-li to za tak velkou snažnost hledati toho na Hradčanech Pražských, co v Libuni také k dostání — spokojenosti. Není mezi těmi zákonníky a farizeji nějaké utěšení obývatel!“ Tak soudil o vrchnosti; také svůj život soukromý neřešil nikte-

rak podle zákonů církve, ale rozřešil si je jako přímý a bezelstný muž po svém svědomí. Celibát nesl jako mladý kaplan velmi těžce a chtěl dát už vale kněžskému stavu; těch úmyslů zanechal jen na radu Jungmannovu: „Netrapte se takovými myšlenkami, nepouštějte jistého za nejisté. Hledte raději obdržeti vlastní ohniště a svou povarechu (kuchařku) a uchvaťte práva přírody, jako můžete, majíce toho příklady daleko i blízko.“ Marek, jak Jakubec uvádí, tato práva přírody potom „nepokrytě uchvacoval“ a jako farář rozřešil si svůj poměr k ženě definitivně; na své libušské faře výborně hospodařil se svou pannou Dorynkou.

Mohl se potom cele věnovat své apoštolské práci: získával stoupence české věci, kde a jak mohl, vnucoval knihy, a členské podíly Matice České, pobádal a povzbuzoval; sám o tom svém působení píše Jungmannovi: „Vůbec se nám ta chvála může vzdát, že jsme na Hruboskalském panství tyranští vlastencové.“ —

Markovo libušské děkanství bylo literárním střediskem, z kterého na všechny strany sálalo duchovní osvětlení, kde se scházeli zapadlí vlastenci pro posilu, kde se dovídali o novinkách z Prahy a vypůjčovali nově vyšlé knížky. Bylo tenkrát takových středisek idylického vlastenectví víc: bylo Puchmírovo

v Radnicích, Nejedlého v Žebráce, Zieglerovo v Dobřanech, z F. L. Věka známé.

Libuňské Tusculum Markovo mívalo také slavné hosty; pobýval tam Jungmann někdy s celou rodinou, Šafařík, Klicpera, Presl a Čelakovský, Srb Vuk Štefanovič Karadžič, Lužičané Horník a Smolér, ruský učenec Srezněvský; a všichni, pravoslavní i protestanti byli tu stejně srdečně vítáni panem děkanem i pannou Dorynkou.

Marek byl i nejpřednějším maecenem české literatury; pomáhal, jak mohl i podporoval tajně Šafaříka, podporoval Němcovou, která mu za to tklivě děkuje: „Kdo na takový způsob jmění svoje ukládá jako Vašnosti, tomu bych přála, aby zlato rostlo, kudy kráčí.“ I o české školství má značné zásluhy; jeho koníčkem nebylo však svaté náboženství, nýbrž česká mluvnice, český sloh a české dějiny. Šel ve stopách Komenského; chtěl, aby škola nejen učila, ale hlavně vychovávala srdce a ducha; po učitelích žádá „povinnou uctivost k svému žakovstvu a pro všechny děti bez rozdílu tentýž zákon lásky.“ I jeho děkanství bylo názornou školou polního hospodářství, štěpařství a vše-lařství.

Jako tolerantní kněz žije až do své smrti v zásadách doby josefinské, které oficiální církvi byly už dávno přešlým, zlým snem. Za okupace pruské připouští, aby v kato-

lickém chrámě libuňském byly konány protestantské bohoslužby, a na pohřbu protestanta Palackého jedenadevadesátiletý kmet jde s průvodem až do Karlína, zavěšen v rámech ruského protojereje Lebeděva. A několik dnů před smrtí, v únoru 1877, dvaadevadesátiletý Marek je ještě na plesu českých a kademiků židů.

Po víc než půlstoletém působení v Libuni odchází na odpočinek do Prahy; v řeči, kterou se s občanstvem loučí, klade mu na srdce jen toto: „abyste měli na paměti povinnosti občanské, jež vám klade naše drahá vlast.“

Když 15. února 1877 zavřel oči na vždy, položil mu Jan Neruda tuto krásnou imortelku na rakev:

„Marek byl poslední z těch, kteří nám plně znázorňovali znovuzrození českého národa — to znovuzrození divuplné, krásné, ba překrásné, protože vzešlé z myšlenkového roznětu, z ducha. — — — Marek co kněz byl z těch kněží, kteří u nás skorem již vymřeli. Na české literatuře předbřeznové věru nikdo nepozoroval, že na ní pracuje tolik kněží. Národní kněží naši byli především Čechy, Praha byla jim stokrát víc než Řím, a ke svatováclavské koruně hleděli s nepoměrně větším nadšením než ku papežovštině.“

Marek byl již příliš star, než aby byl při posledních roztržkách v národě mohl být jak-

koli stržen do víru. Jeho památka stojí nad stranami, a žádná se nemůže tu k ní připnout osobní či stranická reklama, jak již jinde učinila a připínala se k památce našich mužů největších.

Markova smrt nás upomíná na jeho celý život, a ten zas na věk nejčistších národních snah. Nejsme více tak čisti, zaklídli se mezi námi hřích. „Vstaň z mrtvých!“ volá starozákonní prorok ku svému lidu, a míní tím: vstaň z hříchů! A mrtvola kmetova volá dnes k nám: „Vstaňte z mrtvých!“

Mnoho let po smrti Markově vyskytl se pan Filip Jan Konečný a v Aléthei dokazuje na základě Markových kázání, že byl dokonalým, pravověrným katolickým knězem. Prorocký duch Nerudův jakoby byl věděl, že se vyskytnou takoví Koneční; odfoukl je už předem.

Přítel Markův Josef Liboslav Ziegler byl s ním také zastáncem názoru, že víc než bohosloví poslouží lidu spisy praktické a přetisky starší české literatury bratrské. Připravil pro tisk nevydané spisy Komenského i velkou monografii o Komenském. Censura však zakročila; není prý radno „a nesluší se o sektářích mnoho veřejně promlouvatí, tím méně je vychvalovati.“ Ale profesor bohosloví Ziegler se nezalekl a neustal ve svém vychvalování kacírů; předložil své spisy censure vídeňské, která je propustila.

Dal více na Komenského než na mínění svaté církve.

Obcovoal a přátelil se, jak čteme v Rybičkových „Předních křisitelích“ tak dobře s katolíky, jako s pravoslavnými, s evangelíky, židy a mohamedány, „a vzdělaný jinověrec byl mu milejším společníkem nežli přepiatý, nesnášenlivý a licoměrný katolík.“ — Kamkoli přišel, sháněl se po starých písmáčkách a knihách, a neustal dříve, až knihu „vyloudil, vyžebal, vyměnil nebo koupil“, aby ji obětoval Národnímu Museu; byl nazýván za to „včelou musejní“. Nadšený ctitel a nebojácný vydavatel Komenského, byl Ziegler jako jeho přítel Marek neúnavným pracovníkem pro pokrokovou českou školu; pro jeho činnost učitelskou na bohosloveckém ústavě v Hradci Králové je příznačným faktem, že při veřejné zkoušce posluchačů bohomluvectví přednášena Puchmajerova Óda na Žižku. A v jeho pozůstalosti nalezeny dvě v oleji malované podobizny Jiřího z Poděbrad, jehož byl osvícený Ziegler horlivým chvalořečníkem.

Imramovský farář Matěj Josef Sychra, tuze špatně zapsaný u brněnské konsistoře pro své důvěrné obcování s „berany“, a pro bratřičkování s jejich predikanty, byl svobodným zednářem lože imramovské, jejímž stoličným mistrem byl hrabě Belcredi, patron Sychrův. Všecko jeho působení osvě-

tové i vlastenecké bylo proto trnem v očích, jeho spolubratřím, jimž podle Rybičky „džbánek, karty a far niente znamenalo vrch veskeré blaženosti lidské a předkem kněžské“; i vydávání knih mu zazlivali, ježto „takovými titěrkami sama sebe a celý stav duchovní v lehkost uvádí.“ Vyštvali ho z Imramova do Žďáru, ale nezměnili ho tím; zednářem zůstal a jako zednář působil i tam; měl „u věcí té dobré svědomí“ a říkal, že „i Kristus raději obcoval s publikány a samaritány, nežli s licoměrnými farizeji a zatvrzenými zákonníky.“

V tomtéž duchu působil i bechyňský děkan František Sláma-Bojenický; o jeho zednářství není sice dokladů, ale neměl k němu daleko. Muž hluboce vzdělaný a nábožensky založený, měl odpor k pobožnostkářství a licoměrnosti; horlil proti zneužívání chrámů k účelům světským, proti poutím i všemu, co se nesnáší s duchem pravého křesťanství, s rozumem i mravností. Toužil, „aby se lidu toliko mléko čisté pravdy, bez otravných mydlin, a chléb života bez nadýmavých kvasů podávaly.“ Osvícený pedagog „odpůrce všelikého houževnatého pedantství a všedního, bezsrdečného kantorství“, nedal se ničím zastrašit ve svém pedagogickém revolucionářství: „radostí jest, trpěti pro takové věci.“ Když v době jeho kaplanování na Vorlíce řádila cholera, Sláma neznal mezi

ve službách k bližnímu; byl duchovním, lékařem, právním přítelem, ošetřovatelem i hrobníkem. Kněz, jaký by měl být, milující bližního až do naplnění zákona. O jeho smýšlení svědčí už temata jeho článků v časopise katolického duchovenstva; píše proti poutím, horuje pro probouzení lásky k čtení u mladých kněží, promlouvá o škodách, plynoucích z německé výchovy českých dětí, o literátských společnostech, a všechny ty články jsou naplněny duchem Kristovým a prosty všeho katolického zelotství. Nesnášel se nikdy s polemikami tohoto časopisu a s obřanami samospasitelné víry, a říkal: „Jestli nás milování nesvede, hádáním se nesejdem.“ Kde komu pomáhal ochotně a nezištně; jeho kfašt odkazuje všechno jmění chudým a knihy bechyňské společnosti čtenářské.

Ve vlasteneckém knězi Slámovi žije ještě duch našich josefínských buditelů; slabý jeho ohlas je slyšet také ještě z novel Jana Jindřicha Marka (Jana z Hvězdy), který jako literát stál už cele na půdě romantismu. Proti své vůli šel do semináře, marně pokoušel se z něho uniknout do Ameriky, a posléze smířil se s osudem a farářoval v Královicích; v novele „Jarohněv z Hrádku“ nebál se však vylicíti husitského krále Jiřího jako záchrance národa a jako ztělesnění národní síly, v odboji proti papeži.

*

V písicím kněžstvu nastává teď třídění duchů. Jední obracejí se víc a více k Římu; z jejich slovesných plodů a z jejich působení mezi lidem bje už v oči jejich výlučný katolicismus. Neruda dobře postřehl, že v začátcích naší literatury nikdo nijak nezpozoroval práci tolika kněží; teď už to postřehne každý snadno.

Druzí, pokrokoví kněží Bolzanisté, snaží se o obrodu katolicismu v duchu moderní filosofie a o smíření jeho s vědou, ale rozbíjejí si hlavy o nepřekonatelný konservatism církevní. Jejich spisy jsou církevními vrchnostmi potlačovány; jsou zbavování existenci, vyštívání z vlasti, znásilňování a hmotné ničení; jsou to nebezpeční odpůrci a nepřátelé Říma, třebaže jejich úmysly byly nejlepší a třebaže se snažili o upevnění rozviklané skály Petrovy.

Vývoj od pokrokového Bolzanisty k církevníku prodělal klokotský administrátor a přítel Čelakovského Josef Vlastimil Kamaryt. Bolzanův žák, v mladších létech moderní kněz svobodomyšlník, obrátil se později čelem vzad a dal se jako literát úplně do služeb církve.

V dopise Čelakovskému píše triadvaceti-letý Kamaryt, stojící už na prahu semináře, takto o Bolzanovi; „Bolzano že má být ze svého ouřadu shozen, a tak sice, že ani loučiti

se se svými k němu planujícími posluchači nesměl! Slziš, příteli, já vidím, a vše zjitřené srdce tvé zlostí — usedá pak otrpností ne ale nad osudem božského muže tohoto, než nad osudem universitáty naší! Neboť, kdo může skaliti, kdo schladiti slunce? I kdybych plakati viděl muže toho, nemyslel bych, že snad pláče nad sebou, ale nad lidmi pravdu kamenujícími. Drahá, věčná Čechům památka a slávo, Husel pro pravdu umučený! Shlédni dolů s nebes okem otrpností na osudy vlasti své! Hle, jak po tolika stáletích ještě žijí tyranové!“

Že do semináře příliš rád nešel, vysvitá z jeho dalších dopisů: „Velikou tíží doléhá na mne stavu volení... Dle mého uznání nebude ono jináče, než že černý obléknuv plášťik navždy výhost dáti musím Lenkám, Julkám, Terinkám, Nynynkám, a Fridriškám... Ale líbiti se mi budou věčně dívčiny hezské, rádi máme lilije, proč ne děvče bělotělné, nemající poškvrvny ni na těle ni na duši?“

A jinde: „Ty mne strašíš — snad mne ani nebudeš mítí rád, budu-li černopláštníkem? ach šašky! nikoli, černost ta srdce mé nezlomí — ve tmě tím jasněji oheň svítí.“

Ale v dopise psaném rok na to, je už patrným vliv semináře i černopláštnictví; Kamaryt modlí se k bohu, aby i přítele Čelakovského povolal ve stav, v němž by na-

lezl štěstí pozemského i věčného; „já ve svém stavu více a více se stanovím, a již bych nezměnil jej za žádný jiný na světě veškerém. Někdy tak ještě půtky a spory srdce mé nastoupí... než zlatá pravda: „Blahoslavení jsou chudí duchem, jejich bude království nebeské“... To, kdykoli rád by rozum můj ubohý mudrovati chtěl — to hned mne zarazí a v pokoře křívím kolena před Bohem a tajnostmi jeho.“

Takovouto změnu v smýšlení Kamarýtově učinil jednoroční pobyt v kněžském alumnátě; josefinský duch, panující v seminářích a ve fakultách theologických byl už ten tam. Jako spisující kněz byl Kamarýt už venkocem knězem katolickým; vydával pouze kázání, litanie, modlitby a církevní písně. Jen sem tam ještě v dopisech Čelakovskému ozve se v něm bývalý rebelant; ale to je rebelantství soukromé, vlastenecké, o kterém tenkrát zvěděl asi jen Čelakovský. V dopise z října 1832, půl roku před svou smrtí, píše Kamarýt svému příteli o kněžském denunciantu: „Proklaté čepice — či proklaté hlavy ztřeštěné po čepicích a proklatá břicha posvěcená, které pro všeobecnou neřest se krmí, bodejž se co Jidáš rozpukaly. Vždyť prý Kollár všecky zejména do pekla odsoudil? ovšem ďáblové jinam nepatří. Nediv se tomu, že kněz může býti schopen biřických a darebáckých skutků, aniž pro takového

všecky neodsoudíš: byltě mezi 12 apoštoly jeden Jidáš — což jsou na celou Prahu tři — čtyři Jidášové. Někdy také se telecí světi i mimo velkonoc. To věru hodno pozorování, že ti holomci větším dílem jsou Němci.“

Snad v nitru svém zůstal Kamarýt až do smrti tím, čím byl v mládí; ale navenek pracoval pro zájmy těch „proklatých čepic a proklatých posvěcených břich.“ Rozhořčoval se kdysi s přítelem Čelakovským nad „osvíceností v Čechách před sto lety za časů Jezevců“ (Jesuitů) ale neviděl, že jeho duše je také už rozpoltněna jako Balbínova a Pešínova, na duši římskou a českou.

Také svatovítský kanovník Václav Michal Pešina, zakladatel Dědictví svatojanského pro vydávání knih v duchu výlučně církevnickém, je spisovatelem ven a ven katolickým. Když byl povýšen do stavu rytířského, právem si mohl zvolit erb i predikát svého protireformačního jmenovce Tomáše Pešiny z Čechorodu; spojovaly je spolu stejné snahy, i stejné smýšlení.

Motivy náboženské ozývají se vedle vlasteneckých víc a více také v prosté a nevybojné tvorbě blovíckého faráře Františka Jaroslava Vacka-Kamenického. — Byl to citlivý, passivní dobrák, srdce měkkého „jako houba“, které teprve v pětadesáti letech poznává poprvé tíži celibátu

v první, ale stařecké už vášni k sedmnáctileté blondýně Lauře Teisslerové. Vacek píše jí horoucí dopisy, jejich dopisů užívá jako temat ku kázáním, obrázek, který malovala, klade si při mši vedle kalicha a zpovídá se jí, že „po božském mistru a pánu svém, po nejsvětější jeho matičce, Panence Marii, po svatém patronu svém, jakož i po svatém anděli strážci — po těchto nejsvětějších jménech hned vás nejvíce ctím a nejvroucněji miluji.“ Pohlavní láska dala mu zapomenout na matku, kterou zbožňoval a po celý život oplakával, ale nedala zapomenout na nebeskou hierarchii; katolictví vězelo mu už v krvi a v kostech. Nakonec však smiřuje nutně hlavu se srdcem; Laura se vdává a přes jeho poslední rady, bere si za muže Němce; její vášnivý ctitel tři léta na to umírá.

Vyšehradský kanovník Karel Vinařický pluje už zcela odevzdaně s proudem zpátečnickým; jeho „Sněmy zvířat“ jsou úzkoprsým, nechutně rozvleklým pamfletem proti všemu, co přinesla nová doba dobrého: proti pokroku věd, vývoji umění, občanským svobodám a demokratismu, který jest Vinařickému pouze vládou luzy. Katolický absolutismus je tu vyjadřován nenávislně, ale také zcela neumělecky. I všechna ostatní jeho veršová činnost je neumělecká a namnoze nebezpečná svým didaktickým ultramontanstvím.

Vinařický je také vlastenec, který bojuje jako školní dozorce velmi rozhodně proti vládní germanisaci („Buďte se ubráníme, a nebo padnem v boji, bránice se“), a přimlouvá prý se dokonce u arcibiskupa Chlumčanského za Bolzana; ale současně brání v brožurce „Jesuité“ řád Loyolův a staví se proti „Národním Listům“ a veškeré české inteligenci, protestující proti návratu řádu do Čech. A proti Nerudovi za jeho výrok, že „Jezovitové hnětli duši národa“ vyřítit se Vinařický přímo zběsile a nazval ho „literárním nádeníkem, nedoučeným gymnasistou, nejapným pachatelem feuilletonů, zlolajcem, blasfemistou a cynikem.“ Ve Vinařickém není už pranic z krásného odkazu doby obrozené; co napsal, je prázdný formalismus, hračkářství slovy nebo škodné a výbojně zpátečnictví, k němuž se znal zcela otevřeně:

„Pravé jest církve znamení,
že stálá jest a jednostejná,
v neobojetném učení
vždy veřejná a nikdy tajná.
Kde odpor jest, a proměna,
tam blud svou stopu znamená.
Radostně vzdávám bohu dík,
že křesťan jsem a katolík.“

Professor brněnského semináře František Sušil, vyslovuje svou klerikálně českou rozpoltěnost ještě nezakrytěji:

„Dvě kráskek spanilých duše mé ovládnulo
stánek,
zemská jedna, druhá s výšiny. pošla nebes.
Církev a vlast — ty v mojich milují sestersky,
se nadrech;
každá půl, každá má moje srdce celé.“

Je to už ultramontán tělem i duší; jeho noviny „Hlas“ jsou výbojně klerikální a jeho zásluhou je, že všecek národní život na Moravě byl tak dokonale zklerikalisován. Hus je mu už zase kacíř odsouzení hodný, který ve tmách vlasti rozkřesal „zlý oheň Herostrata.“

Nebeská kráska, církev byla jeho „srdce jedinou tužbou“ a opěval ji v přemnohých písních, z nichž jedna je nepoetičtější druhé; věčný Řím je mu idolem, papež jedinou autoritou.

„Říme, ó ty město veleslavné,
církvě svaté věčná nádhero!
Ty jsi zřídlo spásy, ty jsi bravné,
k' němuž anděl chodí, jezero.
K tobě se mé srdce veškero
přivínuje v lásce nevypravné.
Sláva tobě, věčná církvě skálo!
k' prachům tvojím, chrámům, svatým prahům
jakové by srdce nezaplálo?

Svobodní myslitelé jsou tomuto klerikálnímu kohoutu hrdou luzou, padouchy, sápadí.

cími se na hradby církve. Ale nežli se Petrova skála pohne, spíše zajde celý svět i s onou chátou v rumu. A tento cyrilometodějský generál rozkazuje svým věrným Moravanům, aby se chopili zbraní proti nevěrecké čeládce a bránili církev svatou, „choť přemilostnou, matku, děvku, krásku, bohyni, družku boží, nebes kněžnu stkvostnou, pravdy boží hradbu světohostnou.“ Svě nábožné rozčilení a nadávky omlouvá Sušil velmi poeticky:

„Christe Jesu, spasiteli světa,
zapěl jsem já tytýž písně hněvu;
rozčilil se v nejvnitřnějším střevu,
vida, jak zběr na tě střely metá.“

V době rozmachu průmyslového, obchodního, zemědělského a živnostenského, když Morava potřebovala jako soli levných knih vzdělavatelných, nevydává Sušil v Dědictví Cyrilometodějském nic jiného, než životy svatých a světic páně, jsa přesvědčen, že jsou četbou pro lid nejvhodnější. Jeho zásluhou je, že moravský lid byl hospodářsky dusen cizinci a duchovně zas panáčky; on „předepsal lidu moravskému politický směr,“ klerikalismus.

Na českou minulost dívá se pouze se stanoviska fanaticky katolického; úpadek národa způsobený protireformací, je mu jen zota-

vujícím spánkem, po kterém prý národ omládl. Jako spisovatel a organisátor má zásluhy jen o církev; tato nebeská kráska nedržela jen půlku jeho srdce, držela je celé; jejíma očima díval se na vlast, na její minulost i přítomnost. Je zatemňovatelem a škůdcem díla, které podnikli kněží-buditelé, kteří posuzovali církev a Řím očima Čechů. Jedné zásluhy o vlast nelze však mu upřít; jeho horlivou činnost sběratelskou, která zachránila národu poklad jeho písní lidových.

Českým protějškem Sušilovým je vysehradský probošt Václav Štulc. Studie theologické a milost boží s nimi spojená učinily z bývalého atheisty, nejdříve deistu, později výbojného, reakčně katolického klerikála. Jako Sušil a Vinařický i Štulc byl vlastenec; hrál významnou politickou roli v bouřlivém roce osmačtyřicátém. Ale svým časopisem „Blahověstem“, kalendářem, „Poutník z Prahy“, svými skladbami veršovanými, modlitebními knihami a Besedami katolickými víc než vlastenectví propaguje uvědomělý a bojovný klerikalismus, jak dobře postřehl už Karel Havlíček. Jeho původní tvorba básnická je katolickým odvarem Kollára a Čelakovského a Neruda odbyl ji po zásluze zdrcujícím posměchem; Štulc zůstává v literatuře jako redaktor Blahověsta, jako nesnášenlivý katolický hierarcha, duchovní otec a zakladatel strany klerikální.

Mimo tyto myšlenkové proudy žije si ve svém ústraní literárním, ponořen jen ve svou práci, skromný, a tichý kněz deficient František Doucha, bibliograf, skladatel dětských deklamovánek a horlivý překladatel. Po celý život churavěl a po celý život byl evangelicky chud; tak chud, že prý strhával potají papír ze starých návštěví na rozích, aby měl na čem psát. Ani tento tichý pracovník se však dost nezachoval své vrchnosti, která nehleděla příznivým okem na jeho zálibu pro divadlo. Doucha tedy překladů divadelních nechal; ke škodě písemnictví, protože tyto převody byly právě nejsilnější stránkou jeho činnosti.

*

Reakce vlády Františka I. proti svobodomyšlným tradicím doby Josefový, jevila se i tím, že na učení filosofické bylo zavedeno jako vyučovací předmět náboženství. Řízením osudu prvním jeho profesorem stal se kněz, který zahajovací svou přednáškou nejen odstranil odpor posluchačstva proti této reakcionářské novotě, ale který si rázem získal náklonnost všech, kdož jej poslouchali. Kněz, který dal ráz své době, naplňoval myslí novými podněty, a kouzlem svého slova působil přerody v duších. Nebylo snad v době předbřeznové kulturního člověka, na něhož by nebyl Bolzano působil. Úcta i obdiv k ně-

mu byly přímo legendární; Karolině Světlé, když byla malou holčičkou, ukazoval otec Bolzana slovy: „Je to muž, který viděl boha.“ Zrovna taková byla s druhé strany nenávisť k němu; k zjevu Bolzanovu nebylo možno zůstat lhostejným.

Myšlenkový kvas, který vnesl z universitní katedry do veřejného života, působil najmě mezi mládeží; býti Bolzanovcem pokládal tehdy každý pokrokový muž bezmála za povinnost. A přece Bolzano neučil ničemu světobornému, ničemu, co dotud nebylo slýcháno; ale za tím, co učil, stál celý, vnitřně vyrovnaný, důsledný, ušlechtilý, sobě věrný a statečný člověk; síla a kouzlo velké mravní osobnosti to bylo, co strhovalo k němu srdce i mysle mladých nadšenců. Cosi obdobného stalo se několik desítek let potom, když za katedrou ve filosofii zasedl muž těchže ryzích mravních hodnot, Masaryk.

Bolzano byl osvícenec, ale ne už naprostý racionalista, nýbrž člověk hluboce náboženský a citový. Náboženství ztotožňoval s morálkou; ale „jsme povinni zkoumati nejen mravní prospěch (náboženského) učení, ale i to, zda s rozumem se srovnává; nemůžeme uvěřiti učení, pozorujeme-li, že je na odpor nějaké nám známé pravdě.“ Za nejdůležitější mravní příkaz člověkův pokládá život pro blaho obecné; „šťastným býti a jü-

né blažiti jest úkol člověka“, bylo jeho životním heslem.

Brzo po zahájení přednášek šuškáno po Praze, že nový profesor je blázen, který prý opravuje otčenáš, a po třech měsících přišel už dekret z Vídně, aby Bolzano úřad složil. Klerikální lež má dlouhé nohy. Příčiněním přátel, zejména pokrokového opata strahovského Milona Grüna sesazení odvoláno s podmínkou, že Bolzano se v přednáškách přesně přidrží koženě orthodoxního katechismu Fríntova. Bolzano toho ovšem přesně neučil, a když jeho ochránce, opat Milon Grün zemřel a direktorem filosofie stal se maltézský převor a ultramontán František Wilhelm, byl jím Bolzano ve Vídni osočen jako nebezpečný novotář; jiní denuncianti udělali z něho dokonce člověka politicky podezřelého, což bylo tehdy ve Vídni obvinění nejtěžší. Současně s tím šla jiná denunčiací do Říma, vylučující, jak nebezpečna je činnost kněze, v jehož „kázáních slyšeti jest o pouhé mravnosti — o dogmatech a zázracích ani slova,“ a jak nebezpečna je zejména v Čechách, které „odjakživa znepokojovány bývaly, kacířstvem.“

Konečně roku 1820 podařilo se pravým sluhům pravé církve jejich bohulibé dílo; Bolzano, člověk Boží, byl sesazen a zakázáno mu i rozloučení s posluchači. Sesadili ho potupně jako zločince, ačkoli byl z nejide-

álnějších kněží, které církev katolická kdy měla.

Trpěla ve svém lůně svatokupce, lakomce, opilce, smilníky, a nevěstkáře, lenochy, a povaleče, ale pro sluhy Kristovy, pro lidi boží znala jen hranice, žaláře a pronásledování. Kdyby byl Bolzano žil o několik století dříve, byl by svatosvatě šel za mistrem Janem na hranici.

Náhodou a nechtíc prodloužila mu tím sesazením církev život; horlivý, pro pravdu hořící, ale neustále krev plivající nadšeneo byl by se jako učitel uštvál velmi brzo.

Rozhořčení, které způsobil tento nekulturní čin mezi pokrokovou mládeží, bylo nesmírné. Jeho ohlas možno číst v citovaném již dopisu Kamarýtově. Ukrotit-li kdo mládež, aby nevybuchla v nebezpečné bouření, mohl to udělat zas jen Bolzano; a Bolzano to vskutku učinil.

Kněz, který měl s církví nejlepší úmysly, ideální a ryzí křesťan, byl soustavně štván a vyštván z katedry jen proto, že ve svém horoucím idealismu chtěl reformovat, co se reformovat nedalo a nedá ani v shnilé hlavě ani v shnilých údech. Že štvání nešlo dál, že Bolzano nepropadl i jiným trestům a že mu byla dána hubená pense 300 zl, je zásluhou Dobrovského, který veřejně hrozil, že kdyby na Bolzana bylo církví dále dotráceno, oznámí nesmírný počet lidí, kteří učením

Bolzanovým církví a víře katolické byli získáni a nesmírný počet těch, kteří vlivem Bolzanova odporce, orthodoxního Frinta, od katolictví odpadli.

Bolzanovy spisy dány na index, cokoli napsal, nedostalo imprimatur, a přátelé vydávali jeho spisy anonymně, v cizině; litoměřický biskup Hille nařídil seminaristům slavnou přísahu, že spisy Bolzanovy nečetli a nebudou je čísti.

Po rozumu církve byl to ovšem trest zcela zasloužený. Kněz, který si přeje, aby v ovčinci Petrově zavládl duch demokratický, aby tento ovčinec byl spravován nejen hierarchií, ale i nižším klerem a dokonce laiky, který pokládá moc a bohatství církve za zhoubné, protože to obojí „znmravňuje a ani arcibiskup nepotřebuje více nežli jiný vzdělaný člověk“, který jmění církevní pokládá za majetek chudých, jež církev pouze spravuje — takový kněz se v pravdě do římského ovčince nehodil.

Nehodil se tam kněz, který otevřeně svým spolubratřím vytýkal jejich bohoslužebné řemeslnictví, jejich „latinský hocus pocus“, který neméně otevřeně hlásil, že provedení pravých zásad křesťanských vede nutně k socialismu, který soudil, že všichni lidé měli by býti zámožnými, ale nikdo bohatým a nikdo nuzným, že tyto extrémy zameziti je povinností státu a že na státu jest, aby stanovil,

kteřá věc a jakým způsobem stává se našim majetkem a kdy, jím přestává být.

A nehodil se tam kněz, který byl přesvědčen, že v katolicismu „podstatné a náhodné je smícháno dohromady“ kněz, kterému nešlo naprosto o „přízeň Římanů, Vídeňanů aneb jiných lidí“, nýbrž jen a jen „o právo a pravdu“, který se těší tomu, že ultramontáni mu spílají, a který by, se děsil, kdyby jej chválili.

Nebyla to však jenom krásná slova; za slovy stál člověk a jeho život. — Bolza, o byl matematik; prázdná deklamace se nedařila z duše protivila, nemiloval nejasných a mlhavých pojmů, a všechny své myšlenky vyjadřoval přesně, koncísně, logicky. Neznal a neuznával bolestinství aniž jalového blouznění, a pro provádění svých zásad v praxi měl nejdokonalejší a nejpůsobivější metodu; chtěl je zdokonalovat jiné, začínal vždycky nejdříve u sebe. Nestavěl si „povětrných zámek“ nepodnikal dobrodružných poutí za modrým květem. Miloval pravdu, přímost, statečnost a odvalu. „Až naše hodina udeří, kdy odpor náš může prospěti dobré věci člověčenstva, pak vystupme a zápasme za dobrou věc s odvahou a rázností. Jest jakési blouznění šílené, které bez nejmenší naděje úspěchu vrhá se v muky a nebezpečí, aby si dobylo unášejícího vědomí domnělého mučednictví. — Chraňme se, přátelé, aby žádný z nás tímto

způsobem se neprohřešil proti sobě a dobré věci. Ale častěji nežli šílenou odvahou prohrávají se členové vyšších stavů zbabělostí. Příliš často opomenuli již nejlepší příležitosti, aby vlasti své důležité služby prokázali, z malicherné a někdy i bezdůvodné bázně, že se tím znepřátelí s tou neb onou vznešenou osobností, že se připraví o svůj úřad, o svůj chléb. Přátelé, není-liž to hanebnou, opovrženíhodnou zbabělostí? A chcete-liž také vy, až na vás dojde řada, jí se dopustiti? N jsprošší žoldnéř za hrstku zlata vystavuje zdravé údy patrnému nebezpečí, a my měli bychom se rozmýšlet, zda nasaditi máme úřad a jmění, život a čest, vše, co ve světě máme, když jde o zachránění nejdražších statků člověčenstva?“

Bolzano žil tak, jak učil žít. Svě sesazení pojímal s filosofickým klidem: „Čím dále tím zřejmějším stávalo se mi, že více dobrého způsobiti mohu, když ztrávím zbyvajících dní života v tiché odloučenosti. Že pense má dopadla tak skrovně, to mne spíše těší než rmoutí. Odjakživa bylo mým přáním, abych statků pozemských neužíval mnoho a nanejvýše jen tolik, kolik by při stejném rozdělení každému připadnouti mohlo.“ Vážil si nepříně vrchnosti světské i duchovní, neboť tato nepřízeň dokazovala, že co psal a říkal, bylo upřímné; „po celý život budoucí přeji sobě, aby tyto poměry se nezměnily a srdečně rád

odříkám se smíření s výše jmenovanými vrchnostmi, které se domnívají mnou býti uraženy.“

O jeho soukromém životě vyjadřuje se autorka jeho životopisu, Marie Červinková Riegrová, že sbírali doklady o tom, jak Bolzano žil, je jí „jakoby četla kus poetické legendy, ve kterou naše doba již nevěří — a na rtech tane jí otázka: žil opravdu takový člověk?“ Vrstevníci Bolzanovi, klidní myslitelé a nedůvěřiví apoštolové vědy beze vsí blouznivé fantasie odpovídají na to: žil. První půli ze svého životního hesla „Šťastným býti“ neuskutečnil; druhou, „jiné blažiti“, prováděl každým svým činem i krokem. Práci pro blaho bližního přinesl v oběť všechno; stal se celibátníkem, a skrýval před rodiči svou nespokojenost, „protože by je to trápení mohlo, že není úplně šťasten“; celý jeho život byl ustavičným zápasem; osud mu stále jen bral a pranic nedával, a přece jeho idealismus rostl. Byl to muž ideálně nezištný; honorářů za knihy nepřijímal; vzal-li honorář za lekce u bohatých, učínil tak jen, aby jej v zápětí rozdál chudým. Pracoval do úpadu, a když jej lékař napomínal, aby si popřál oddechu, odpověděl: „Nedám se přece nadarmo krmit.“ Od mládí byl nemocen, ale přemáhal nemoc silou vůle, nepoddával se jí. Žil životem evangelickým jako následovník Kristův; ale protože chtěl smířit víru s rozumem, pro-

tože „určitost dogmat byla v jeho výkladech smazána“, a protože nepochopitelnost církevních tajemství pomíjel jako věc lhostejnou, musil být štván, pronásledován, tupen. Musila být ztrpčena poslední hodinka smrti jemu i jeho mamince, kterou tak miloval.

Hůře ještě než Bolzano odnesl si své reformátorské snahy jeho přítel a žák Michal Fesl, profesor církevních dějin v semináři litoměřickém. V denunciaci, zaslané papeži je charakterisován takto: „Bolzanův nohled a přítel Fesl hoří takovou horlivostí po zreformování celých Čech, a po povznesení jich k nejvyšším vrcholům vzdělání, že stěží by bylo lze naléztí mu rovna. Celou diecési a biskupa pokynem svým řídí, káže kandidátům theologie veškeré knihy bez rozdílu čísti jakožto neúčinnější prostředek vzdělání ducha a vyhybání se předsudkům.“ Vzdělání ducha pokládali klerikální denuncianti za kněžský zločin tak těžký, že s ním musili až na papeže.

Mladý nadšenec, jehož představeným byl osvěcený biskup Hurdálek, příznivec Bolzanův, dopustil se však ještě horší věci. Založil v alumnátě tajný spolek bohoslovců pro mravní obrodu kněžstva; zásady spolku byly ovšem zcela Bolzanovské. Když novou klerikální denunciací objeven i tento nejhrůznější zločin, byl Fesl zatčen a uvězněn ve vídeňském klášteře Servitů. Biskup Hurdálek

marně proti tomu protestoval; po všech rozkladech bylo mu jasně dáno na ruku, že bude sesazen, nepřestane-li se ujímati Fesla. Hurdálek šel raději sám; resignoval na biskupský stolec a žil až do své smrti v Praze v soukromí. Ale těžce se to asi žilo osvěcenému biskupu, příteli Hayovu a Dobrovského, těžce se to asi vzpomínalo v dusivém a slidičském prostředí klerikální reakce na svobodu Josefínskou, která v tak krátkých časech vzala za své.

Fesl ztrávil v žaláři u Servitů v Rosavě u Vídně čtyři krutá léta samovazby; ani psát, ani číst nesměl. Umořen a uštván, doufaje, že dosáhne tím svobody a volného návratu k matce, jejíž byl jedinou podporou, podlehl nátlaku Hurdálkova nástupce, biskupa Mildeho a podepsal odvolání. Špatně znal milosrdenství a shovívavost sluhů svaté církve; nevěděl, že jejich mistrem není Kristus slítovník, ale starozákonný, pomstychtivý a krvelačný Jáhve. Poslalí Fesla k zpracování fanatickému štýrskohradeckému biskupu Zängerlovi; ten ho vsadil do kláštera františkánů, přikázav mnichům, aby se mu vyhýbali jako kacíři, jehož pouhý pohled je uhrančivým. Po sedmileté vazbě bylo mu dáno na srozuměnou, aby žádal vídeňského arcibiskupa o milost; tato vrchnopastýřská milost projevila se tím, že čtyřiačtyřicetiletému bývalému vícedirektoru semináře, členu

konsistoře a professoru dáno místo kooperátora v zapadlé vesnici. Ale i tomu se opřel biskup Zängerle; kacíři tak velikému není prý možno důvěřovati a nechati ho bez dozoru. Fesl, zlomen už tělesně, zůstal tedy ve Vídni pod dohledem faráře v Leopoldstadtu; někteří soucitní a svobodomyšlní přátelé se ho tam ujali. Skrovničké pense užíval k nákupu knih, které po smrti odkázal Českému Museu.

Tak skončil přičiněním církve člověk, jehož jediným zločinem bylo, „že chtěl povznést Čechy k vrcholům vzdělání“ a vyhýbal se předsudkům, který chtěl, aby mezi kněžstvem zavládl duch pravého křesťanství, hlásaný Bolzanem. Ani místečka písaře v universitní knihovně nesmělo mu býti dopřáno. Ale přes to ani Fesla církev duševně nezlomila; po celou trudnou dobu vídeňskou bylo jeho jedinou prací a snahou šíření idejí svého místra; ušlechtilý Fesl v zimě si nezatopil, aby uspořené groš mohl věnovati k podpoře „blahobytu v národě českém“ a k podpoře české literatury.

Bolzanovým snahám o reformní katoliciasmus sloužil jako didaktický veršovec premonstrát Boleslav Jablonský (Eugen Tupý). Studuje z počátku práva, je veselým hochem, horlivým vlastencem a divadelníkem, otítelem ženské krásy. Z lásky, k rodičům, kteří jej obětovali bohu, vstupuje ne-

rad a s odporem v noviciát na Strahov; ale znechucen klášterem, pod vlivem svobodomyšlných názorů strahovského novicmistra, Bolzanisty Stoppaniho opouští Strahov již po roce. V Králové Hradci zadává své volné dosud srdce pro celý život Marii Pospíšilové, dceři nakladatele J. H. Pospíšila, šestnáctileté, štíhlé a veselé dívce, která si však jeho horoucí milost příliš k srdci nebrala. Hrála si s ním. Malé naděje na spojení s milovanou bytostí, těžký existenční boj a hlavně nářek rodičů, že jejich bohu obětovaný syn opustil klášter, to vše způsobilo, že za pěvcem „Písní milosti“ zapadla strahovská vrata podruhé a nadobro. Ale jméno jeho Angelíny-Marie ozývá se v dopisech i v listech: „Pomysli, kdykoliv nutný, otrhaný žebrák, za almužnu děkující, něžnou ruku Tobě políbí — tento muž je šťastnější nežli onen, jenž bílým kmentem přitoděn u plného stolu v nádherné hodovně na Strahově sedí, a veselým hovorem bratry své baví — an zatím srdce jeho slova opakuje:

Kde dlíš, ó dítko miléné?
Mé oko slzu roní.
Proč pláčeš, posle duše mé?
Já? — ach, já pláču pro ní!“

Angelina-Marie však zatím pobláznila už jiná srdce: Humbanovo a Štúrovo; se svým

bývalým ctitelem, který ji nepřestal milovat, sešla se ještě jednou, naposledy; tři roky nato se provdala. Jablonský zazpíval za vzdalující se milenkou svůj labutí zpěv:

„Jdi, růže má, tys pro mne nevykvetla;
jdi, opust mne, nezhořčuj muku mou!
Jdi, růže má — již slunce za horou!
Jdi, růže má! Tam, vše kde přijde k spáse,
kde Abélard s Helojsou objímá se —
sejdem se zase.“

Co píše potom, jsou už jen rýmovačky, veršovaná, nepoetická didaktika a rýmované exhorty; vše to na thema daná idealistickým reformátorem Bolzanem: bůh v přírodě, morálka bez dogmatiky, lidumilnost, vlastenectví v rámci všelidského sbratření. Nebylo v nich ovšem Bolzanovy neohroženosti a odvahy; je to všechno krotké a nevíbojné. Proto jich také církev nezatracovala, naopak trpěla, aby se jich zmocnily čítanky. Když Jablonský žil v polském exilu jako probošt Zvěřinského konventu, byl doma jmenován nej přednějším básníkem; byl citován, recitován, vypisován do sešitů poesii a památníků. Ale byl tím také přeceňován; Jablonský básník napsal jenom Písně milosti; všechno ostatní už psal kněz, který přestal být poetou. Ztráta Angelíny Marie zabila v něm básníka.

Nevím, zdali zcela neobvyklé přesazení Jablonského nebylo trestem za nějaký přečin; jisto, je, že Jablonský jím velmi trpěl a že je i za trest pokládal.

Odchovanec Feslův z litoměřického semináře a oblíbenec biskupa Hurdálka, bývalý piarista Vincenc Zahradník byl jako kněz, filosof i belletrista přesvědčeným Bolzanovcem a šířitelem myšlenek novokatolismu. Ctitel Komenského, Husův, Žižkův a Rokycanův, kterého hájí v „Zábavných hodinách“ od nespravedlivých obvinění, tepe zvláště „modlářství v katolicismu dnes panující, které dělá rozdíl mezi katolictvím „für Gebildete“ a katolictvím „für Ungebildete“, kdežto přece křesťanství samo takového rozdílu nezná a toliko pohané zvláštní náboženství měli pro láji a zvláštní pro vyšší třídy.“ Jako filosofa cení jej profesor Čada i z dnešního stanoviska velmi vysoko; většina jeho filosofických prací však nevyšla, potlačena censurou. Za biskupa Hurdálka vedlo se Zahradníkovi dobře; v třiceti letech byl už professorem pastorálky v litoměřickém semináři; ale pro své příslušenství k Bolzanovcům ani on neušel persekuci. Byl zbaven profesury, a v neutěšených poměrech hmotných žil jako zapadlý farář ve vsi Zubrnících.

V ustavičném nesváru se svou církevní vrchností žil také svobodomyšlný kněz ar-

chaeolog Václav Krolmus. Také na něho měl na studiih filosofických značný vliv Bolzano a na theologických osvětové ovzduší litoměřického učeliště bohosloveckého. Jako kaplan v Staré Lysé celé uzle knih roznášel a rozdával po dalekém okolí, sbíral písně, pověsti a lidové obyčeje; ale pohříchu přeložil také církevní agendu do češtiny a podle tohoto překladu konal církevní obřady, dokonce mezi nekatolíky. Lid ho za to otil a miloval, ale církevní vrchnost si na něho zasedla zle a nepustila ho už s očí. Byl z trestu přesazován z místa na místo; jako kaplan ve Mšeně byl dokonce osm dní zavřen, pak zas přeložen do Brozna u Litoměřic. „Přes dvě řeky“, píše Neruda, „přicházel sem za ním katolický i nekatolický lid — přes Labe i Ohři. Pro svou vzornou snášenlivost byl všude ctěn a milován. Po dlouhé bludné pouti po různých kapláncích je jmenován, bezmála čtyřicetiletý, farářem ve Zvíkovicích u Zbiroha, ale i odtud je v brzku vypuzen. Utrápen procesy, odchází churav do Prahy jako kněz deficient a pěstuje tu své studie archaeologické. Neruda vyklíčil jej jako Malostranský originál, „odvěčnou figuru Malé Strany“. Pomalu prý kulhal výsluním, na sobě v zimě v létě zelený svrchník, na hlavě nízký klobouk se širokou střechou, který ani doma nesnímal. O jeho vlastenectví a dobrém srdci svědčí originální pomoc, kterou poskytl

básníku Kalinovi. Jeho „Kšaft“ dal na svůj náklad vytisknout jako leták, najal v Hůsově třídě krámků, sám v něm zasedl a kšaft předzpěvoval, a za tři dny bylo deset tisíc exemplářů rozebráno.

Byl to osvícenec rovného hřbetu, poctivě duše, zlatého srdce, ale špatný, tuze špatný katolický kněz. Církev mu proto také po celý život dokazovala, že lidé jako on nehodí se za její sluhy.

Svobodomyšlnost premonstráta a profesora plzeňského gymnasia Josefa Františka Smetany projevovala se už v jeho „Všeobecném dějepisu“, censurou zavrženém i v jeho veškeré činnosti národně-vzdělávací. Ale teprve vydání literární pozůstatosti Smetanovy, ukázalo jeho pravé názory a upřímné a nepokryté soudy, o církvi, k níž náležel. Svě vzdechy, trudy, protesty a výsměchy ukládal ve svém pracovním stole, a nikdo za jeho života neměl tušení, jaký bouřlivák a kacír tají se v něm pod rouhem piaristy. Jak správně viděl nebezpečí církevní reakce, jak správně předpověděl, jak to v Čechách dopadne, čteme ve „Svobodě církve“, básničce, věnované rakouskému konkordátu:

„Radujme se, veselme se!
Církev zase svobodná!

Bude zase vykvétati,
své ovoce vydávati,
její palma úrodná.

Jak to jindy bývávalo,
tak to nyní bude zas,
z lůna dávné minulosti,
středověké blaženosti
vitaný se vrátí čas.

Černá jesuitů hejna
počnou se zas rojíti,
řeholníků rachotina,
mnichů, mnišek strakatina
jako hmyz se množiti.

Po městech missonáři
zase budou choditi,
aby věřící se káli,
odpusťky si kupovali,
notně peklem hroziti.

Hojnost zázraků a divů
bude spatřovati svět,
Madonny budou slzeti,
krucifixy krváceti,
z mrtvol vyrůstati květ.

Kdo projeví pochybnosti,
inkvisice vypátrá,
zatvrzelého kacíře,
že se rouhá svatě víře,
do veliké klatby dá.

Jiné z básní jsou sžíravé satiry na „černou bandu“ mnišství, výsměchem patolizalství, byzantismu, mamonářství církevního. Báseň „Svatý Petr“ ukazuje na nepřeklenutelnou propast mezi duchem křesťanství a duchem katolicismu. Petr přichází na svůj svátek do Říma aby se podíval, co tam dělá boží náměstek; sedne si v opánkách a v prostém šatě poutnickém na stupně chrámové mezi žebráky a hledí, jak za znění zvonů, hřmění děl, víření trub a kotlů

„papeže na zlatém tróně
nesou silní hajduci,
pávím peřím ochvívají
premovaní otroci.

Na hlavě se stkví tiara
ze tří korun skupená,
známka pak svatého kříže
na pantofle vložena.

Petr, rozhořčen tou světskou marností, promluví k shromážděným věřícím i k papežům:

Při největší zemské slávě
Kristus na oslici jel,
ty pak nosíti se dáváš
v trůnu, jenž se zlatem stkvěl;

Kristus na své svaté hlavě
měl korunu trnovou,

ty pak svoji ozdobuješ
věží diamantovou.

Kříž, na němž za hříchy světa
povýšen byl Spasitel,
povýšil jsi na potupu
za pantoflů povrhel.

Vespolek se vychloubáte
neomylnou církví být,
sami se osmělujete
články víry stanovit.

V malicherných vnějších formách
jádro víry hledáte,
Krista vyznáváte slovy,
ducha jeho nemáte.

Zištost, pokrytství a pýcha
zcela ovládají vás,
co knížata světská Židů
bývala, to jste vy zas.

V tom kardinál Antonelli
na žoldnéře zakýval:
„Chopte ho! jest Mazzinista!“
a Petra zatknouti dal.“

Jinde oslavuje Husa, Havlíčka, Tyla, předpovídá zánik Rakouska: „Ten stát musí zahynouti, z něhož zmizí poctivost“; ukládá

ve své básně přebytek žluči i své horoucí nadšení svobodomyšlného vlastence. Většinu z nich už jen diktoval, jsa slep a zcela opuštěn; když zemřel, byl bezmála zapomenut. Teprve vydání rukopisné pozůstalosti oživilo památku nešťastného kněze a rebelanta proticírkevního a protistátního. Jak o něm smýšlela vrchnost církevní, je patrné z toho, že opat Tepelský nespouštěl, tak říkajíc, s něho oči; jak byl zapsán u vrchnosti světské, říká nám četnická zpráva o jeho konduítě; „Smetana, praemonstrátský professor, velmi radikální kněz, jenž se v letech 1848 a 1849 veřejně slovem i skutkem vyznamenal. Týž uvítal Fastra hlučným jásotem a může ve svém oboru, poněvadž mu jest svěřeno vyučování mládeže, na tuto velmi škodlivě působiti, tím spíše, ježto je českému žylvu zcela oddán a co nejdříve změny vlády ve prospěch Čechů si přeje. Nachází se pod dohlídkou stráže v Plzni.“

*

Otevřenou a poctivou roztržkou skončil svůj konflikt s církví filosof a křižovník Augustin Smetana. Nebylo v něm už osvícenského liberalismu, nepřestával na náboženském indifferentismu; problém náboženství byl mu problémem životním. Náboženstvím, k němuž filosofickým hloubáním dospěl a které svým oitem prozářil, bylo ne-

konefssijním náboženstvím lásky, humanity a svobody: „Ctím vyšší mocí lidského života, a poněvadž s božstvím vážně to myslím, poněvadž ono všecku mou duši proniká a všechno mé žití zaměstnává, proto nemůže mi býti v životě po ruce jako nějaké řemeslo, z něhož bych žil, a proto nemohu dělati z něho hastruše, aniž mohu odívati je v nějakou skutečnost, mimo v lásky plné slovo a v lásky plný čin.“

Význam Smetanův nespočívá nikterak v originalnosti jeho náboženské filosofie, nýbrž v tom, s jakou odvahou, důsledností a nekompromisností aplikoval jí na život. Právem srovnává německý básník Alfréd Meißner Smetanu s Havlíčkem, „šlechtetným, svému přesvědčení věrným a neohroženým bojovníkem českého tisku.“ Jako Havlíček měl tvrdou lebku a nezlomný charakter; „co mu bylo pravdou, musilo býti projeveno“ a bylo projeveno srdnatě a bezohledně, třeba by za to byla odměnou hmotná bída a ztráta existence.

Smetanova kniha „Paměti kněze z církve vyobcovaného je knihou dokumentární; obsahuje všecek Smetanův život, vývoj jeho názorů a povlnné dozrávání nezbytné roztržky, zápas ideálního člověka bijícího se za své přesvědčení s institucí, která neuměla než znásilňovat, jejíž duch je farizejství a lícoměrnost. Smetana píše nepokrytě, trpce ale

soucitně o jejich obětech, kněžích světských i řádových, z kterých ohromná většina vyznává pohodlné heslo: „Jinak v teorii, jinak v praxi.“ Knězem může být velmi dobře nevěrec, jen když se staví věřícím a učí tomu, čemu sám nevěří; může jím být smilník, jen když se přidrží osvědčeného kněžského pořekadla: „Když ne cudně, alespoň opatrně“; může jím být člověk jakýchkoli mravních kvalit, jen když nezavdává příčin k veřejnému pohoršení. Smetanovy obrázky z křížovníckých far a klášterů jsou výmluvnými doklady mravních spoust, jež tropí v katolickém kněžství celibát, který „od té doby, co Řehořem VII. byl takřka násilně zaveden, až po dobu přítomnou býval vždy nevyčerpatelným pramenem nejhrubší nemravnosti. Již svatý Bernard pravil: Hovadem byl by, kdo by nepozoroval, že se všem neřestem dveře i vrata otvírají, jestliže se spořádané manželství odsuzuje. Trváním celibátu udržuje se hierarchie a touto pak značně statky hodnostářů církevních. Takto mohou pak vésti onen neapoštolský život, jenž jejich smyslnosti a ješitnosti poskytuje bohaté náhrady za mnohá strádání, která jim ukládá stav duchovní, odpiraje jim život rodinný. Pomocí statků a svého hierarchického postavení mohou preláti katolické církve hrátí onu komedii, v níž prosté, vznešené křesťanství proměnili, a kterou vydávají za křesťanství, což jim neroz-

umci, zejména děti a staré báby věří do nejmenších podrobností.“

Smetana došel k tomu, že katolická nauka není pravdou, třebaže se za ni vydává, „poněvadž není vyzbrojena mocí pravdy, poněvadž sama chce býti samospasitelnou, kdežto již slovo „samospasitelný“ obsahuje protivu, urážející jak srdce, tak i rozum.“ Jako pozitivní muž, který nemohl srovnati se svým svědomím, aby zůstal v náboženské společnosti, s kterou se v nitru rozešel, uveřejnil v časopise „Union“, jehož byl redaktorem, toto prohlášení: „Oznamuji tímto všem svým přátelům a známým, že následkem svého přesvědčení o neudržitelnosti římsko-katolické nauky přestal jsem býti knězem, jakož i členem rytířské řehole, což jsem již i svému bývalému převorovi a faráři kostelního obvodu, kdež nyní bydlím, oznámil. V Praze, 23. března 1850. Dr. Augustin Smetana.“

Po tomto prohlášení, které způsobilo v Praze sensaci, pražská konsistoř se prý usnesla, aby byla podána na Smetanu k trestnímu soudu žaloba pro rušení náboženství a svádění lidu. Tentýž den, jak je vidět nikoli z lásky a milosrdenství, ale z licoměrnosti vyzvala Smetanu „snažně, otcovsky a přísně, aby v prodlení osmi dnů se rozmyslív, vrátil se opět do lůna této nábožné rodiny a spolubratří svých, kteří, ač křivým pokusem bratrovým

velice zarmoucení, nicméně hotovi jsou s radostnou myslí a bratrským objetím na přímlovu Naší, Vele důstojnému Představenému a Konventu učiněnou, upřímně se vracejícího opětně přijmouti, a aby porušení dvojnásobné smlouvy napraviv, kajícím svým návratem uraženou svatou matku Církev opět potěšil.“

Smetana na to odpověděl prostě, že nemůže poslechnouti. „Víra člověka nezávisí na jeho chtění. Víru však, již nemáme předstíratí, zapovídá zákon mravní. Což bylo by římsko katolické církvi pomozeno pokrytcem, kdybych se vrátil? A jaký osud by mne na onom světě čekal? Již Kristus učil: „Ne ten, jenž mñ říká: Pane, pane! vejde do království nebeského, ale ten, jenž plní vůli toho, kterýž mne poslal.“ Tato svatá vůle je člověku psána do svědomí, a této svaté vůli jsem svědomitě vyhověl, když jsem se zřekl bývalého svého stavu. Ublížil-li jsem svým krokem komu s některé stránky, velmi toho lituji; nebyloť to mým úmyslem; nepomýšlel jsem na nijakou demonstraci proti římsko-katolické církvi, nýbrž toliko na hájení svého nejštějšího lidského práva.“

Svatá, zarmoucená matka církev, když byla pohorela s trestním udáním pro rušení náboženství a svádění lidu, pokusila se ještě jednou ve svém neskonalém milosrdenství o zís-

skání ovce ztracené, opírajíc se o ustanovení kanonická; na to Smetana již neodpověděl. Po osmi dnech byla vydána, se všech kazatelů čtena a na dveřích všech diecesních chrámů přibita Smetanova exkomunikace. — Vilém Tippmann, biskup Satalský in partibus, kapitolní generální vikář prohlašuje v ní, že Augustin Smetana odvážil se katolickou víru v novinách označiti jako neudržitelnou, ačkolí prý ve všeobecném rozvratu a ztroskotání lidských nauk jako jediná nezničitelná pravda tak stkvěle se osvědčovala a milionům vyznavačů jest nejdražším statkém. Protože všechny prostředky poskytnované mateřskou láskou svaté církve, poučení a napomínání zůstaly bezvýslednými, ocitá se František Vilém Tippmann, biskup Satalský in partibus v truchlivém postavení, že nad tímto nešťastným řeholním knězem musí vykřknouti církevní katbu. Prohlašuje jej za křivopřísežného a odpadlého syna církve, odnímá mu vykonávání kněžské moci a vylučuje jej z jednoty církve ve jménu trojjediného Boha Otce, Syna i Ducha svatého. Amen.

František Vilém Tippmann, biskup Satalský in partibus varuje jménem Kristovým před Smetanovými řečmi a spisy a vyzývá věřící, aby se nedali másti touto pohoršlivou událostí, nýbrž aby je spíše povzbudila k přemýšlení o pravdě svaté víry a ujišťuje, že církev cítí k Smetanovi soustrast, přikazovanou

náboženstvím lásky, a prosí za něho Otce milosrdenství, aby ho světlo milosti uvedlo k víře a v lůno samospasitelné matky. Svátá církev ve své „soustrasti, prikazované náboženstvím lásky“ dala exkomunikaci čisti také v chrámu Jindřišském, kde Smetanův otec, upřímný katolík, po 35 let kostelníčil. To byla nejcitelnější rána, kterou ve své „soustrasti“ Smetanovi zasadila; jak ji Smetana pociťoval, je vidět ze závěrečných slov jeho paměti: „Kdyby byla konsistoř chtěla vykonati skutek humanity, zde měla dosti příležitosti. Kdo byl trestán uveřejněním mé exkomunikace v chrámě svatého Jindřicha? Vinný syn, jemuž konečně bylo velice lhostejno, byl-li prohlášen za vyobcovaného z církve v tisíci nebo devíti stech kostelích, nebo nevinný otec, který již od mnoha let neměl rozhodujícího vlivu na jednání svého 36letého syna, jehož zbožnost a oddanost k církvi pánům z konsistoře dílem dobře známou byla, dílem posledními událostmi dobře známou se stala? Nepochybně tento. Ano, bylo-liž to, nemluvě o humanitě, i jen spravedlivým? Či chtěli starému otci jen proto způsobiti žal, aby jím i syn byl zasažen? Pak neminuli se s cílem. Nemohu však tomu věřiti, neboť takový čin byl by více než nehumaním, byl by dábelským —.“ Smetanův otec se však dlouho netrápil; brzy na to umřel, raněn mrtvicí.

Smetana, charakterní a poctivý kněz musil být ovšem i dnešními klerikály ztupen a snižován. František Holeček v Aletheii prohlašuje ho za hrdopýška, domýšlivce na své vědění, který prý nedovedl uznat, že pravda mohla by být též jinde, nežli u něho. Sám sebou otrávený, neustále podrážděný, neviděl prý na svých odpůrcích nic než špatnost a bídu. Mízný filosof, vlastně ani ne filosof, nýbrž zkažený poeta, jenž se pokládá za filosofa; člověk, jenž si hraje na mučedníka a pronásledovaného duševního velikána, nenávistník, který prý chce stůj co stůj zničit nenáviděné „kněžouny“. A ještě míznější než filosof byl prý theolog. František Holeček to ihned dokázal: Smetana přijímá za nezvratnou námitku proti věčnosti trestů v pekle ono ošuntělé: Člověk, tvor konečný, nemohl hříchem spáchatí urážku nekonečnou a nemůže tedy trpěti věčně. Každý čipernější sextán byl by prý Smetanovi řekl, že měrou urážky není urážející, ale uražený, v tomto případě tedy nekonečný bůh. Rozumný člověk, který si přečetl tohoto Františka Holečka se nijak nepodiví, že člověk Smetanovy, mravní síly, poctivosti a pravdomilovnosti nemohl zůstat v náboženské společnosti, honosící se tak vybranými theologiemi, proto šel; zůstal však logicky, soudícím, poctivým a pravdomilovným člověkem,

který svým životem dokázal, „jak převrácen je svět a jak opravdu šlechtnému a ideálnímu muži těžko, ba skoro nemožno bývá probiti se jím.“ Byl klerikály tupen a podezříván nejen za života, ale i po smrti, jakož

Když byly přenášeny ostatky Smetanovy ze příkazuje jejich náboženství lásky.

zrušeného evangelického hřbitova Karlínského spolu s ostatky Šafaříkovými, měl Šafařík druhý slavný pohřeb. Smetana byl podruhé pohřbíván na obecním hřbitově Olšanském potají, aby nikdo nevěděl. I to je snad docela přirozeno v národě, který má devadesát procent matrikových katolíků.

*

V útěku z řádu měl Augustin Smetana předchůdce v křížovníku Karlu Antonínu Postelovi, který prchl do Ameriky, vydal v Londýně spis „Austria, jaká je vskutku“, pro svobodomyšlné názory, v Rakousku přísně zakázaný, a proslavil se jako anglický romanopisec Charles Sealsfield. Byl to duch světooběžnický, neklidný, toužící po ustavičných změnách a vzrušení; zemřel jako bohatý statkář ve Švýcařích, a teprve závěť, kterou odkazoval své jmění příbuzným na Moravě objevila, že slavný anglický spisovatel Sealsfield je totožným s Karlem Postelem, bývalým křížovníkem. Rozpor kněze s myslícím člověkem vypudil ho z řehole

jako Smetanu; Sealsfield, žijící v svobodné Americe a svobodných Švýcařích mohl se o všem rozvinouti jinak, než jeho spolubratr Smetana v zaostalém a zpátečnickém Rakousku.

Brněnský Augustinián František Matouš Klácel, sotvaže nastoupil úřad profesora biskupského filosofického ústavu, už byl obžalován, že napájí mládež myšlenkami svobodomyšlnými a vlasteneckými. Klácel byl v nich vyučencem pokrokového kněze Bonifáce Buzicka, který jako jiní toho druhu, stal se také obětí církevní reakce doby Metternichovy.

V té době, kdy všechno, co jen trochu šlo nad předepsaný normál, bylo už podezřelým rebelantstvím, kdy bývalí osvícenci měnili se v zpátečníky a pobožňůstkáře, kdy církevní absolutismus šel ruku v ruce s absolutismem státním, kdy moravským církevníkům dokonce i Sušil nezdál se být ještě dost pravověrným — v té době bylo opravdu hrdinstvím svolávat mládež sobě svěřenou k boji za svobodu, obcovati s „panslávisty“ a veřejně oslavovati mučednickou smrt Husovu. Klácel to dělal přes všechny hrozby, biskupského ordinariátu brněnského, ale nedělal to, rozumí se, dlouho. Byl sesazen a poslán nazpět do kláštera; jeho opat z obavy před studentskými demonstracemi poslal Klácela

do Prahy, odkud si ho odvezl mecenáš vlastenec Veith do Liběchova. Ale ani tam ho starostlivá matka, církev nenechala na pokoji. Litoměřický biskup Hille zvěděl, že se v jeho diecesi zdržuje kněz pro svobodomyšlné názory s professury složený, prosadil návrat Klácelův domů.

Roztrpčen tímto církevnickým plantážnictvím vrátil se Klácel pod křídla svého brněnského opata. Za krátko dostal nabídku na místo vychovatele na Rusi; ale i tuto naději zkazila mu konsistoř, nechtějíc spustiti oči z tohoto nebezpečného „přivržence pantheismu.“

Revoluce březnová, do níž skládal Klácel veliké naděje, učinila ho redaktorem „Moravských Novin“; Klácel chtěl v nich jít ve šlépějích Havlíčkových, ale nestačil na to; i jako žurnalista zůstal professorem a filosofem. Revoluce dala také vznik pozoruhodnému spisku Klácelovu: „Listy přítele (Klácela) k přítelkyni (Boženě Němcové) o původě socialismu a komunismu. Klácel staví se proti komunismu příkře; ukazuje na nebezpečí despotismu, tyranství a hmotarství, které je za ním skryto a horuje pro socialismus v duchu Kristově „obnovením živé stránky náboženství a vzkříšením lásky k člověku.“

Po pěti letech byl redaktorství zbaven a vrací se do kláštera, zklamán, zhnusen a

zhořklý. Místo svobody, kterou věštil krásný rok 1848, přišla tuhá reakce, která zničila jakoukoli naději na vysvobození z celé klášterní. Klácel neměl mravní síly Augustína Smetany, neodhodlal se rozetnout pouta, vížící ho s církví. Hledal rozptýlení a zapomenutí jinde způsobem dost podivným: navazoval poměry se ženami. Tyto poměry, v které se zapletl, byly asi hlavní příčinou, proč šedesátiletý „starý sokol“ Klácel odjíždí do Ameriky, ačkoliv ji ovšem v důvodech svého odjezdu neuvedl. Uvedl jen, což ovšem také byla pravda, že „doma byl obklíčen pokrytstvím, jemuž nebylo možno vyhnutí se bez pohoršení. Církevně byl jsem veskrz zapíratel těch pověrečně krytých článků nazvaného křesťanství — já věděl, co jest katolictví — od sv. Augustina — já znal tu ničemnost všeho toho výnosného řemesla. V národomyšlném směru nemohl jsem co horlivý hleditel do budoucnosti býti panošem velebitelů minulosti s rytířstvem hierarchie zrádné, — a od „mladých Čechů“ — nevěděl jsem, co chtějí, co vlastně zamýšlí — a tak — oceán — —.“

V Americe bojuje dál slovem i písmem proti pověře a pro úpravu společnosti na základě vzájemné lásky, zakládá noviny a spolky, ale bez valného úspěchu. Jeho plány obce svobodomyšlné o žití „vesměrném“, jeho nově vynalezené obřady zdají se snad

býti naivními utopiemi; ale Klácel sám dobře napsal: „Každé tuto dobu domněle přílišné očekávání lepší budoucnosti jest Utopie, ale proto přece jest pěkné třeba jen sníti předběžně o lepším pořádku. Tolik jisto, že špatný člověk není, kdo třeba jen Utopie píše.“

Klácel, který i v stáří zůstal „mužem pomjmu bez zkušeností“, skončil, jak obyčejně končívají takoví idealisté: v bídě. Krátce před smrtí ujal se ho americký krajan a udělal ho vychovatelem v rodině. Jeho pomhnutý život měl tedy alespoň konec klidný.

*

Radu předběžnových kněží bouřliváků uzavírá kněz snad ze všech nejnešťastnější, piarista Josef Václav Justin Michl, rodák a měšťan Poličský, litomyšlský profesor, buditel lidu, pokrokář, který nedovedl nikdy hlavu smířit se srdcem. Vehnán v noviciát lakomstvím otcovým, otlouká si hlavu o mříže klausury, navazuje stále nově a vášnivě poměry, pere se s osudem i s řádem a stále doufá, že konstitucí a novou svobodou dojde i on svobody občanské. Ale marně doufá; reakce let padesátých zničila všechny naděje. Marně přestupuje k protestantismu; nenalézá podpory ani u svých nových souvěrců. Nadaný autor „Ouplného literárního letopisu“, Illirské mluvnice“ a ji-

ných mnohých knížek, doktor písem a učený professor klesá hloub a hloub, živí se vinklařením, plodí děti se ženami čím dále tím nižší duševní úrovně, a posléze zmirá v bídném přístěnku chaloupky v Březině jako zapomenutý žebrák, kterého rodáci pokládají za blázna. V životě zklamalo ho všechno, a po smrti, nebýt Terézy Novákové, věděl by o něm dnes jistě jen literární historik. Novákové Drašar je oslavením, krásnou, přetní rehabilitací tohoto kněze buditele, „jenž mnoho chtěl, mnoho se snažil, a nakonec mravně a také literárně docela ztroskotat“.

*

Každý z těchto církevních reformátorů i menších odbojníků předběžnových od Bolzana až po Drašara proboujává si svůj zápas po svém; po svém hledá smíření mezi vědou a vírou, mezi přirozeným životem člověka a životem, který knězi předpisuje církev, ale nenalézá je z nich nikdo. Protože není tohoto smíření.

Ale příkoří, jež zakoušeli, oběti, jež boji za pravdu a volnost svědomí přinášeli, nebyly marné; generace jimi vychovaná a jejich statečností povzbuzená, nesla dále pochodeň, kterou jí tyto bojovníci klesající, vložili v ruce.

IV. KNĚŽÍ V OBROZENÉM NÁRODĚ.

Po březnové revoluci se v Rakousku stmívá víc a více. Oktrojovaná ústava z roku 1849 přiznává církvi svobodnou správu věcí náboženských, povoluje volný styk biskupů s Římem a řádových představených se zahraničními generály a konkordát z roku 1855 uznává církevní soudy pro spory manželské a pro delikty kněžské. Církev má už zase vliv na školství, dohlíží ke školám nižším, jmenuje katechety na gymnasiích a profesory při bohosloveckých fakultách universitních.

Mezi jinými řády, které se vrací do země, přichází i metla její, Jesuité. Litoměřický biskup Hille usazuje je r. 1853 v Bohosudově; řád staví si hned na bohatém panství kolej, zřizuje gymnasium s internátem pro čekatele kněžství, a za nedlouho má litoměřický seminář, kdysi ohnisko osvícenství, většinu chovanců bohosudovských. Jejich vliv je tam ihned patrný; menšina nejesuitských alumnů trpce si stěžuje na své kolegy, vyšlé z jesuitského internátu. Vše se děje přesně podle devisy, vyslovené prý

jedním z jesuitských generálů: „Jako beránci se vetřeme, a jako vlci budeme pánovat“.

Za nedlouho došlo také na Prahu. Roku 1865 v postě pozval si sem Tovaryšstvo na missie kardinál Schwarzenberg; čtrnácte dní ve třech chrámech zpovídali, odpustky, prodávali a kázali. P. Sohude získal si tu obzvláštní náklonnost šlechtičen pražských a upoutal jemná srdce jejich založením bratrstva Nejsladšího Srdce Ježíšova. Ve válečném roce šestašedesátém usazují se v Praze nadobro; přišlo jich tucet a obsadili jednu ze svých bývalých bašt, kostel sv. Ignáce s přilehlým domem v Ječné ulici.

Národní Listy, tehdy ještě nikterak aklerikální, zatroubily energicky fanfáru poplašnou: „Co máme říci tomuto novému nadělení? Jak máme souditi o veřejných našich poměrech, když v té chvíli, o které se domníváme, že rychleji a nadeháváji žene se za pokrokem, za osvětou a politickou svobodou, rozbíjí tu pojednou mezi námi starý, dávno ze země vypuzený, od celého světa odsouzený klášterský spolek pokojně svůj stánek a bez překážky rozvíjí činnost, o níž domnívali jsme se čisti již jen v románech? Zlé to znamení času a nevalná to obáka na znovuzrození říše rakouské, když obřad politického biřmování obstarávají pověstné čer-

né kutny a třírohé klobouky pánův Jesuitův!“ Článek líčí činnost Jesuitů v Čechách až do zrušení řádu a končí: „Dnes, když po nových stech letech oddechu bezpříkladným úsilím zachoval se a zmohutněl národ, když po tolikerých starostech probouzí se v nás naděje, že konečně dojdeme klidu a oddechu, dnes vtírají se opět stoupenci dáv-
ných našich národních zhoubců, aby na novo započali mezi námi kleté své dílo zate-
mňování, odnárodňování a duševního vraždění! — Nám... nyní náleží, abychom se vším úsilím novému jich pobytu zde mezi námi opřeli. Občané, obce i zem musí k zachování dobré vůle a pokoje ve vlasti neodkladně se přičinit, aby za hranice zapuzení byli stoupenci řádu, jehož jméno kletbou poznamenal národ český. Heslo naše musí být: žádných Jesuitův, pryč s Jesuity!“

A v jiném článku: „Mají zdánlivou pravdu, kteří praví: Což se bojíte skutečně toho hloučku, těch dvanácti páterů? Nebyl žádný a je jich dvanáct, je jich dvanáct a může jich býti tisíc! — — „Čiňte povyk, trubte a bubnujte, příšliví Jesuité se vši zbraní svou, aby schytili svobodu“, zpívá se v staré německé písni. V Praze se nebude zpívat, občanstvo však učiní kroky důstojné i rozhodné.“

Články, lokálky i zaslána v každém téměří čísle tehdejších Národních Listů a Po-

litik ukazují na rozruch, který Jesuitští větreloři způsobili v Praze i na venkově. Konsistoř je energiicky vyzývána, aby rychlým jich odstraněním učinila přítrž dalšímu kvašení, zvláštní deputace občanstva žádá je, aby šli, odkud přišli, jiná, méně zdvořilá, vybíjí jim několikrát všechna okna a rozlévá jim v kostele trest sirkovou, aby lid vypudila z jejich kázání, noviny jsou plny osvědčení a petie k sněmu království, aby „celou mocí u vlády působil na vypuzení řádu“ a aby mu zakázal zakupovati se v Čechách, vláda je interpelována českými poslanci — ale na Jesuity nepůsobilo nic; zůstali, nehnuli se.

Obsazují za nedlouho Svatou Horu, Hostýn a Velehrad; vysílají odtud missie do všech končin vlasti. Poutí a procesí, zázračné studánky, a zázračná uzdravení jsou zase lákadly, prostého lidu; pobělohorské kazatelské umění misionářské, exercicie, od-pustkářství, růženečkářství a škapulířství je dáváno zase lidu jako náboženství. Proti-reformace přidávala k tomu všemu namnoze alespoň umění malířské, plastiku a stavitelství; teď není ani toho, a co zbylo, jest ne-
umělecky zkaženo.

Bratrstva, kongregace a sodalíe zase kvetou a s jejich rozkvětem jsou v přímém poměru také příjmy zbožných otců; jejich vlivem rozmáhá se zas krajní náboženská in-

tolerance; mrtvá těla jinověrců jsou už zase pohřbívána za zdí, aby nezneuctovala katolických svatých polí. A všechno to podporují encykliky jejich Svatostí. Pius IX. zatracuje všecken pokrok vědecký, sociální a politický, prohlašuje vědu za služku církve, kanonizuje spoustu blahoslavenců, prohlašuje dogmata o nepoškrvněném početí a neomylnosti, upravuje studium theologie podle středověkého umění Tomáše Akvinského, zabeďňuje svědomitě všechna okna a ucpává v nich úzkostlivě každou skulinku, kterou by mohlo proniknout v církev trochu pokroku.

Řím nezměnil se v ničem. Byl proti vládě Josefově, protože byla osvícená a pokroková a protože mu brala moc ve státě, jde však s vládou vídeňskou ruku v ruce, je-li zpátečnická a ponechává mu volnost rádit v říši po svém. Nechce nic jiného než panství nad dušemi, bohatství a politický vliv. Proto také jediná církev katolická ze všech náboženských společností vystupuje už jako politická strana.

Tato strana utvoří posléze národ v národě; má svou vědu a literaturu, své umění, svůj tisk, své peněžní ústavy, tělocvičné jednoty, i své národohospodářské heslo: Klerikálové, kupujte u klerikálů.

Katolická věda je dnes jako ve středověku v přesné shodě s učením církevním;

katolická anthropologie na příklad počíná Adamem a jeho žebrem; katolická historie navazuje na historiky pobělohorské, vynechává, přidává, zkrucuje a staví fakta na hlavu; katolická přírodověda učí, že sopky jsou komíny pekla; že ďábel může se zjevovat v postavách lidských nebo zvířecích; katolická filosofie je svrchovanou autoritou Tomáš Akvinský.

Protože česká žurnalistika a české písemnictví nedbalo prý vznešených nauk církve a zničilo v českém národě „tisíciletou kulturu katolickou“, uznali klerikálové za nutno, chránit lid šířením katolického tisku lidového. Proto podle sjezdových usnesení klerikálních každý český kněz musí pečovat o šíření tisku katolického. Musí zakládati farní knihovny s knihami katolickými. Musí si získat licenci volné kolportáže pro noviny, modlitby, kalendáře katolické. A musí k této kolportáži vychovávat spolehlivé laiky.

České spisovatele cení tato strana podle toho, jak se staví k církvi; Zeyera klade na první místo „pro jeho katolický směr“. — Čech je jí už jen dosti sympatický přes jeho atheistický humanism, Heyduk je zavržen, neboť se provinil proti církvi pamfletem „Za volnost a víru“, zavržen je i Vrchlický. Sládek a Klášterský jsou bezvadní.

Literární sjezd strany klerikální roku 1896 se zaradoval „z mnohoslibného rozvoje poesie duchovní a uvítal vděčně četné plody básníků laiků, katolickému náboženství duchem blízké a je přesvědčen, že mimo učení víry a mravů katolické církve nemůže pro národ katolický být ani pravého umění ani skutečného prospěchu z něho; vyslovuje se proto co nejrozhodněji proti plodům básnickým, kteréž podkopávají víru a ničí mravnost.“

Co do divadla žádá tento sjezd, aby nebyly psány a hrány hry, které glorifikují židovstvo nebo zednářstvo, hry, které jsou s to otrástit náboženským přesvědčením nebo posvátnými institucemi, na náboženství se zakládajícími, na př. manželstvím.

Spisovatelům dekretuje, aby si obírali za předmět svých prací „vynikající osoby katolické, které stkvěly se jako zářící příklady, nebo osoby, které jako katolíci vystupují, jednajíce dle zásad věrouky a mravouky, náboženství katolického; aby nevolili za hrdiny moderní pohany, lidi schátralých a nebezpečných zásad mravních; ježto je na světě dosud dosti lidí zbožných a mravných, aby i takové příklady, brali si za předmět svých líčení.

Kdo srovná tyto názory s názory kněží doby Josefínské, užasne nad změnou, která se stala; ve velké většině jsou čeští du-

chovní zase tam, kde byli v dobách Koniášových; nemohou sice pálit, ale pálili by rádi. Brněnský professor církevních dějin Hodr prohlašuje, že všechny zničené knihy nezasluhují, aby byly oplakávány; kdyby i dnes mohly být spáleny všechny exempláře Bílkových dějin Tovaryšstva Ježíšova, neuškodilo by to českému písemnictví, naopak jeho dobrá pověst by tím získala.

Kněz v dnešní literatuře, pokud se drží zásad proklamovaných klerikálním sjezdem literárním, je zjevem naprosto bezvýznamným; to, co píše, je literaturou propagačně tendenční, neuměleckou a nevědeckou. Ovšem ve své straně stává se katolický autor snadno slavným; jako v dobách probuzení byl každý, kdo vydal knížečku neumělých veršů ihned českým Pindarem nebo Tasseem, tak je klerikální kritice bohem nadaným básníkem, kdo napíše jakoukoli veršovou slátaninu, jen je-li katolická.

*

Otcem tendenční katolické novellistiky je hrádecký farář František Pravda (Vojtěch Hlinka). Kněz dobromyslný, srdečný a poctivý jihočeský sedlák, upřímný vlastenec, přísný katolík. Jako člověk hroudy má nechuť k městu, jeho modě, způsobům i zábavám; jako přísný katolík má ji ke všemu, co páchne novotou. Kněz v jeho pracích je

ličen vždycky jako vrchol ušlechtilosti; vztah muže k ženě, na venkově hodně zhmotnělý, je u něho vždycky jen cudným, citovým poměrem dvou duší a nevinným přátelstvím. Zrovna tak idealisuje Pravda kněžskou lásku: milenky jeho mladých kněží jsou prae-rafaelistické, aetherické zjevy, které umírají mláde, aby byly svými duchovními milenci uctívány a opěvány v tichých, odříkavých modlitbách.

Pravdova novelistika je složena téměř výhradně z jednotvárných didaktických povídek bez hloubky a bez problémů, ale za to ohromné epické šíře. Pravdivým je pouze v těch několika pracích, v nichž nemoralisuje, nepíše katolické exhorty ve formě povídek, ale prostě vypravuje. Tyto povídky ukazují, čím mohl Pravda být, kdyby se nebyl dal svést k neumělecké tendenci, která v něm nadobro potlačila umělce.

Zcela ve stopách Pravdových šel mnohem méně nadaný katolický povídkář Josef Ehrenberger, vyšehradský kanovník. Je to už autor zcela ve smyslu klerikálního sjezdu literárního: nesnášenlivý apologeta, důsledný staromilec, zuřivý antisemita; dokonalejším je ve světě jen to, co je katolické. Z každé jeho povídky, kterých napsal hezkou hromadu, přímo v hlavu bije katolická these, na kterou byla skládána, a kterou často hlásá

už i titul: „Zkáza z tebe, Israeli, neboli Na kněze se všechno sveze“. Pouze revue „Vlast“ mohla prohlásit jeho povídky za díla mistrovská; tatáž „Vlast“, která pokládá skladatele školáckých mariánských rýmovaček dra M. Kováře za básníka.

Stejně, ale mnohem sentimentálněji vede si v povídkách i katecheta Vojtěch Pakosta.

*

Moravským pendantem Pravdovým je farář Václav Kosmák. Měkký, dobrácký a prostosrdečný Pravda byl žákem líbezného kněze osvícence Matěje Jos. Sychry; obhroublý a citově nikterak jemný Kosmák rostl v alumnátě pod vlivem zkostnatělého a tvrdého Sušila; vrozená povaha byla jistě ovlivněna také výchovou.

Jako Pravda je Kosmák nepřitelem města a chvalořečníkem nezkaženého venkova; jako Pravda píše své práce na mravoučné náměty, předem dané, jako Pravda nezná ani Kosmák ve svých povídkách smyslné lásky, a jako v Pravdovi i v něm bylo zcela potlačeno nadání novelistovo posláním kněze propagátora. Kosmák je jen mnohem massivnější než jemnocitný Pravda; jeho knihy oplývají vulgárnostmi lidové mluvy, židovským žargonem, hrubými a nevkusnými vtipy. Jde-li o žida nebo jinověrce, neštítí se Kosmák ani ško-

dolibého výsměchu a nekřesťanského tupení lidí nešťastných a umírajících.

Vlivem panáčků stal se „kukátkář“ Kosmák nejčtenějším autorem Moravy, kterého prý (podle Nového Života) literární historik František Bílý nazval „moravským Homérem.“ Učinil-li to Bílý, tedy nesporně hodně nezodpovědně přestřelil. Lidovýchovnou a uměleckou hodnotu autorovu nelze cenit jen podle toho, jak je čten.

Domnělou slávu Kosmákovu založila jen nechtutně panegyrická klerikální kritika. Do stal-Lutínov nazývá ho „neobmezeným vládcem srdcí, nejnárodnějším spisovatelem, potentátem, vladařem, králem Ječmínkem. Jeho knihy kolikrát převazované jako ušpinění otrhanci procházejí i posledními chatkami a zanechávají za sebou zář, jakoby byl prošel Kristus.“ Katolický kritik zneuctí třeba Krista, může-li tím povznést klerikálního agitátora. Katolický kritik je tu proto, aby hanobil a špinil nejdražší hlavy české literatury, aby se staral o vymícení jejich knih z knihoven, poněvadž nejsou dost katolické a snažil se je nahradit Kosmáky, po kterých zůstává zář, jakoby byl prošel Kristus.

Se stupně k stupni klesá úroveň klerikální literatury české od Pravdy ke Kosmákovi a od toho až k nízkostem a spodinám vikaristy Petra Kopala a biskupa Edvar-

da Brynyoha. Co píší tito, není již literatura, nýbrž její odpadek, smetí. Tato dvě jména znamenají v české literatuře už vysloveně činnost protikulturní, otravnou, Koniášovskou. Jími vrací se církev ve svém poslání v národě duchem i formou tam, odkud po Bílé Hoře vyšla.

*

Od této černosotněnské skupiny v novém písemnictví českém odráží se jasný zjev klerického kaplana Václava Beneše Třebízského, věřícího katolického kněze, který však zůstal nedotčen výbojným a zelotským klerikalismem. Kdyby byl řekl Dostál-Lutínov o něm, co řekl o Kosmákovi, bylo by mu možno snad dát za pravdu. Třebízského knihy plnily opravdu své osvětlné poslání i v posledních chatkách zapadlých horských visek a hltali je mladí, staří. Bohudíky, že tomu tak bylo; bohudíky, že se takovým oblíbencem nestal také v Čechách Kosmák. Není sporu o tom, že Třebízský byl pravověrným katolíkem a ctitelem Mariánským. Mariánská kázání pronášel prý a psal se zvláštní vroucností; jeho modlitební kniha „Pomněnky ve vínek božský“ se slavnou Modlitbou za vlast svědčí, že jeho katolictví nebylo jen na povrchu. Při tom však píše o době husitské jako o nejstkvělejší a nejslavnější epoše dějin českých, kalich je mu největším vypjetím národní síly: „Je a bude

věčně věkův zřejmo, že je v naší zemi popel Táborův. A kdyby tu půdu její chtěli přerýti až do nejhlubších útrob, nic platno. Byla-li druhdy krev s popelem mučedníků semenem křesťanů, je popel bratří kalicha semenem české síly a vytrvalosti neoblomné.“ Ty dvě duše, českou a katolickou Třebízský v sobě smířil, ale klamal se při tom sám. Názor na dějiny upravil si tak, aby vlastenectví nikdy nepřišlo do kolise s náboženstvím; to je ona dojemná tragická lež, o které praví Machar, že „běží jako spodní proud celým jeho dílem. Jen k vůli sobě snažil se smířiti ducha našich dějin s Římem, reformaci s protireformací, své kněžské povolání s povoláním spisovatele svého lidu.“ Protireformaci i husitství pojímá se stanoviska výlučně nacionalistického, promítá názor vlastence devatenáctého věku do století předcházejících, kterým tato hlediska byla však zcela cizí. Náboženské momenty z těchto hnutí si vůbec vyloučil. A zrovna tak lineárně roztrídil si charaktery kněží, které líčí; jedni, národovci, bojují jen za vlast, nikoli za náboženské přesvědčení a nasazují v tom boji vše, co mají; druzí jsou cizinci, jesuité, odrodilci; o těch vyjadřuje se Třebízský začasté velmi tvrdě jako o lidech bez citu, bez lásky, bez lidskosti.

Třebízský je názorným dokladem, jakého násilí je třeba ke kompromisu katolíka s Če-

chem; rozpor, který by u realistického povídkáře bil ostře do očí, zastírá všude citovostí a vzrušeným rhetorstvím.

Nemyslím, že by jednostranný, stále hořekující a elegický tón Třebízského povídek byl býval nejvhodnějším pro národ, potřebující síly a vzpružiny k zápasu o své bytí; ale přece bylo štěstím, že miláčkem českého čtenáře stal se z nedostatku jiných tento vlastenecký kněz a že jím zůstal až do té doby, kdy přišel Jirásek a českou historickou povídku postavil na zcela jiný, pevnější ideový základ.

*

Dědicem popularity Třebízského v české obci čtenářské je Bohumil Zahradník-Brodský, jehož plodnost vzrůstá s jeho popularitou. Kniha stihá knihu, ale lačné čtenářstvo lidových knihoven, čekající ve frontách na svého autora ustavičně se ptá: Vyšlo zas něco od Brodského? Brodský, jehož obšírná tvorba přes svou konvenčnost je prodchnuta duchem pokrokovým, nepatří už však mezi kněze katolické; od převratu je apostatou a byl jím v srdci svém už dávno i před ním.

*

Z odporu proti bezduché a prkenné klerikální revui Vlasti, která bezděky dokazo-

vala katolickou duševní méněcennost, vzniklo hnutí pro obrodu českého písemnictví katolického, nazvané „Katolická Moderna“. Co až potud klerikální autoři kromě Třebízského literaturě dali, bylo úrovně vpravdě žalostné; v novelistice byli to vedle již jmenovaných ještě jen ploší povídkáři faráři František Košťál a Alois Dostál, v poesii pak čítankový veršovec Vladimír Štastný a Beneš Method Kulda.

Moravian, věrný nohsled Sušilův, Vladimír Štastný má při své bezduchosti alespoň poetickou formu; Kulda nemá ani té. Jeho poesie je možná opravdu jen ve Svatováclavských kalendářích a na rubu jarmarečních poutních obrázků. Básnická sbírka Kuldova „Svatí patronové a ctihodní rodáci“ obsahuje na příklad tuto nábožnou rýmováčku:

V naší krásné slavné Praze
umučen byl svatý Jan!
Věrnost kněžskou zplatil drazé,
ve Vitavě hrob mu dán!
Jakou na sobě měl vinu?
Tajil zpověď královninu.
Dobročinný přítel chudých
poznal běsný králův hněv;
vidí zlobu v tvářích rudých,
barví mu je prudká krev;
přece tajnost svatou tají,
proto proudy nad ním hrají.

Hnutí katolické moderny se svým orgánem „Novým Životem“ získavši pozhmění vrchních knížat církevních, hledalo krystalisační střed a našlo jej v Kuldovi, který se stal jeho mecenášem a tatičkem; „Není hned druhého jména, jež by mělo pro katolickou modernu tak sladký a vzácný zvuk, jako jméno vznešeného toho kmeta, našeho tatička B. M. Kuldy, jenž životem svěťce žije tam na posvátném Vyšehradě a slouží do posledního dechu Bohu a Vlasti. Jako živý, vznešený pomník z těch krásných dob národních našich světců buditelů vysoko převyšuje... i ty nejnadšenější z generace mladé i nejmladší.“ (Nový Život, roč. 1900.)

Kulda byl snad osobně — už jen pro svůj vysoký věk — zjevem zcela úctyhodným; ale přes to byl velmi nevhodně zvolen za ideového patrona umělecké revue, do které přispívali Zeyer a Březina, která se stavěla na aristokratický kothurn a nesla v záhlaví Horacovo hrdé: *Odī profanum vulgus*. Kulda byl jako literát katolický plebejec, duše Kosmákovská, neumělecká. Do vínku Novému Životu dal tato slova: „Katolický básník podobej se balonu captifu: Vzlétej, ale neulétej! Nezapomínej v tvůrčím letu, co dlužíš národu i církvi.“ Za to, že mu veršovci katolické moderny věnovali almanach „Pod jedním praporem“ napsal a vydal staříčkový Kulda „Díkůvzdání — verše do památníku 51 kato-

lickým básníkům českým“, který začíná těmito katolickopoetnými verši:

„Jak krásna jsi a jak jsi mocna, silna
ty katolická svatá poesie!
Jak pokorně v nás blahé srdce bije,
když tebou zní nám pravda neomylná!

a končí:

„Přestaň již v národě nevěry skřek,
umlkni svedených blekot a jek.“

Volba tohoto protektora byl první, nikoli však poslední omyl katolické moderny.

*

Většina toho, co je v Novém Životě hodnotného, pochází od laiků, ne od kněží; ale laikové i kněží, kteří brali umění vážně, odpadávali postupně od této revue. Neboť umění není balon captif, umění je volné. Přivázané umění přestává být uměním.

Ale také reformní program Nového Života byl velmi ubohý. Ve čtvrtém ročníku čteme interview: „Chcete tedy reformu. Můžete-li pak též reformovat katolickou církev? — Můžete-li reformu jejích údů, tedy také. Její jádro, ona sama, se reformovat nedá, neboť jest dílem Božím, pokladem pravdy, ideálem dobra.“ Byl to tedy velmi podařený reformní katolicismus.

Teprve jedenáctý ročník Nového Života přináší jakýs takýs náběh k reformám: přání, aby hierarchie byla volena kněžstvem, aby byl zaveden slovanský jazyk do bohoslužeb a aby byl zrušen célibát. Jinak však manifest katolické moderny vyslovuje se pro konfesijní školu, proti rozlučitelosti manželství a odmítá rozhodně útoky na katolickou církev „jakoby se byla přežila a jakoby ona byla příčinou nedostatků našeho národa. Naopak katolicismus hlásá a podporuje ony pravdy a ctnosti, které každému národu pomáhají k rozkvětu mravnímu, kulturnímu i hmotnému.“

Při takovémto reformním programu může ovšem Nový Život statečně podkuřovat každlem svým církevním vrchnostem, papeži počínajíc. Když dosedl na olomoucký stolec arcibiskupský Theodor Kohn přináší tato reformní katolická revue velký barevný obraz: svatí zvěrozvěstové Cyril a Method žehnají svému nástupci, který sedí v mitře a v plném gala na stolci vrchnopastýrském, shlíží k nim dolů a blahosklonně přijímá jejich hold.

Nový Život seskupil kol sebe sice mnoho lidí, ale málo vyvolených. Mezi četnými jeho kněžskými veršovci je jediný básnický talent, katecheta Xaver Dvořák, mystik, vyšlý po stránce formální ze školy Vrchlického, po ideové žák západních básníků katolických. Jeho náboženské vytržení je tak

silné a ustavičné, že vzbuzuje někdy pochybnosti o své upřímnosti a dělá dojem manýry.

Z ostatních stojí za zmínku jen benediktin Sigismund Bouška a farář František Leubner. Katolickou modernu opustil nejsvráznější básník a filosof katolický, Jakub Deml. Hluboce nábožensky založený a rozjímavý kněz ocnul se brzo v konfliktu s vrchností církevní, která v něm viděla nebezpečného odbojníka; kdo přečte jeho Slépeje, denníkové úryvky, vzácné bezprostřednosti, pozná, že takový kněz nemohl se přirozeně snést se svatou církví.

Největší beletrista z kruhu katolické moderny je klenečský farář Jindřich Šimon Baar. Do semináře šel nerad, a byl tam nerad; když z něho vyšel, psal své kněžské romány propagující mírné reformy v církvi. Za nejpalčivější zlo pokládá v církvi celibát, této otázky dotýká se ve svých knihách několikrát, s různých hledisek. Za to byl církevní vrchností persekvován, a spisy jeho zakázány; nechal tedy látek církevních a nechal i klerikálních revuí a psal vesnické povídky pro Máj. Baara umělec toto rozhodnutí zachránilo. Katolická, třebaže reformě-katolická tendence jeho kněžských novel byla zrovna tak neumělecká, jako zpátečnicko-katolická tendence Pravdova a Kosmákova. Jako autor vesnických povídek stojí Baar mezi nejlepšími českými novelisty; jsou to knihy

objektivní, upřímné a statečné; jejich lidé nejsou už jen charakterové figurky, jako byli lidé Pravdovi a Kosmákovi, ale nositelé ideí a řešitelé problémů. Toto čestné místo v literatuře uhájil si pokrokový kněz klenečský až dodnes.

Vůdcem a praporečnickem katolické moderny i Nového Života byl bojovný klerikální harcovník Karel Dostál-Lutinov, veršovec suchý a bez vzletu. Jeho reformism byl čistě vnějším nátěrem, v podstatě náležel tělem i duší do družiny Vlasti, mezi Škrdlovce. Ke svým protireformačním předchůdcům se bez obalu znal a otevřeně to vyslovil:

„Na tu Bílou Horu
všechno naříkává,
ale já jí volám:
Sláva! Věčně sláva!

Tvůrce plamenné hymny česko-rakousko-německo-turecké za světové války, stavěl své rakušanství hrdě na odív dávno před ní:

„Zvonů tré zní nad mou hlavou,
jejich zvuk je kovový,
plní duši novou slávou,
lámou staré okovy.
A ten trojí zvuk je zván:
Slovan — křesťan — Rakušan.“

Byl vůbec příznivcem prusáckého militarismu už tehdy, kdy o vojně nebylo ještě ani slychu; ve svém výboru z německé poesie přeložil báseň „Německý Rýn“: „Ne, nesmějí ho mítí, německý volný Rýn“; přeložil tam i pangermánsky honosnou báseň prince Emila ze Schöneichu „Německo“.

Když v Čechách se sotva dýchalo obavami, jak to dopadne, básník Dostál-Lutinov mnul si ruce nad úspěchy spojených čackých armád, jsa přesvědčen, že to s Rakouskem vyhraje, a ucházel se dokonce o cenu za loyálnost. Nebylo snad pátera veřejně působícího, jenž by byl zjevem tak odpuzujícím jako Dostál. Všecko v něm bylo falešné a nepoctivé, a nejvíc jeho „poesie“. Boží vědí, při čem se více upotil, zda při skládání vroucích básnických modliteb, extasí a meditací, nebo při epigramech tohoto druhu:

„Načpak máme redaktory,
Hlasy Židů, Prdy, Smrdy,
vůbec pokrokový tisk?“

Z jeho pracně smolených a tupých epigramů jediný sedí ještě dnes jako přišit jemu samotnému:

„Ty krásné časy minuly,
kdy voněly nám p...
kdy na každého Pišmíra
byl celý národ hrdý.“

Nějaký klerikál nazval kdysi Dostála novým Havlíčkem; tečky za p... bylo však to jediné, co měl tento mizerný veršotepec s Havlíčkem společného. Katolická moderna byla Dostálem, svým vojevůdcem a redaktorem své čelné revue úplně zdiskreditována.

Po jejím rozpadu vzniklo ještě několik katolických revuí, vyplňovaných také z větší části laiky; ale všechny brzo zanikaly. Celé to hnutí po stránce umělecké bylo bludem, po stránce reforem lží. Bojovalo proti církvi i za církvev, bojovalo proti hierarchii a podporovalo jí; vrchnost dobře věděla o jeho vůdcích, že to neběrou tak na vlas, že dobrou prebendou lze je snadno a rychle změnit z rebelantů na poslušné poddané.

Katolická moderna přešla v církvi i v národě beze stop. Není tomu dávno, kdy národu šlo, jako za protireformace, o bytí a nebytí. Jeho osud byl na vážkách, a žádný Čech nemohl být v nejistotách, co by bylo přišlo s vítězstvím centrálních mocností. Co znamenali a co dělali v této době katoličtí kněží, mělo by být vlastně závěrečnou kapitolou; ale o tom byly napsány knihy jiné a lépe.

Nekritické knihy P. Jana Ježka „Zásluhy katolického duchovenstva o řeč a literaturu českou“ a „Čtyřicet let katolického spolku ti-

skového“, P. Tomáše Škrdle „Zásluhy, duchovenstva o zakládání knihoven a rozšiřování knih a časopisů“ přisuzují duchovenstvu katolického mu všemu zásluhu o probuzení národní. Čím dnes žijeme, co máme a čím se honosíme, je prý ovocem úsilí katolických kněží.

Toto tvrzení je však katolickou šalbou. Kněží, jichž jména církev bere nadarmo, rozcházel se s ní v názorech náboženských i v hlediskách na českou historii na sto honů. Šlo jim o jazyk, o vlast, o českou literaturu; o církev se nestarali, a když, pak jenom proto, že nebyli s ní spokojeni. Jejich úsilí bylo zachránit národnost; dnešní klerikál zachraňuje církev. Národ je mu jen tenkrát silný a nepřemožitelný, je-li katolický. Štěstí jeho vidí v tom, aby všichni Češi byli ovečkami Říma; neboť jen ten má boha za otce, kdo má církev za matku.

Buditelé byli spisovateli a šířiteli české literatury; dnešní kněz je spisovatelem a šířitelem literatury katolické; katolický spolek tiskový hlásá: „Účel spolku je dán slovy: prospěti všemožně věci katolické.“

Prostřednictvím tohoto i jiných spolků lid dostává panenskou četbu katolickou; vzorně bezduché povídky, v kterých mužové i ženy jsou tvorové bezpohlavní, kde kněz je svatou a serafínskou bytostí, zřídlem moudrosti, jinověrec nebo volný myslitel zhýřalcem,

lhářem a výlupkem všeho zla; kde ethické spravedlnosti je vždycky učiněno zadost, kde ctnost vždycky triumfuje nad nepravostí a katolická pravda nad lží antikristovou.

Ještě hůře to však dopadá s katolickou literaturou vědeckou, která nesmí dospět k výsledkům, odporujícím učení církve. Katolická věda musí být služkou, jako katolické umění. Kdo si přečte seznam vědeckých publikací, vydávaných různými dědictvími a jinými katolickými institucemi, kdo nahlédne do jediné knížky, tam vydané, vidí hned, jak mrzce katolická věda slouží.

Toho však kněží buditelé, lidé svobody a pravdy milovní, neznali. Kněz, který znamenal v české kultuře pokrok, ať v obrození nebo po něm, byl vždycky jen kněz, s kterým církev nebyla spokojena. Stál vždycky v odboji proti ní, rozcházel se nějak s ní. Za josefinismu mstící rameno církve na něho ovšem nemohlo; ale jakmile na něho mohlo, pocítil je.

Církev má zásluhy jen o naše porobení a zatemnění; o obrodu nemá zásluh pražádných. Klerikalismus, který usiloval už i o Havlíčka, usiluje přirozeně také o kněze — buditele. Má tu práci snažší; řekne si prostě: Byli to katoličtí duchovní! Je proto povinnost všech pokrokových Čechů hájit jejich památky před tímto černým usilováním.

Právě když knížka byla v tiskařském lisu, vyšel nákladem Československé akciové tiskárny nový doklad, jak klerikálové neostýchavě zneužívají buditelů, aby hnali vody na své mlýny. Je to brožurka Josefa Hronka „Kněz v českém národním obrození.“

Metoda její je stará a osvědčená: půl pravdy se řekne, půl zamlčí. Řekne se sice, že „duchovenstvo katolické bylo vždycky nejhlavnější silou českého vlastenectví“, ale ani slovo není v celé knížce, jak toto katolické duchovenstvo vypadalo vskutku. Mottem bohulibé práce Hronkovy je Havlíček, což už dnes zajisté nikoho neudiví. Z Kutnohorských epištol byl nelidsky vyrván citát, aby přikryl cíl, za kterým kráčí Josef Hronek a který poetně vyslovuje motto druhé, z Ferdinanda Peroutky: „Katolictví je s naším obrozením spojeno velmi intimně. Katolické nebe klene se nad celou poesii té doby a buditelé kněží ozářili český verš leskem katolického oltáře.“ —

Hronkova snůška kněžských jmen chce namluvit čtenáři tuto Peroutkovu hesi; proto nebylo snad přece jen zbytečno, že byla rapsána tato knížka.

- Bačkovský*: Dějiny literatury české doby nové.
— Kněží katolictví o řeč a literaturu českou zasloužili.
- Bílek*: Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova.
- Btlý*: Od kolébky našeho obrození.
- Brandl*: Josef Dobrovský.
- Čada*: Vincenc Zahradník, Naše Doba, Roč. 23.
- Červínková-Riegrová*: Bernard Božano.
- Denis*: Čechy po Bílé Hoře.
- Duhr*: Bajky o Jesuitech. (Doplnili dři Tumpach a Podlaha.)
- Hanuš*: Balbin a Bohemia docla. Čes. Čas. Histor.
— Frant. Faustín Procházka.
— Mikuláš Adaukt Voigt.
— Počátky kritického dějzpytu v Čechách.
- Herben*: Jan Nepomucký.
— Dvojice buditelů moravských. Světozor, 1855.
- Hora*: Z mých pamětí ze staré školy.
- Hýsek*: Láška F. J. Vacka-Kamenického. Čas. pro mod. filol. roč. I.
- Jakubec*: Antonín Marek.
— Dějiny literatury české.
- Ježek Jan*: Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou.
- Jiráňková*: V. B. Třebízský. Listy filolog. 1901.
- Kabelk*: F. M. Klácel.
- Kalousek*: Děje České Společnosti Nauk.
- Kamarýl J. V.*: Korespondence s F. L. Čelakovským.
- Karafiát*: Paměti spisovatele „Broučků“. Díl I.
- Konečný*: Byl děkan Ant. Marek neorthodoxním? Alétheia, roč. II.
- Kraus*: Pražské časopisy 1770—1774.
- Latchterovy* Dějiny literatury čes. 19. stol.

- Machar*: Katolická moderna. Naše Doba 1902.
Masaryk: Česká otázka.
Novák A.: Přehledné dějiny české literatury.
— V. Kosmák. Listy filolog. 1904.
— Fr. Pravda. Listy filolog. 1904.
— Myšlenky a spisovatelé.
Pekař: Bílá Hora.
Rejzek: Bohuslav Balbín.
Rybička: Přední křisitelé.
Rezniček: Jan Leopold Hay.
Sladomel: Svobodné zednářství.
Sobotka: Jan Jeník z Bratřic a jeho zápisky. Čas. Čes. Musea. 1880.
Straka: Styky Dobrovského se Strahovem. Týn. Roč. I.
Štřelbrný: J. Š. Baar. Čas. pro mod. filologii. Roč. II.
Šimek: Balbín a jeho „Bohemia docta“. Čas. Čes. Musea. 1887.
Vlček: Dějiny české literatury.
— První novočeská škola básnická.
— Z doby Josefinské. Čes. čas. hist. 1900.
Voška: Památky Staroboleslavské.
Zelený V. V.: Tomáš Pěšina z Čechorodu.
-